

Manu Rantanen
Kari Kangaspunta &
Sari Laanterä (toim.)

Ilo toimia yhdessä

Uusia näkökulmia
hyvinvointipalveluiden
tuottamiseen

Ilo toimia yhdessä

Uusia näkökulmia
hyvinvointipalveluiden
tuottamiseen

Manu Rantanen
Kari Kangaspunta &
Sari Laanterä (toim.)

Julkaisija Helsingin yliopisto
Ruralia-instituutti
Lönrotinkatu 7
50100 MIKKELI
Tel. +358 15 20 231
Fax +358 15 2023 300
www.helsinki.fi/ruralia/mikkeli

ISBN 978-952-10-3372-8

ISSN 1796-0622

ISBN 978-952-10-4126-6 (pdf)

ISSN 1796-0630 (pdf)

ESIPUHE

Senet (Palveluja ja työtä yhteisötalouden verkostoilla) -hankkeen perustehtävänä on ollut kansalaisten yhteistoiminnallisuuden merkityksen ja mahdollisuuksien tunnistaminen sekä niiden vahvistaminen erityisesti maaseudulla. Toimintamalleina ne säilyttävät, monipuolistavat ja lisäävät yhteisöjen elinvoimaisuutta ja väestön hyvinvointia. Hankkeessa on tehty aloitteita yhteisötalouden toiminta-periaatteita ja -muotoja noudattavista ratkaisuista uudenaikaisina hyvinvointipalvelujen tuottamisen välineinä etenkin maaseudun ikääntyvän väestön tarpeisiin. Käytännössä Senet-hanke on rakentanut yhteistoimintaverkostoja kansalaisyhteiskunnan toimijoiden välille ja luonut yhteisiä foorumeja julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin kohtaamiselle hankkeen kohdealueella Etelä-Savossa. Toiminta on painottunut hyvinvointipalveluihin ja niissä erityisesti sosiaali- ja terveysalalle.

Senet-hanketta suunniteltaessa ei vielä aavistettu tulevan kunta- ja palvelurakennemuutoksen yhteiskuntapoliittista kauaskantoisuutta eikä sen myötä avautuvia konkreettisia tarpeita uusien ratkaisumallien etsimiseksi hyvinvointipalvelujen organisointiin. Hankkeen suunnittelussa oli kuitenkin asetettu tähtäin parin–kolmen vuosikymmenen päähän tulevaisuuteen. Tällöin nähtiin välttämättömäksi julkisen, yksityisen ja kansalaistoiminnan sektorien voimavarojen yhteensovittaminen ja korostettiin kansalaisten tarpeiden ensiarvoista merkitystä toimivien hyvinvointipalvelujen tuottamisen lähtökohdaksi. Voidaan hyvällä syyllä väittää, että Senet-hanke on omalla sarallaan ennakoivasti tulevia hyvinvointipoliittisia kehittämistarpeita täsmälleen valtakunnallisten strategisten linjausten suuntaan.

Senet-hanketyön arvoa lisää se, että sen tekemät aloitteet ja toimintamallit on koeteltu tiiviissä yhteistyössä tutkijoiden ja kehittäjien, palvelutarpeiden asiakkaita edustavien kansalaisjärjestöjen, palvelutyön ammattilaisten sekä julkisten organisaatioiden kesken. Malleja ei ole syötetty ylhäältä käsin, mutta uudenlaistenkin toimintamuotojen mahdollisuuksia on voitu elävöittää ja niiden uskottavuus todistaa tutkimustiedon ja kansainvälisten kokemusten avulla. Erityisesti uusia ratkaisuvaihtoehtoja kokeileville käytännön yhteisryhmille tällainen taustatuki ja rohkaisu on tärkeää motivaation ja itseluottamuksen säilymiseksi. Yhteistoiminnalliset ratkaisut ovat Equal-ohjelmassa tarkoitettuna voimaantumisen keino ja tulos. Yhteisötalouden ymmärtäminen useita kansalaisten taloudellisen yhteistoiminnan eri muotoja yhdistäväksi toimintatavaksi kasvattaa näiden toimintamuotojen painoarvoa päätöksenteon strategioissa ja toimenpiteissä varteenotettavana vaihtoehtona.

Modernin hyvinvointivaltion taloutta ja yhteiskuntapoliittikkaa koskevassa valtavirran keskustelussa kansalaisyhteiskunnan piirissä harjoitettu taloudellinen yhteistoiminta jää helposti vaille ansaitsemaansa huomiota. Yhteisötalouden toimintamuodoissa ja periaatteissa ihmisten arvot, aineelliset ja henkiset tarpeet sekä yhteisöllisyys, solidaarisuus ja huolenpito lähimmäisistä on tunnustettu taloudellisen toiminnan keskeisiksi lähtökohdiksi ja tavoitteiksi. Näitä lähtökohdita ei tavanomaisesti liitetä liiketoimintaan ja yrittäjyyteen. Vieraantumisen perinteisestä yhdessä tekemisen taloudesta johtuu osaksi myös hyvinvointivaltion itsestään, holhoavaksi moititusta byrokratiasta ja markkinatalousmielikuvien kaventumisesta itsekkäiden voitontavoittelumotiivien kilpakaupaksi.

Senet-hankkeessa nähdään hyvinvointipalvelujen tulevaisuus Equal-yhteisöaloiteohjelman hengessä myös ja ennen kaikkea kansalaisyhteiskunnan näkökulmasta ja yhteisenä asiana. Yhteisötalouden näkökulma vahvistaa kansalaisyhteiskuntaa ja voi avata uusia mahdollisuuksia käyttämättömille voimavaroille, joita tarvitaan tulevaisuuden hyvinvointipalvelujen tarpeiksi. Taloudelliset yhdistykset, osuustoiminta ja sosiaalinen yrittäjyys edustavat eurooppalaisittain sosiaalisia innovaatioita, joiden kokemuksilla on käyttöä myös maakunnallisten ja kansallisten rajojen yli.

Equal-yhteisöaloiteohjelman hankehakukilpaan osallistuminen oli Helsingin yliopiston Ruralia-instituutin osuustoimintaosaamiselle haaste, jonka eteen tehtiin lujasti töitä. Hankehaussa menestymisen edellytyksenä oli hyväksynnän saaminen Senet-hankeidealle yhteisötaloudesta uutta luovana tulevaisuuden työllistäjänä ja palvelujen tuottajana. Päätäjien kiinnostus oli saatava herätetyksi ja muotoiltava hanke houkuttelevaksi myös ohjelmassa tarvittaville eurooppalaisille yhteistyökumppaneille.

Yhteisötalous tiedettiin eurooppalaisittain yhteiskunnallisesti ajankohtaiseksi teemaksi. Myös aikaisemmat kokemukset yhteistyöstä erityisesti espanjalaisten ja italialaisten asiantuntijoiden kanssa antoivat uskoa oikealla asialla olemiseen. Huomattavasti epävarmemmilta tuntuivat mahdollisuudet saada kotimaiset päättäjät ja rahoitusviranomaiset vakuuttuneiksi yhteisötaloudesta hyvinvointipalvelujen, yrittäjyyden ja työllistämisen tulevana realistisena kasvualustana ja kehittämiskeinona.

Tieto myönteisestä hankepäätyksestä otettiinkin Ruraliassa vastaan iloisena yllätyksenä. Samalla käynnistyi valmistelu hankkeen toteutuksesta, hankeyksikön omien selviytymisedellytysten arviointi ja neuvottelu työnjaosta hankekumppanien kanssa. Tähän antoi hyvän pohjan strateginen kumppanuus Mikkelin ammattikorkeakoulun ja Diakonia-ammattikorkeakoulun Pieksämäen yksikön kanssa aikaisemmin toteutetuissa osuustoiminnan opetuksen kehittämishankkeissa. Maakunnan keskeisille yliopisto- ja korkeakoulutoimijoille hanke tarjosi uuden foorumin yhteistyön jatkamiseksi.

Maakunnallisena hankerahoituksen hallintoviranomaisena Etelä-Savon TE-keskus antoi alusta lähtien varauksettoman tukensa Senet-hankkeen pyrkimyksille. Hankkeen ohjausryhmässä myös Etelä-Savon maakuntaliitto ja Mikkelin kaupunki keskeisinä vaikuttajina kannustivat Senet-hanketta yhteistyöhön kuntasektorin kanssa. Hankkeen aikana solmittiin toimivat yhteydet myös Savonlinnan ja Pieksämäen seutujen kuntiin sekä Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskukseen. Valtakunnallisena yhteyslinkkinä yhteisötalouden sisarhankkeisiin toimi Pellervo-Seura.

Hankkeen alkaessa havaittiin odotetusti, että yhteisötalous oli tuntematon ja vaikeasti hahmotettava käsite, vaikka sen yksittäiset toimintamuodot olivatkin tuttuja. Toivomaansa mediajulkisuuttakaan tämän valtakunnallisesti merkittävän eteläsavolaisen yhteisötaloushankekokeilun aloittaminen ei maakunnan lehdistössä saanut. Yhteisötaloutta ei mielletty kiinnostavaksi omilla ehdoillaan ja niistä käsin toimivana talousmallina. Sille on totuttu antamaan merkitys vasta suhteessa julkiseen tai yksityiseen toimintajärjestelmään, ilmeisesti siis vasta sitten kun sen merkitys tunnustetaan virallisesti valtavirran edustajien suulla.

Senet-hanke on tehnyt urauurtavaa työtä yhteisötalouden tunnettuuden lisäämiseksi ja sen toimintaperiaatteiden ja -käytäntöjen edistämiseksi Etelä-Savossa. Hankkeen tekijät ovat tuottaneet kokemuksista ansiokkaan julkaisun havainnollisena ja perusteellisena esittelynä, jota on ilo levittää maaseudun hyvinvoinnista käytävän keskustelun, päätöksenteon ja käytännön toimenpiteiden tarpeisiin. Hankkeessa on rakennettu yhteistoiminnallisuuden peruslähtökohdiksi mallit kumppanuuspöydälle ja hyvinvointimarkkinoille innovatiivisina foorumeita ihmisten kohtaamiselle kansalaisina ja asiakkaina, yrittäjinä, järjestö- ja viranomaistoimijoina.

Hymypoikamalli on yhteistoiminnallinen vastaus hyvinvointipalvelujen näivettymisen uhkakuviin. Mallissa kansalaisjärjestöjen ammatillinen osaaminen ja vapaaehtoistyön kokemukset mahdollistavat vaativien tehtävien organisoimisen yhteisötalouden idean ja toimintatavan pohjalta. Yhteistoiminta on verraton kilpailuetu hyvinvointipalvelujen kokonaisvaltaisen tarjonnan varmistamiseksi tulevaisuudessa paikallisissa ja alueellisissa palvelurakenteiden uudistusratkaisuissa. Senet-hankkeen luomat mallit tuovat selvästi lisäarvoa hyvinvointipalvelujen kehittämisestä käytävään ajankohtaiseen keskusteluun, suomalaisina tapausesimerkkeinä myös kansainvälisesti.

Kangasalla 1.8.2007

Tapani Köppä

Sisältö

TIIVISTELMÄ	7
ABSTRACT	9
1 HYVINVOINNIN HAASTEITA ITÄ-SUOMEN MAASEUDULLA	11
Manu Rantanen & Sari Laanterä	
Itä-Suomen maaseutu on erityishaaste palvelurakenteelle	12
Lähteet	13
2 YHTEISÖ YHTIÖKSI – PALVELUTOIMINNAN YHTIÖITTÄMINEN JA YHTEISÖTALOUS 14	
Satu Piispa-Hakala & Eijaliisa Kuva	
Tiivistelmä	14
Abstract "From community till company – The third sector hiving off in social economy" ...	14
2.1 Yhteisötalous erilleen kolmannelta sektorista	15
2.2 Yhteisötalouden palvelutuotantoon vaikuttavat monet muutokset	17
2.3 Paine palvelutoiminnan yhtiöittämiseen kasvaa	18
2.4 Hymypoika – uudenlainen ratkaisu järjestöjen palvelutoiminnan yhtiöittämiseen.....	20
2.5 Yhteisötalous välineeksi yhteiskunnalliseen keskusteluun	22
Lähteet	22
3 SOSIAALI- JA TERVEYSALAN JÄRJESTÖT PALVELUJEN TUOTTAJINA	24
Elina Jouppila-Kupiainen, Anja Manninen & Eijaliisa Kuva	
Tiivistelmä	24
Abstract "Associations in the branch of social affairs and health as service producers"	24
3.1 Järjestöyhteistyön kehittämisen lähtökohdat.....	25
3.1.1 Hyvinvointipalvelujen tuottamisen rakennemuutokset.....	25
3.1.2 Yhdistykset ja järjestöt erillisinä toimijoina	26
3.1.3 Väestörakenteen muutos.....	27
3.2 Järjestöyhteistyön kehitysprosessi	27
3.2.1 Yhteistyötarpeen herättäminen.....	28
3.2.2 Yhteistyön tunnusteluvaihe.....	29
3.2.3 Yhteistyöprosessin käynnistäminen ja päätöksenteko.....	29
3.2.4 Yhdistyksen perustaminen	30
3.3 Esimerkki järjestöyhteistyöprosessista Mikkelissä ja Pieksämäellä	31
3.4 Johtopäätökset	33
Lähteet	34
4 KYLÄT, KUNNAT JA KUMPPANUUS – UUSIA RATKAISUJA	
HYVINVOINTIPALVELUIDEN TUOTTAMISEEN MAASEUTUALUEILLA	35
Helena Mikkonen, Eijaliisa Kuva & Manu Rantanen	
Tiivistelmä	35

Abstract "Villages, municipalities and partnership – new solutions for doing welfare services in rural areas"	35
4.1 Hyvinvointi, kylä ja kylätoiminta.....	36
4.2 Haja-asutusalueiden palvelutarpeiden selvittäminen Savonlinnassa	39
4.3 Hyvinvointimarkkinat.....	41
Lähteet.....	43
5 ONKO ITALIASTA OPITTAVAA? – MIELENTERVEYSKUNTOUTUJIIEN HYVINVOINTIPALVELUT SUOMESSA JA ITALIASSA	44
Sari Laanterä	
Tiivistelmä	44
Abstract "Can we learn from Italy? – the welfare services of mental health rehabilitation patients in Finland and in Italy"	44
5.1 Johdanto	44
5.2 Mielenterveyden ja kuntoutuksen käsitteet.....	45
5.3 Mielenterveysongelmat koskettavat kaikkia ikäkausia	45
5.4 Mielenterveystyö Suomessa, Mikkelin seudulla	46
5.5 Mielenterveystyö Pohjois-Italiassa	47
5.6 Suomen ja Italian erityispiirteet	49
5.7 Lopuksi	51
Lähteet.....	51
6 KUMPPANUUSPÖYTÄ JA ALUEELLINEN HYVINVOINTIVERKOSTO	54
Manu Rantanen, Sari Laanterä & Kari Kangaspunta	
Tiivistelmä	54
Abstract "Partnership table and the regional welfare network"	54
6.1 Hyvinvointi vähenevien resurssien maaseudulla.....	55
6.2 Maaseutu innovaatioympäristönä.....	56
6.3 Paikallinen kumppanuuspöytä	57
6.4 Teemallinen kumppanuuspöytä	60
6.5 Hyvinvoinnin tukiverkosto innovaatorakenteen osana	64
6.6 Verkoston rakentuminen ja yhteistyön evoluutio.....	65
6.7 Verkostoitumisen prosessi	66
6.8 Osaamisen tunnistamisesta yhteiseen strategiaan	66
6.9 Hyvinvointiverkosto innovaatorakenteena	67
6.10 Mitä lisäarvoa verkostosta?	69
Lähteet.....	70
KIRJOITTAJAT	72
Liite 1. "A glossary" – central terms in social economy	73
Liite 2. Kylän hyvinvointimarkkinat, toimintamallin kuvaus	82
Liite 3. Kumppanuuspöytä, toimintamallin kuvaus	86

TIIVISTELMÄ

Lain mukaan kuntien tehtävänä on järjestää sosiaali- ja terveystaloudelliset palvelut asukkaalleen joko tuottamalla itse, ostamalla yrityksiltä tai kolmannen sektorin toimijoilta. Hyvinvoinnin kehittämisen haasteina ovat muutokset palvelurakenteessa, väestön ikärakenteessa, palvelujen toimittaminen harvaan asutulle maaseudulle sekä kansanterveydelliset tekijät, kuten mielenterveyden edistäminen. Nämä haasteet koskettavat erityisesti Itä- ja Pohjois-Suomea. Senet (Palveluja ja työtä yhteisöpalveluiden verkostoilla) -hankkeessa on kehitetty uusia toimintatapoja hyvinvointipalveluiden edistämiseksi. Eräs mahdollisuus on hyödyntää yhteisöpalveluiden toimijoita. Yhteisöpalveluilla tarkoitetaan osuuskuntien, säätiöiden, yhdistysten, sosiaalisten yritysten sekä keskinäisten yhtiöiden harjoittamaa taloudellista toimintaa, jonka tavoitteena on demokraattisen yhteistyön avulla edistää jäsenen ja ympäröivän yhteisön sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävää hyvinvointia.

Järjestöt tuottavat 18 % sosiaalipalveluiden ja 6 % terveystaloudellisten palveluiden kokonaistuotannosta. Järjestöissä ja yhdistyksissä on noin miljoona toimijaa. Viime aikoina on havaittu, että järjestöjen ja yhdistysten yhteenliittyminen on keino vahvistaa alueellista toimintaa, lisätä näkyvyyttä ja vaikuttavuutta. Tukipalveluiden yhdistäminen hyödyntää laajasti sekä palveluntarjoajia että niitä tarvitsevia. Lisäksi yhdistymisellä voidaan kehittää toimintaedellytyksiä yhteisen toimitilan avulla, jolloin järjestöillä on yhteiset kokoukset, toimisto- ja tietoliikennepalvelut. Senet-hankkeen avulla on Mikkeliin perustettu yhdistysten yhdistys ja Pieksämäellä yhteistoimintaorganisaatio on perusteilla.

Järjestöjen ja yhdistysten lisäksi eri hankkeet toimivat myös hyvinvoinnin kehittämiseksi. Savonlinnassa hanketoimijat koottiin verkostoksi, jossa yhteistyössä kehitettiin Hyvinvointimarkkinat-tapahtuma. Tämän pohjana oli Savonlinnan viidellä kylällä tehdyt kyselyt, joiden mukaan lapsiperheet tarvitsevat lastenhoito- ja siivouspalveluita, nuoret ja keski-ikäiset vapaa-ajan ja harrastustoiminnan palveluita ja iäkkäät kotiapu- ja kodinhoitopalveluita. Vastaajista suurin osa oli iäkkäitä. Hyvinvointimarkkinat järjestettiin kylille, joissa kyselyt oli tehty. Tapahtuman tarkoituksena oli aktivoida ja osallistaa kylien asukkaita toimintaan, tiedottaa palveluista sekä niiden tarpeista ja aktivoida mahdollisia palveluntuottajia kylille.

Hyvinvointia kehitettäessä on tärkeää huomioida, että hyvinvoinnin tärkeänä perustana on mielenterveys. Senet-hankkeen kansainvälisenä kumppanina on italialainen Insieme si può -osuuskunta, joka tuottaa myös asumispalveluja mielenterveyskuntoutujille. Italiassa mielenterveyskuntoutujien hoitoa on kehitetty avohoitoon painottuvaksi, kun maan mielisairaalat lakkautettiin vuonna 1978. Italiassa mielenterveyskuntoutujien hoidossa yhteisöllisyys on tärkeää, samoin kuntoutujan oma osallistuminen. Mielenterveyskuntoutujien on mahdollista työskennellä sosiaalisissa yrityksissä, jotka Italiassa ovat useimmiten osuuskuntia. Suomessa mielenterveyskuntoutujien hoitoa on pyritty kehittämään avohoitoon suuntautuvaksi. Laki sosiaalisista yrityksistä on ollut Suomessa voimassa vasta muutaman vuoden ja osuuskunta sosiaalisen yrityksen muotona on harvinainen.

Kumppanuuspöytä on hyvinvointialan kehittämismenetelmä. Se voi olla paikallinen tai teemallinen. Paikallisessa kumppanuuspöydässä kunnan kehittämisestä kiinnostuneet käyvät vuoropuhelua. Teemallinen kumppanuuspöytä kokoaa samasta aiheesta kiinnostuneet eri sektoreiden toimijat yhteen laajalta alueelta. Kumppanuuspöytää voidaan käyttää uusien toimintamallien tai strategioiden kehittämiseen sekä ongelmanratkaisuun. Kumppanuuspöydän rinnalla on kehitetty hyvinvointiverkostoa, joka koostuu hyvinvointialan ja maaseudun kehittämisen asiantuntijoista. Toimijoina ovat Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen lisäksi eri koulutusorganisaatiot. Verkoston tehtävänä on toimia asiantuntijana ja tehostaa hyvinvointialan tutkimus- ja kehittämistoimintaa.

Asiasanat: hyvinvointi, kumppanuus, mielenterveys, kehittäminen, yhteisöpalvelu, järjestöt

ABSTRACT

According to the law, it is the responsibility of the municipality to arrange welfare services for its residents, either by producing them or by buying from companies or actors of the third sector. The challenges of advancing welfare are the changes in the service structure, the age structure of the population, the supplying of services to a sparsely populated rural area and the factors concerning national health, like promoting mental health. These challenges concern especially Eastern and Northern Finland. New modes of action to advance welfare services have been developed in the Senet (Services and work in community economy networks) project. One possibility is to exploit the actors of community economy. By community economy we mean economic activity pursued by cooperatives, foundations, associations, social associations and mutual enterprises. The aim of the economic activity is to advance socially and economically durable welfare of a member and the surrounding community with the help of democratic cooperation.

Organisations produce 18 % of social services and 6 % of health care services. There are about one million actors in organisations and associations. Lately it has been noticed that the consortium of organisations and associations is a way to strengthen regional activity and to increase visibility and impressiveness. The coalition of support services benefits widely both the service producers and those who need them. In addition to that, operational preconditions can be advanced by coalescence with the help of common premises: meeting rooms, office space and telecommunication services. With the help of the Senet project an association of associations has been established in Mikkeli and in Pieksämäki the establishing of a cooperation organisation is under way.

In addition to organisations and associations also different projects function to advance welfare. In Savonlinna the project actors were gathered together into a network, in which a Welfare Market event was created together. The ground for this was an inquiry carried out in five villages in Savonlinna. According to the inquiry families with children need child care and cleaning services, the young and the middle-aged need leisure-time services and the aged need domestic help and home aid services. The majority of the respondents was the aged. The Welfare Market was arranged in villages where the inquiries had been carried out. The aim of the event was to activate the residents of the villages and to get them to participate in activities, to inform them about services and the need of them and to activate potential service producers into the villages.

When advancing welfare it is important to notice that the foundation for welfare is the mental health. The international partner of Senet is Italian *Insieme si può* -cooperative, which produces residential services for mental health rehabilitation patients. In Italy the care of mental health rehabilitation patients has been developed towards non-institutional care, since the mental hospitals of the country were closed down in 1978. In Italy communality is important in the care of mental health rehabilitation patients, as well as the patient's own involvement. It is possible for mental health rehabilitation patients to work in social enterprises, which are cooperatives in Italy. In Finland the aim has been to develop the care of mental health rehabilitation patients towards non-institutional care. The law about social enterprises has been effective in Finland only a few years and the cooperative as a form of social enterprise is rare.

Partnership Table is a method of development in the welfare field. It can be local or themed. In the local Partnership Table those interested in the developing of the municipality are in dialogue. A themed Partnership Table gathers together the actors from different sectors from a wide area who are interested in the same subject. Partnership Table can be used in developing new operations models or strategies and in problem solving. Alongside with the Partnership Table a welfare network has been developed. It consists of experts in the welfare field and experts on the development of rural areas.

The actors consist of the Finnish Federation for Social Welfare and Health and different educational organisations. The purpose of the network is to act as an expert and to strengthen the research and development of the welfare field.

Main concepts: welfare, partnership, mental health, development, community economy, organisations

1 HYVINVOINNIN HAASTEITA ITÄ-SUOMEN MAASEUDULLA

Manu Rantanen & Sari Laanterä

Tämän julkaisun taustalla ovat suuret, maaseudun hyvinvointiin vaikuttavat muutokset ja haasteet, jotka koskettavat Itä-Suomea muuta Suomea aikaisemmin ja voimakkaammin, koska ikääntyvän väestön osuus kasvaa täällä nopeimmin koko Euroopassa. Toisaalta näköpiirissä on mahdollisuuksia esimerkiksi uusissa, julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin kumppanuuteen perustuvissa palvelumalleissa. Julkaisu on tulosta Etelä-Savossa toteutetun Senet (Palveluja ja työtä yhteisötalouden verkostoilla) -hankkeen prosesseista, joissa näitä malleja on pyritty kehittämään. Julkaisussa esitetyistä toimintatavoista yhdistysten ja järjestöjen organisoituminen yhdeksi yhdistykseksi, hyvinvointimarkkinat, hyvinvointiverkosto ja kumppanuuspöytä on testattu Etelä-Savon alueella vuosina 2005–2007.

Hyvinvoinnin keskeisiksi sisältöalueiksi on määritelty terveys, toimintakykyisyys, sosiaalinen verkosto, viihtyisä elin- ja asuinympäristö, turvallisuuden tunne, työ ja toimeentulo. Hyvinvoinnin ilmenemisluotoina ovat tyytyväisyys elämään, onnellisuus sekä mahdollisuus kehittää ja toteuttaa itseään. (Ylitalo 2005.) Kuntalain (365/1995) 1 § mukaan kunnan perustehtävänä on huolehtia kuntalaisten hyvinvoinnista. Perustuslain (731/1999) mukaan jokaiselle taataan esimerkiksi oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon, riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut ja oikeus maksuttomaan perusopetukseen. Kunnilla on siten lakisääteinen tehtävä järjestää tiettyjä hyvinvointipalveluja asukkaalleen. Myös yrittäjien ja järjestöjen tuottamat hyvinvointipalvelut vaikuttavat hyvinvointipalveluiden toteutumiseen. Asuinympäristön ja toimivan asuinyhteisön näkökulmasta järjestöillä ja kylillä on merkittävä asema hyvinvointipalveluiden tuottajina ja toimijoina.

Kuntien ei tarvitse itse tuottaa palveluita, vaan ne voidaan ostaa myös yrityksiltä tai kolmannen sektorin toimijoilta. Tietyt hyvinvointipalvelut voivat olla myös kokonaan yritysten markkinaehtoisen toiminnan tuottamia. Kotitalousvähennys on yksi esimerkki tämänkaltaisen toiminnan tukemisesta. Yksityiselle sektorille on tietenkin tärkeintä riittävän kysynnän saaminen, jotta toiminta olisi kannattavaa. Tällöin tarvitaan useimmiten yhtä kuntaa laajempia markkinoita.

Hyvinvointipalveluista puhuttaessa liikutaan eri aluetasoilla riippuen palvelun tarpeesta ja sen tuottamisen kalleudesta. Kunta- ja palvelurakennemuutoksen valmisteluvaiheessa esillä olleessa piirimallissa on tuotu esiin, että tarvitaan vähintään 100 000 asukasta, jotta voidaan luoda edellytykset sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämiselle. Peruskuntamallin mukainen vähimmäisväestömäärä peruspalveluille on 20 000–30 000 asukasta. (Peltomäki 2006.) Uudistuksen tarpeeseen vaikuttavat luonnollisesti vanhenevan väestön lisääntyvä palvelutarve ja kuntien taloutta uhkaava kriisi verotulojen vähentyessä.

Kunnat ovat hyvinvointiyrittäjien tärkeimpiä kumppaneita ja kehityksen mahdollistajia. Tilastojen mukaan hoivayrittäjyys on kasvanut maassamme nopeasti viime vuosina, mutta hoivayritysten työllistäviä vaikutuksia ei ole ymmärretty riittävästi. Tukemalla hoivayrittäjyyttä voidaan lisätä työpaikkoja ja korvata osa julkisten työpaikkojen menetyksistä. Pienyrittäjyys on alalla vallitsevaa, mutta kansainväliset kokemukset esimerkiksi Ruotsista ja Englannista osoittavat, että hoiva-alalle voi syntyä isojakin yrityksiä. (Rissanen & Sinkkonen 2004.)

Hyvinvointiin liittyviä palveluja tarjoavat myös useat järjestöt. Osa niistä keskittyy ajamaan jäsentensä asiaa, toiset tarjoavat palveluja niin jäsenilleen kuin ulkopuolisillekin. Monilla järjestöillä on molem-

pia piirteitä. Palveluiden tuottamiseen keskittyvät järjestöt tekevät paljon yhteistyötä kuntien kanssa. Tärkeänä ryhmänä järjestökentässä ovat kyläyhdistykset. Yhdistykseksi rekisteröitymällä kylät pääsevät osallisiksi projektimuotoisesta rahoitusjärjestelmästä, jossa maaseudun paikalliset toimintaryhmät ovat merkittäviä yhteistyökumppaneita. Kylien toiminta on muuttunut suunnitelmallisemmaksi ja niiden vastuulle on tullut uusia tehtäviä, joista yksi voi olla palveluiden järjestämiseen osallistuminen. Etenkin syrjäseuduilla kyläyhteisöjen tehtävä palveluiden järjestämisessä tai jopa palveluiden tuottajana voi olla huomattava.

Itä-Suomen maaseutu on erityishaaste palvelurakenteelle

Hyvinvointiyhteiskunnan uudistumiskyky on määritelty Itä-Suomen tulevaisuuden kriittiseksi menestystekijäksi. Heikon kuntatalouden, harvan asutuksen, pitkien etäisyyksien ja ikääntyvän väestön vuoksi Itä-Suomessa palvelurakenteiden uudistaminen on erityisen kiireellistä (Itä-Suomen Euroopan aluekehitysrahaston toimenpideohjelma 2006).

Väestörakenteen vanheneminen heikentää huoltosuhdetta. Vanhusten palvelutarve lisääntyy ja julkistalouden rahoituspohja kiristyy. Toisaalta syntyy uutta maksukykyistä palvelukysyntää yksityiselle ja yhteisötalouden hyvinvointipalveluille. Palvelurakenteen muutos onkin haaste sekä palvelun tuottamisen mukautumiskyvylle, kustannustehokkuudelle että uusille palveluinnovaatioiden kehittämisille.

Suomen maaseudun tyypittelyssä on käytetty seuraavaa jakoa: 1. kaupunkien läheinen maaseutu, jolla on parhaat kehittämisedellytykset, 2. ydinmaaseutu, joka on vahvaa alkutuotantoaluetta ja 3. harvaan asuttu maaseutu, jota uhkaa huonon kehityksen kierre. Lisäksi on erotettu yhteinen vuorovaikutusalue, jossa maaseudun ja kaupungin vuorovaikutus on leimaa antava piirre. (Maaseutupoliitiikan yhteistyöryhmä 2004.) Etelä-Savon maaseututyypeistä yleisin on muun Itä- ja Pohjois-Suomen tapaan harvaan asuttu maaseutu.

Etelä-Savossa on noin 160 000 asukasta, joista valtaosa asuu kolmen keskuksen – Mikkelin, Pieksämäen ja Savonlinnan ympärillä. Mikkelissä on 48 800 asukasta, Savonlinnassa 27 200 ja Pieksämäellä 27 700 asukasta. Maakunnassa on 18 kuntaa, joskin kuntien määrä on laskenut viime vuosina kuntaliitosten myötä. Maakunnan väestöstä yli 45-vuotiaita on 52 % asukkaista, kun koko maassa heitä on 44 % väestöstä. Lasten ja nuorten lukumäärä maakunnassa on jatkuvasti vähentynyt, kun taas 45–64-vuotiaita muuttaa maakuntaan. (Etelä-Savon TE-keskus...2007.)

Etelä-Savon aluerakenne on historiallisista syistä hajautunut. Tarkasteltaessa 50–64-vuotiaan väestön sijoittumista Etelä-Savossa, on alueellinen väestön jakauma hyvin tasainen. Vielä 65–74-vuotiaita asuu merkittäviä määriä päätieverkoston ulkopuolella. Tosin tiivistymistä kuntakeskuksiin on selvästi tapahtunut viime vuosikymmeninä. (Etelä-Savon maakuntaliitto 2005.) Maakunnassa sijaitsevat kylät ovat melko pieniä, mutta maaseutu on pääosin yhä asuttua. Vesistöjä on maakunnan pinta-alasta neljäsosa, joten välimatkat kirkonkylien ja syrjäisten kylien välillä voivat olla kymmeniä kilometrejä. Nämä tekijät vaikeuttavat kattavan palvelurakenteen ylläpitoa.

Harvaan asutulla maaseudullakin on siten hyvinvoinnin kannalta muita ongelmallisempia alueita, joilla on omat erityiskysymyksensä. Näitä ovat esimerkiksi: Miten saadaan tarvittavat hyvinvointipalvelut säilytettyä vaikka uusin ratkaisuin, jotta esimerkiksi ikääntyvien ei tarvitsisi muuttaa keskuksiin liian varhaisessa vaiheessa? Miten saadaan ikääntyvät paremmin heitä hyödyttävän tiedon ja sitä kautta

tukien ja palveluiden piiriin? Miten ratkaistaan julkisen liikenteen kulkuyhteyksien mahdollinen huonontuminen?

Viime vuosikymmeninä vapaa-ajan asutus on nopeasti lisääntynyt Etelä-Savossa. Esimerkiksi Mikkelin seudulla on yli 25 000 vapaa-ajanasuntoa (Mikkelin kaupunki 2007). Vapaa-ajan asutus keskittyy lähinnä rannoille ja vaikuttaa siis toiseen suuntaan kuin yleinen muuttoliike. Vapaa-ajan asukkaat on tunnustettu varteenotettavaksi ryhmäksi kylien elinvoimaisuutta ajatellen, sillä heidän vapaa-ajan asunnoilla viettämänsä aika on koko ajan lisääntynyt. He myös tarvitsevat hyvinvointipalveluita, mutta eivät yleensä ole niiden piirissä lukuun ottamatta kiireellistä terveyshuoltoa. (Pitkänen & Kokki 2005.) Toisaalta hyvinvointipalveluja tuottaville yrittäjille vapaa-ajan asukkaat ovat ilmeinen mahdollisuus.

Julkaisussa on suurista haasteista huolimatta myönteinen sävy. Kehittämismahdollisuuksia on edelleen, mutta niitä pitäisi käyttää aidosti yhdessä paikallisten ja muiden toimijoiden kanssa parhaaseen lopputulokseen pääsemiseksi. Sektorien ylittäminen palvelujen tuottamisessa, eri palvelujen tuottajien oikean tehtävänjaon löytyminen sekä yhteistyötä estävien tekijöiden poistaminen eivät ratkaise kaikkia ongelmia, mutta voivat auttaa ratkaisevasti maaseudun hyvinvoinnin säilyttämisessä.

Lähteet

Etelä-Savon maakuntaliitto 2005. Etelä-Savo tilastoissa. (<http://www.esavo.fi/tilastot/Kartta65-74Si-joituminen2005.jpg>) 7.6.2007.

Etelä-Savon TE-keskus, maakuntaliitto ja ympäristökeskus 2007. Etelä-Savo lukuina. (<http://www.etela-savolukuina.net/fi/>) 18.7.2007.

Itä-Suomen Euroopan aluekehitysrahaston toimenpideohjelma. Luonnos 2.8.2006. (<http://www.pohjois-karjala.fi/dman/Document.phx/~maakuntaliitto/Julkiset/EAKR/Ohjelma+luonnos+020806?cmd=download>) 6.6.2007.

Kuntalaki 17.3.1995/365. (<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950365>) 6.6.2007.

Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 2004. Elinvoimainen maaseutu – yhteinen vastuumme. Maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma 2005 – 2008. Sisäasiainministeriön julkaisu 11. Hyvinkää.

Mikkelin kaupunki 2007. Mikkeli – Järvi-Suomen sydän. (http://www.mikkeli.fi/fi/sisalto/03_mikkeli_tieto/01_perustiedot/) 6.6.2007.

Peltomäki, J. 2006. Kunta- ja palvelurakennemuutos. I vaiheen loppuraportti. Sisäasiainministeriön julkaisu 54. ([http://www.intermin.fi/intermin/biblio.nsf/3D15803552034A06C225724A0046DD4C/\\$file/542006.pdf](http://www.intermin.fi/intermin/biblio.nsf/3D15803552034A06C225724A0046DD4C/$file/542006.pdf)) 7.6.2007.

Perustuslaki 11.6.1999/731. (<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>) 6.6.2007.

Pitkänen, K. & Kokki, R. 2005. Mennäänkö mökille? Näkökulmia pääkaupunkiseutulaisten vapaa-ajan asumiseen Järvi-Suomessa. Savonlinnan koulutus- ja kehittämiskeskuksen julkaisu 11. Joensuun yliopisto. (<http://skk.joensuu.fi/sivut/matkailu/tutkimus-ja-kehittaemistoiminta/joustava-elaema-entapa/jet-jaervi-suomi-hankkeen-loppujulkaisu.html>) 6.6.2007.

Rissanen S. & Sinkkonen S. (toim.) 2004. Hoivayrittäjyys. PS-kustannus. WS Bookwell Oy. Juva.

Ylitalo, K. 2005. Terveystieteiden edistämisen laatusuositus työkaluksi kunnan hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen. Terve kunta -verkoston työkokous 5.10. Oulunkaaren seutukunta. (http://www.oulunkaari.com/hyvinvointi/doc_viewer.php?file=125.pdf) 7.6.2007.

2 YHTEISÖ YHTIÖKSI – PALVELUTOIMINNAN YHTIÖITTÄMINEN JA YHTEISÖTALOUS

Satu Piispa-Hakala & Eijaliisa Kuva

Tiivistelmä

Yhteisötalouden käsite on monimuotoinen ja sen määrittely eroaa eri maissa. Senet-hankkeessa tehdyn selvityksen mukaan keskeinen yhteisötaloutta määrittävä tekijä on taloudellisen toiminnan tavoite edistää ihmisten hyvinvointia tuottamalla heille palveluita, työtä tai molempia ja että toiminnan keskeinen ominaisuus on ihmisten ja ihmisryhmien omatoimisuus.

Tässä artikkelissa esitellään yhteisötalouden käsitettä ja ilmiötä hyvinvointipalveluiden alaan ja kolmannelta sektorilta tuleviin palveluntuottajiin keskittyen. Samalla hahmotetaan, mikä on yhteisötalouden toimijoiden rooli palvelutuotannon muutoksessa. Kolmannelta sektorilta tulevien palveluntuottajien ongelmana voidaan pitää aktiivisen kansalaistoiminnan ja markkinaehtoisen taloudellisen toiminnan erottamista toisistaan. Tämän vuoksi keskusteluun on tuotava yhteisötalouden käsite. Pienten yhdistysten liiketoiminnallisen yhteistyön ja palvelutoiminnan turvaamiseksi on kehitetty Hymypoika-malli, jossa eri yhdistysten palvelutuotanto on eriytetty järjestötoiminnasta ja liitetty yhdistysten yhteisen osuuskunnan toiminnaksi.

Abstract “From community till company – The third sector hiving off in social economy”

The concept of social economy is very complicated and its definition differs from country to country. According to the report done in Senet the key element of the social economy is its aim to develop people’s economic and social welfare through service production or employment. Another key element is people’s and communities’ independent initiative.

The concept and the phenomenon of Finnish social economy are described in this article. The article concentrates on welfare sector and service providers coming from the third sector. Also the role of social economy actors in the on-going change in the welfare service production is discussed. Distinguishing active civic activity from market-based economic activity can be considered the problem of service producers coming from the third sector. This is the reason why the concept of social economy has to be brought in the conversation.

To secure the commercial cooperation and service activity of small associations a cooperation model has been created in the Senet-project. In it the service production of different associations has been differentiated from organisational activity and incorporated in the activity of the common cooperative of the associations.

2.1 Yhteisötalous erilleen kolmannesta sektorista

Ihmisten välisestä taloudellisesta yhteistyöstä voidaan käyttää nimitystä yhteisötalous, kun tavoitteena on yhteisön sosiaalisen ja taloudellisen hyvinvoinnin kehittäminen yhdessä ja omatoimisesti sekä kun yhteisö yhdessä, demokraattisesti, päättää taloudellisen yhteisönsä asioista. Yksilön näkökulmasta tämä voi esimerkiksi tarkoittaa työosuuskunnan jäsenyyttä. Osuuskuntayrityksen jäsenenä yksittäinen työntekijä pääsee päättämään omaan työhönsä liittyvistä asioista, mutta myös kantamaan vastuuta taloudellisen yhteisönsä menestyksestä.

Yhteisötalous (economie sociale, social economy) on käsitteenä jäänyt epämääräiseksi ja vaikeasti mielleltäväksi. Se yhdistetään tai jopa samaistetaan kolmanteen sektoriin, eli vapaaehtoistyöhön järjestöissä ja yhdistyksissä. Yhteisötalouden liiketoiminnalla ei mielletä olevan taloudellista merkitystä yhteiskunnassa. Suurelle yleisölle yhteisötalouden ilmiö ja käsite ovat vieraita. Käsitettä ei käytetä myöskään poliittisessa päätöksenteossa. (Immonen 2006.) Yhteisötaloudella tarkoitetaan taloudellista toimintaa, jonka tavoitteena on demokraattisen yhteistyön avulla edistää yksittäisen henkilön ja häntä ympäröivän yhteisön sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävää hyvinvointia. Keskeisiä toimijoita yhteisötaloudessa ovat taloudellista toimintaa (liiketoimintaa, palvelutoimintaa) harjoittavat yhdistykset, järjestöt, säätiöt, osuuskunnat, sosiaaliset yritykset¹ ja keskinäiset yhtiöt. (ks. esimerkiksi Köppä 1998, 2000, Immonen 2004, 2006.) Näin määritellen esimerkiksi Etelä-Savossa yhteisötalouden toimijoihin kuuluvat muun muassa yhdistykset, jotka ylläpitävät palvelutaloja ikääntyneille, kehitysvammaisten asumispalveluita tuottavat järjestöt ja säätiöt, muutama hoiva-alalla toimiva osuuskunta sekä alueen sosiaaliset yritykset. Määritelmällisesti mukaan on laskettava myös iso vähittäiskaupan osuuskunta, osuuspankki, keskinäiset vakuutusyhtiöt sekä liha-alan tuottajaosuuskunta. Yhteisötalouden kenttä on siis vähintään monimuotoinen ja sen erottaminen kolmannesta sektorista on haasteellista.

Yhdistys- tai järjestökenttä on kolmannen sektorin ydin. Periaatteellisella tasolla kyse on ihmisten vapaaehtoisesta ja omatoimisesta yhteenliittymisestä yhteisten jaettujen etujen edistämiseksi. Yhdistykset eivät pääsääntöisesti tavoittele taloudellista voittoa eivätkä niiden jäsenet yleensä ole palkkasuhteessa yhdistykseen. Saavutettua taloudellista voittoa ei jaeta organisaation jäsenille tai johtajille, vaan se käytetään yhteiseksi hyväksi. Kolmannen sektorin määrittelemisen tarkemmin on kuitenkin vaikeaa, koska toimijat ovat heterogeenisiä (Hokkanen, Kettunen & Piirainen 2005).

Kolmannen sektorin organisaatiot voidaan jakaa keskinäisen hyödyn organisaatioihin, joissa hyödyn saajat ja vallan käyttäjät koostuvat samasta ryhmästä. Jos vallan käyttäjät ovat eri henkilöitä kuin hyödyn saajat, voidaan puhua yleishyödyllisistä voittoa tavoittelemattomista organisaatioista. Esimerkiksi Yhdysvalloissa kolmannen sektorin valtaosan muodostavat yleishyödylliset voittoa tavoittelemattomat organisaatiot, jotka vastaavat monien terveys- ja sosiaalipalvelujen tuotannosta. Keski-Euroopassa taas keskinäisen hyödyn organisaatiot ovat vallitsevia, mistä johtuu yhteisötalouden korostunut asema kolmannen sektorin sisällä. (Immonen 2006.) Suomessa yhteisötalouden käsitteestä on tärkeää keskustella yhteiskunnallisesti, koska kolmannen sektorin käsite rajoittuu koskemaan vapaaehtoista ja aatteellista yhdistystoimintaa. Käsitteen avulla kolmannen sektorin taloudellinen ja markkinoilla kilpaileva toiminta voidaan erottaa vapaaehtoisesta ja aatteellisesta yhdistystoiminnasta. Käsitteen määrittely on tärkeää myös toiminnan arvioimisen ja tulosten mittaamisen kannalta.

Kolmannen sektorin toimintaa on luonnehdittu non-profit toiminnaksi eli voittoa tavoittelemattomaksi toiminnaksi. Yhteisötalouden periaatteena on not-for-profit, jolla tarkoitetaan, ettei taloudellisen voiton tavoittelu kuulu periaatteisiin ja yhteisötalouden toimijan mahdollinen taloudellinen voitto

¹ Sosiaalisten yritysten kuuluminen yhteisötalouteen ei ole itsestään selvää.

käytetään yhteisön ja sen tarvitsemien palvelujen kehittämiseen. Kolmanteen sektoriin voidaan myös liittää ns. epävirallinen talous, joka ei kuulu kansantulolaskelman piiriin. Epäviralliseen talouteen sisältyvät esimerkiksi erimuotoinen kotityö, naapuriapu, luontoistalous sekä yhdistysten ja järjestöjen palkaton vapaaehtoistyö. (Immonen 2006.) Aatteelliset yhdistykset voivat toimia kolmannella sektorilla ja yhteisötaloudessa, jos toiminta sisältää vapaaehtois- ja aatteellista työtä sekä liiketoimintaa esimerkiksi palvelutuotannossa. Sosiaalitalouden tutkijoiden mukaan kolmannen sektorin käsitteen määrittelyn vaikeuden vuoksi tutkimus on keskittynyt kokonaisuuden sijasta osa-alueisiin (Hokkanen ym. 2005).

Kaikki eivät halua eriyttää yhteisötaloutta kolmannelta sektorista. Yhteisötalous perustuu enemmän inhimillisen ja sosiaalisen pääoman hyödyntämiseen kuin fyysiseen (koneet, laitteet) tai rahalliseen pääomaan. Määritelmän mukaan yhteisötalouden tavoitteet, arvot ja organisoitumisen perusteet poikkeavat yksityisestä ja julkisesta sektorista ja näin kyse on kansalaisten organisoimasta taloudellisesta yhteistoiminnasta, joka on osa kolmatta sektoria. (Olsson 1994.) Kolmannen sektorin ja yhteisötalouden käsitteiden määrittelyn kannalta olisi tärkeää erottaa kolmannen sektorin sisällä yritys-toiminta ja yhdistystoiminta, tuettu ja tukematon toiminta sekä toiminta, jossa voidaan hyödyntää vapaaehtoistyövoimaa. Näillä kriteereillä voidaan hahmottaa kolmannen sektorin taloudellista toimintaa ja tämän toiminnan kuulumista yhteisötalouteen. (Immonen 2006.) Käsitteiden eriyttämisellä voitaneen helpottaa keskustelua esimerkiksi palvelutuotantoon ja vapaaseen kilpailuun liittyen.

Yhteisötaloudessa yhteisö on käsitettävä taloudellista toimintaa harjoittavaksi yksiköksi, jonka toimintaa ohjaavat sille tyypilliset arvot ja periaatteet ja joka usein on myös organisoitunut yhteisötaloudelle tyypillisellä juridisella toimintamuodolla. Keskeisenä piirteenä voidaan pitää taloudellisen hyvinvoinnin kohentamista yhteistyössä muiden yhteisön jäsenten kanssa. Yhteisötalous rakentuu Suomessa julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin rajapinnoille muodostaen itsenäisen talouden alueen, joka sisältää piirteitä muilta sektoreilta. Käsitteen määrittely, koko ilmiön kehittämistyö ja käsitteen haltuunotto ovat vasta alkamassa. (Immonen 2006.) Erityisen häilyvänä voidaan pitää rajaa kolmannen sektorin ja yhteisötalouden välillä, mutta myös yhteisötalouden ja yksityisen sektorin välillä. Esimerkiksi Troberg (2005) on tutkinut tasaomisteisia osakeyhtiöitä, jotka täyttävät yhteisötalouden tunnusmerkit arvoperustansa ja demokraattisen päätöksenteon puolesta, mutta jotka organisoitumismuotonsa mukaan kuuluvat yksityiselle sektorille.

Euroopan unionin määrittelyssä yhteisötalouteen lasketaan kuuluvaksi myös sosiaaliset yritykset. Suomessa sosiaalinen yritys tarkoittaa yritystä, joka työllistää vajaakuntoisia tai pitkäaikaistyöttömiä ja saa tähän yhteiskunnalta tukea. Sosiaalinen yritys voi yritysmuodoltaan olla esimerkiksi osakeyhtiö, kommandiittiyhtiö tai osuuskunta. Sosiaalinen yritys toimii sosiaalisten päämäärien edistämiseksi. Tämä laajentaa yhteisötaloutta kohti yksityistä sektoria. Sosiaalisten yritysten kuulumista yhteisötalouteen on pidetty käsitteellisesti hankalana asiana, koska muun muassa sosiaalisten yritysten periaatteisiin ei lähtökohtaisesti kuulu demokraattinen päätöksenteko. (Immonen 2006.)

Senet-hankkeessa vertailtiin muutaman EU-maan yhteisötalouden keskeisiä toimijoita ja käsitteitä (liite 1). Taulukkoon koottiin Italian ja Suomen käsitteet sekä keskeisten poikkeusten osalta Ruotsin käsitteet. Rinnalle asetettiin käsitteiden EU-tason määrittelyt. Analyysiin valitut käsitteet olivat osuuskunta, sosiaalinen yritys, yhdistys, säätiö, kolmas sektori, NGO eli non-governmental organisation² sekä keskinäinen yhtiö. Määrittelyjen pohjana käytettiin mahdollisuuksien mukaan lainsäädäntöä. Selvityksen perusteella keskeinen yhteisötaloutta määrittävä tekijä on taloudellisen toiminnan tavoite edistää ihmisten hyvinvointia tuottamalla heille palveluita, työtä tai molempia ja että toiminnan keskeinen ominaisuus on ihmisten ja ihmisryhmien omatoimisuus.

² Kansalaisjärjestö, jossa maan hallitus ei ole mukana. Suomessa tarkoittaa käytännössä rekisteröityjä yhdistyksiä.

2.2 Yhteisötalouden palvelutuotantoon vaikuttavat monet muutokset

Sosiaali- ja terveyspalvelujen tuottamista säätelevät lait ja palveluntuotantoa ohjaavat sosiaali- ja terveyspoliittiset linjaukset. Julkinen sektori ei pysty tuottamaan kaikkia palveluja itse, vaan se hankkii niitä yksityiseltä ja kolmannelta sektorilta. Eri sektorit täydentävät palveluntuotantoa ja toimivat samalla kilpailijoina keskenään. Kolmannen sektorin toimijat voivat olla paikallisesti toimivia vapaaehtoisia yhdistyksiä tai valtakunnallisia, ammatillisesti toimivia asiantuntijaorganisaatioita. Myös allalla toimivien yritysten koko voi vaihdella huomattavasti. Usein yksityiseen sektoriin liitetään voiton maksimointi, mutta pienissä yrityksissä kyse on monesti yrittäjän itsensä työllistämisestä. Yhteiskunnassa asetetaan yhä suurempia odotuksia kolmannelta sektorilta tuleville palveluntuottajille, koska näiden toisaalta oletetaan pystyvän joustavuuteen ja tehokkuuteen julkista sektoria paremmin ja toisaalta näiden oletetaan olevan lähellä palvelunkäyttäjää ja tuottavan palvelut tavoittelematta erityisesti taloudellista voittoa.

Sosiaali- ja terveyspalveluiden tuottamistapa alkoi muuttua vuoden 1993 valtionosuusuudistuksen jälkeen. Uudistuksessa sosiaalipalvelujen järjestäminen määriteltiin entistä selkeämmin kuntien tehtäväksi. Lain mukaan kunnat voivat toteuttaa järjestämisvastuunsa joko tuottamalla palvelut itse, yhdessä muiden kuntien kanssa tai ostamalla ne ulkopuolisilta tuottajilta. Uudistettu kuntien valtionosuuslaki (1147/1996) mahdollisti hyvinvointipalvelualojen³ rakennemuutoksen. Toimialan rakennemuutos ilmeni vuosituhannen vaihteessa julkisen sektorin oman palvelutuotannon uudelleen järjestelyinä ja kasvun hillitsemisenä sekä samanaikaisena yritysten ja yhdistysten palvelutuotannon lisääntymisenä (Hokkanen ym. 2005).

Yritysten ja järjestöjen rooli sosiaali- ja terveyspalvelujen tuottajana on ollut toimia lähinnä julkisen palvelutarjonnan palvelujen täydentäjänä ja uusien palveluiden kehittäjänä sekä yhteytenä palveluiden tarvitsijoihin. Tämä on kuitenkin muuttumassa asiakkaiden ostovoiman ja kuntien palveluostojen lisääntyessä sekä markkinoiden kehittyessä. Vuonna 2005 käynnistynyt kunta- ja palvelurakennemuutos ja väestön ikääntymisestä johtuva palvelutarpeiden kasvu luovat haasteita järjestöille. Uudistuksen tavoitteena on muun muassa edistää kuntien vastuulla olevien lakisääteisten palveluiden erilaisten järjestämis- ja tuottamistapojen käyttöönottoa. Palveluiden tuottavuutta, vaikuttavuutta ja saatavuutta yritetään tehostaa eri toimijoiden yhteistyönä niin sanottuna monituottajamallina. Uudistuksen tavoitteena on nykyistä laajempien alueellisten kokonaisuuksien muodostaminen palvelurakenteen turvaamiseksi.

Se, millaisiin ehdotuksiin kunta- ja palvelurakenteen uudistamishankkeessa päädyttiin, vaikuttaa myös järjestöjen rooliin palveluiden tuottajana. Seudullisesti tuotetut palvelut ovat haaste järjestöille, sillä perinteisesti järjestöt ovat rakentaneet yhteistyösuhteet ja kumppanuudet yksittäiseen kuntaan. Kunnat ostavat nyt valtaosan sekä yritysten ja järjestöjen tuottamista sosiaalipalveluista ja odottavat edelleen myös järjestöjen olevan merkittäviä toimijoita hyvinvointipalveluiden ja tuen tuottamisessa. Mikäli kuntien vastuu palveluiden järjestämisessä muuttuu oleellisesti, joudutaan pohtimaan, miten järjestöjen palveluiden ja tuen tuottajarooli huomioidaan ja miten tämä tuki organisoidaan osaksi palvelukokonaisuutta. (Vuorinen ym. 2006.)

Mikäli voimakas maan sisäinen muuttoliike jatkuu, väestö keskittyy kasvualueille ja väestörakenteiden alueellinen epätasapaino kasvaa. Erityisesti Itä- ja Pohjois-Suomessa ikärakenne uhkaa muuttua erittäin vanhuspainotteiseksi (Nivalainen & Volk 2002). Järjestöjen palvelutoiminnasta toivotaan rat-

³ Hyvinvointipalveluita käsitellään tässä lakisääteisten palveluiden ja niiden tuottajien näkökulmasta. Artikkeleihin ei ole sisällytetty keskustelua hyvinvointipalveluista yksilöllisinä hemmottelupalveluina. Idea hemmottelupalveluiden markkinoista on edistänyt muun muassa SOK:n Kari Neilimo.

kaisua myös maaseudun asukkaiden palvelujen turvaamiseen, kun julkiset ja yrityspalvelut siirtyvät kuntakeskuksiin. Myös Senet-hankkeessa tehdyissä kyläkartoituksissa tuli esiin nimenomaan ikääntyvien palvelutarve maaseudulla ja palveluntuottajien puute (ks. lisää luku 4).

Suomalaisella järjestötoiminnalla on ollut aiemmin erityisasema yleishyödyllisenä toimijana ja tämä lähtökohta on antanut järjestöille erityisaseman verotuksen ja julkisen tuen suhteen. Yleishyödylliset yhteisöt ovat vapautettuja tuloverosta ja yleishyödyllistä toimintaa on tuettu julkisen vallan toimesta. Markkinaehtoisen toiminnan kasvun myötä järjestöjen erityisasema on aiheuttanut ristiriitaa, koska yritykset ja yhdistykset harjoittavat liiketoimintaa osin eri sääntöjen puitteissa. Verotukseen liittyvä tulkintaero johtuu siitä, että järjestöjen mukaan palvelutoiminta on pääsääntöisesti niiden sääntöjen ja tarkoituksen mukaista yleishyödyllistä perustoimintaa. Verottajan tiukentuneen tulkinnan mukaan järjestöjen laaja palvelutoiminta on elinkeinotoiminnan luonteista palvelutoimintaa, johon sovelletaan elinkeinotoiminnan tuloverotusta. Myös järjestöjen arvonnisä- ja varallisuusverotuksen perusteet ovat joutuneet tarkasteluun. (Vuorinen ym. 2006.)

Ristiriitaa avautuneilla palvelumarkkinoilla on aiheuttanut myös Raha-automaattiyhdistyksen lakiin perustuva tuoton jako yleishyödyllisille yhteisöille ja säätiöille. Raha-automaattiyhdistyksen avustuksia voivat lain mukaan saada yleishyödylliset yhteisöt terveyden ja sosiaalisen hyvinvoinnin edistämiseen. Kuntien kilpailuttaessa palveluja on järjestöjen saamien avustusten väitetty vääristävän kilpailua. Raha-automaattiyhdistys on viime vuosina vetäytynyt niiden toiminta-alojen avustamisesta, joilla on selkeästi markkinaehtoista toimintaa ja suunnannut avustustoimet kansalaisjärjestöjen perustyöhön. Samaan aikaan esimerkiksi sosiaali- ja terveysjärjestöjen avopalveluissa kotipalveluiden asiakasmäärät ovat laskeneet ja yritysten toiminta on kasvanut järjestötoimintaa suuremmaksi (Vuorinen ym. 2006). Avustuksia myöntäessään Raha-automaattiyhdistys edellyttää, että yleishyödyllinen ja liiketoiminnan omainen toiminta on selkeästi erotettu järjestöjen kirjanpidossa. Sen sijaan liiketoiminnan järjestämistapaan Raha-automaattiyhdistys ei ota kantaa, joskin merkittävän liiketoiminnan yhtiöittämistä pidetään suositeltavana.

2.3 Paine palvelutoiminnan yhtiöittämiseen kasvaa

Kunta- ja palvelurakennemuutoksen alkamisen sekä verottajan ja raha-automaattiyhdistyksen linjausten myötä syntyneessä tilanteessa on yhdistyksiin kohdistunut sekä ulkopuolelta tulevia paineita että sisäisiä käytännön syitä palvelutoiminnan yhtiöittämiseen. Yhdistys voi hankkia omistukseensa yhtiön tai yhtiöiden osakkeita tai perustaa osakeyhtiön, johon yhdistyksen liiketoiminta siirretään. Kun yhdistys yhtiöittää toimintaansa, sitä kutsutaan välilliseksi liiketoiminnaksi.

Palvelutoiminnan laajentuessa ovat liiketaloudelliset syyt, kuten toiminnan tehostaminen ja rakenteiden selkiyttäminen suosineet toiminnan yhtiöittämistä. Osa laajaa liiketoimintaa harjoittavista suurista järjestöistä on näin tehnytkin perustamalla osakeyhtiön liiketoimintaansa varten. Yhtiöittämisellä on lisäksi haluttu turvata yhdistyksen perinteinen kansalaistoiminta yleishyödyllisenä, verotuksen ulkopuolella olevana toimintana. Järjestötoiminnan osittaisessa yhtiöittämisessä kyse on toiminnan tarkoituksenmukaisesta organisoinnista ja johtamistavasta. Liiketoiminnallisen ja yleishyödyllisen toimintojen eriyttämisen tavoitteena on selkeyttää vastuiden määrittelyä ja kirjanpidon hoitoa, johtamisen organisointia sekä rahaliikenteiden erillään pitoa, jotka puolestaan taas helpottavat esimerkiksi tarjouskilpailuihin osallistumista. Myös verotustekijät, rahoituksen järjestäminen sekä riskien hallinta voivat puoltaa yhtiöittämistä.

Sosiaalitalouden tutkimuskeskuksessa tehdyn tutkimuksen mukaan järjestöt voidaan jakaa neljään ryhmään suhtautumisessa yhtiöittämiseen. Yhden ryhmän muodostavat järjestöt, jotka ovat yhtiöittäneet osan toimintaansa lähinnä verottajan ja Raha-automaattiyhdistyksen vaatimuksesta varmuuden vuoksi, jotta järjestön perustoiminta säilyy verovapaana ja avustuskelpoisena. Toiseen ryhmään kuuluvat järjestöt, jotka kieltäytyvät yhtiöittämisestä, jollei ole aivan pakko niin tehdä. Kolmanteen ryhmään kuuluu useita pieniä järjestöjä, joilla ei ole pienuutensa vuoksi edellytyksiä yhtiöittää toimintaansa, vaikka ulkoisten syiden siihen koetaan ajavankin. Nämä järjestöt joutuvat lopettamaan palvelutuotantonsa, mikäli Raha-automaattiyhdistyksen tuet loppuvat ja toiminnasta joudutaan maksamaan veroja. Neljänteen ryhmään kuuluvien järjestöjen tavoitteita sen sijaan yhtiöittäminen palvelee ja ne toimivat toimialoilla, joihin yritysmäinen toimintapa soveltuu hyvin. Palvelutoiminnan yhtiöittäminen on koettu järjestön tavoitteiden mukaiseksi ja sen tarkoituksiksi esimerkiksi järjestön varainhankinnan vakiinnuttaminen. Palvelut on tuotteistettu ja toiminnassa korostuu palvelujen tehokas ja ammattitaitoinen tuottaminen järjestön arvoja kunnioittaen. Järjestöjen arvosidonnaisuuden on koettu lisäävän järjestöjen luotettavuutta ja edistävän menestymistä tällaisten palveluiden tuottajina. (Hokkanen ym. 2005.)

Yleisesti ottaen toimintaansa yhtiöittäneet järjestöt ovat olleet tyytyväisiä yhtiöittämiseen. Toimintaympäristön muutoksesta aiheutuneisiin haasteisiin on vastattu ja yhtiöittämisellä haettuja tavoitteita on saavutettu toiminnan ja organisaation selkiytymisessä sekä tehokkuuden parantumisessa. Yhtiöittämiseen liittyvinä uhkina yhdistykset ovat kokeneet muun muassa epävarmuuden tulevaisuudesta, liiketoiminnan mahdollisesti aiheuttaman etääntymisen yhdistyksen toiminnasta ja yritystoiminnallisen osaamisen puutteet. Toiminnan yhtiöittäminen edellyttää järjestöltä liiketoimintaosaamista, resursseja ja selkeää yhtiön omistajuuden määrittelyä, jotta järjestöllä säilyy määräsvalta liikevoiton tavoittelussa ja sen jaossa. Suurilla järjestöillä tätä osaamista on joko itsellään tai sitä voidaan helposti hankkia ulkopuolelta. Pienten yhdistysten tilanne on toinen, kuten tutkimuksen kolmannen ryhmän kohdalla tuli ilmi. (Hokkanen ym. 2005.)

Kunta- ja palvelurakennemuutoksen myötä kuntia on kannustettu laajempaan ja taloudellisempaan keskinäiseen yhteistyöhön. Myös yrityksillä ja järjestöillä on edessään palvelutoiminnan kasvun haaste, jossa korostuvat uudenlaiset palvelujen tuottamistavat ja palveluntuottajien yhteistyö. Yrityssektorilla haasteeseen on jo alettu reagoida, kun palveluntuottajat ovat muodostaneet verkostoja tai perustaneet verkostoyrityksiä parantaakseen kilpailukykyään. Palvelujen kilpailutuksen tuomana uhkana kokevat pienet palveluntuottajat sen, että tulevaisuuden hoivapalveluiden tuottajana saattavat olla ainoastaan suuret, jopa ylikansalliset organisaatiot. Esimerkiksi Etelä-Savossa 11 sosiaali- ja terveysalan yritystä on perustanut yhteisen verkostoyrityksen, jonka liikeideana on sosiaalipalvelujen, kuten kotipalvelun, palveluasumisen, perhekoti-, päivähoito- ja erityispalvelujen tuottaminen. Järjestö- ja yhdistyskentällä ei taloudellisen yhteistoiminnan mahdollisuutta ole joko vielä havaittu tai pystytty laajasti hyödyntämään.

Palvelut ovat yleensä keskeinen osa paikallisten yhdistysten toimintaa. Yhdistyksen olemassaolon tarkoitus voi olla sidoksissa jonkun ryhmän tilanteen parantamiseen ja siihen liittyvään palvelutoimintaan. Avun järjestäminen esimerkiksi omaishoitajille voi olla järjestön perustamisen syy. Pienillä paikallisilla yhdistyksillä ei ole yleensä tarvittavia resursseja palvelutoiminnan yhtiöittämiseen. Mikäli yhdistykset joutuvat lopettamaan palvelutoimintansa, koskettavat vaikutukset sekä yksittäisiä ihmisiä että kunnan toimintaa. Osa palveluista jää kunnan hoidettavaksi ja niistä koituvat kustannukset veronmaksajille. Vaikutukset voivat välittyä myös paikallisesti yleisesti koettuun hyvinvoinnin tasoon.

Hymypoika-malli kuvaa paikallisyhdistysten kumppanuuteen perustuvaa, ei-osuustoiminnallisten yhteisöjen osuuskuntamuotoista verkostoa, jonka tarkoituksena on mahdollistaa palvelutuotannon eriyttäminen järjestötoiminnasta ja palveluiden tarkoituksenmukainen organisointi. Osuuskunta toimii yhteisenä myyntikanavana sekä yhdistysten omille että yhdessä tuotetuille palveluille. Järjestöt pysyvät siis edelleen itsenäisinä, mutta tarjoavat palveluitaan ja organisoivat osan toimintaansa osuuskunnan kautta. Osa järjestön toiminnasta voi edelleen tapahtua osuuskunnan ulkopuolella. Yhdistykset ja järjestöt voivat siirtää palvelutoimintansa osuuskuntaan ja keskittyä edelleen kansalaistoimintaan ja vapaaehtoistoimintaan, jolle se edelleen voi saada Raha-automaattiyhdistyksen tukea. Osuuskunta pystyy kuitenkin käyttämään hyödykseen yhdistysten ja järjestöjen ydinosaamista ja toimimaan yhdessä muun muassa sosiaali- ja terveystaloudellisten tuottavien yritysten kanssa.

Pienille yhdistyksille yhteisestä palveluosuuskunnasta koitua hyöty on moninainen. Yhteisyrityksyyden resurssietuja voidaan hyödyntää yrityksen perustamisessa ja jatkuvasti sen toiminnassa. Kustannustehokkuutta saadaan yhteisellä markkinoinnilla, yhteisillä koulutuksilla ja palvelujen organisoimalla keskittämällä. Jokaisen yhdistyksen erikoisosaamista ja yhteistä moniammatillisuutta voidaan hyödyntää kehittämällä suurempia palvelukokonaisuuksia asiakkaiden, esimerkiksi kuntien tarpeisiin. Isompana toimijana yhteisyritys mahdollistaa monipuolisen palvelutoiminnan ja siten esimerkiksi osallistumisen alueellisesti laajempiin tarjouskilpailuihin.

Asiakkaalle yhteisyrityksyydestä koituvat hyödyt ovat palvelujen saatavuuden kohdentuminen ”yhden puhelinsoiton päähän” sekä yrityksen monipuolisesta asiantuntemuksesta kehittyvät uudet palvelukokonaisuudet. Palvelujen ostajana kunta voi toimia yhden palveluntuottajan kanssa ja hankkia silti laajojakin palvelukokonaisuuksia. Kuntien sosiaali- ja perusturvajohtajien kanssa käydyissä keskusteluissa malli on otettu tyytyväisenä vastaan ja sitä on pidetty kuntien omia resursseja säästävänä mahdollisuutena.

Yhteiskunnallisesta ja kuntatasosta tarkasteltuna yhdistysten verkostoitunut palvelutoiminta turvaa palvelujen alueellista saatavuutta, monipuolistaa palvelutoimintaa sekä tuottaa uusia työpaikkoja ja verotuloja. Yritysverkosto voi tuottaa palveluja maaseudulla asuvien ihmisten tarpeisiin, koska verkosto-osuuskunnassa toimiva jäsen voi toimia työntekijänä omalla asuinseudullaan.

Osuuskunta soveltuu hyvin yhdistysten verkostomaisen palvelutoiminnan ja tarvittaessa myös yksittäisen yhdistyksen taloudellisen toiminnan yritysmuodoksi. Yhdistysrekisteriin merkitty aatteellinen yhdistys voidaan muuttaa osuuskunnaksi yhdistystä purkamatta. Yhteisö pysyy uudelleen organisoitumisesta huolimatta samana oikeushenkilönä taloudellista toimintaa harjoittavan yhdistyksen muuttamisesta osuuskunnaksi annetun lain (502/1989) mukaan. Osuuskunnaksi voi muuttua yhdistys, jonka toiminta tukee jäsenten taloudenpitoa tai elinkeinoa ja jonka palveluksia jäsenet käyttävät hyväkseen. Tällainen yhdistys voi olla lailla sääntelemätön taloudellinen yhdistys tai yhdistysrekisteriin merkitty yhdistys, jonka toiminta on muuttunut taloudelliseksi (Halila & Tarasti 2006). Osuuskuntalain (1488/2001) toisen pykälän mukaan osuuskunta voidaan myös perustaa aatteellisen päämäärän ajamiseksi, jolloin se ei juuri eroa yhdistyksestä, jolla on taloudellisia tavoitteita.

2.5 Yhteisötalous välineeksi yhteiskunnalliseen keskusteluun

Osuustoiminta ja järjestöjen liiketoiminta tai palvelutuotanto kuuluvat yhteisötalouteen. Osuuskuntien ja järjestöjen rakenteissa on paljon samankaltaisuutta. Molempien arvoperustaan kuuluvat myös yhteistoiminta, demokraattinen päätöksenteko sekä sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävä kehitys. Molemmat perustetaan ja niihin liitytään juuri yhteistoiminnan tuottaman edun ja voiman vuoksi; yhteistoiminnan tarkoituksena on aikaansaada asioita, joihin ihmisten voimavarat eivät yksin riitä.

Kansalaisten kiinnostus hyvinvointipalveluihin ja niiden tuottamiseen säilyy. Tulevaisuudessa luultavasti kansalaisten luomat hankintaosuuskunnat yleistyvät, jolloin he itse päättävät palvelujensa määrästä ja laadusta. Näissä yhteisöissä niiden jäsenet pääsevät vaikuttamaan suoraan palveluiden saatavuuteen. Todennäköisesti nämä yhteisöt tekevät laajaa yhteistyötä julkisen sektorin kanssa, joka osittain kustantanee palvelut. Palveluista osa saatetaan ostaa yksityisellä sektorilla toimivalta yritykseltä. Tämä kaikki kehittää paikallista kumppanuutta ja joustavuutta. Kehitys edellyttää vahvaa kansalaisyhteiskuntaa ja kansalaisten omaa aktiivisuutta. (ks. esimerkiksi Laurinkari 2004.)

Hyvinvointipalveluiden tuotannossa järjestöillä on tärkeä asema asiantuntijuuteensa ja ihmisläheisyytensä vuoksi. Järjestöjen on pystyttävä reagoimaan kunta- ja palvelurakennuksen tuomien uudistusten asettamiin haasteisiin, mutta poliittisessa päätöksenteossa on tärkeää myös huomioida miten järjestöjen palvelutoimintaa voidaan edistää. Yritysten ja järjestöjen tuottamien palveluiden lisäksi tarvitaan myös järjestöjen tarjoamaa vertaistukea ja edunvalvontaa. Yhteisötalouden käsitteen kehittäminen ja sen ottaminen mukaan julkiseen keskusteluun tuovat näkökulman, jossa nämä tärkeät toiminnot voidaan erottaa toisistaan. Jatkossa on tärkeää kehittää mittareita kolmannen sektorin talouden tutkimiseen ja arvioimiseen. Yhteisötalouden tarkempi määrittely ja myös käsitteen kyseenalaistaminen ovat osa tätä kehittämistyötä. Yhteisötalouden osalta on tärkeää muistaa, että käsite koskee monenlaista palvelutoimintaa eikä vain hyvinvointipalveluja. Keskeisiä ovat toisaalta toiminnan tavoitteet ja periaatteet, toisaalta käsite voidaan määritellä organisoitumismuodon mukaan.

Yhteisötalous voi käsitteenä tuoda yhteiskunnalliseen keskusteluun uuden ihmis- ja yhteisöläheisen näkökulman. Yhteisötaloudessa toimivat yhteisöt luovat työpaikkoja ja niissä kehitetään uudenlaisia yrittämisen muotoja. Omatoimisuus ja oman elämän haltuunotto ovat sille keskeisiä piirteitä solidarisuuden ja yhteenkuuluvuuden tunteen ohella. Yhteisötalous luo palveluja ja työtä, mutta se myös kehittää kansalaisyhteiskuntaa.

Lähteet

Halila, H. & Tarasti, L. 2006. Yhdistysoikeus. Talentum. Helsinki. 3. painos. Gummerus Kirjapaino. Jyväskylä.

Hokkanen, J., Kettunen, A. & Piirainen, K. 2005. Järjestöjen toiminnan yhtiöittäminen. Syitä ja seurauksia. Sosiaalitalouden tutkimuskeskus. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Oikeusministeriön julkaisu 13. Helsinki. (http://pieksamaki.diak.fi/files/diak_pmk/Sosiaalitalous/Jrjestselvitys18.10.2005.pdf) 13.6.2007.

Immonen, N. 2004. Yhteisötalouden suomalainen malli. Käsitteet, käytäntö ja teoria. Lisensiaatintyö. Aluetieteen ja ympäristöpolitiikan laitos. Tampereen yliopisto.

Immonen, N. 2006. Yhteisötalous Suomessa, sisäpiirin slangia vai uutta yhteistyön taloutta. Tampereen seudun osuustoiminnan kehittämissyhdistys ry. Tampere.

-
- Kuntien valtionosuuslaki 20.12.1996. (<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1996/19961147>) 14.6.2007.
- Köppä, T. 2000. Yhteisö ja paikallistalous. Teoksessa T. Köppä, J. Laukkanen ja J. Santala Enemmän kuin yrittäjä. Yhteisöllisen yrittämisen menestystekijät. Oy Edita Ab. Helsinki. 11–54.
- Köppä, T. 1998. Yhteisöllisyys, yrittäjyys ja arvot. Teoksessa: E. Koskenniemi (toim). Osuustoiminnallinen yhteisyrittäminen. Kansan Sivistysliitto. Tammer-Paino Oy. Tampere. 11–28.
- Laki taloudellista toimintaa harjoittavan yhdistyksen muuttamisesta osuuskunnaksi. 26.5.1989/502. (<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1989/19890502>) 7.6.2007.
- Laurinkari, J. 2004. Osuustoiminta. Utopiasta kansainvälisen yrittämisen muodoksi. Suomen Graafiset Palvelut Oy. Kuopio.
- Nivalainen, S. & Volk, R. 2002. Väestö ja hyvinvointipalvelut vuonna 2030. Alueellinen tarkastelu. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 15. Helsinki.
- Olsson, J. 1994. Den sociala ekonomin: medborgarna – Sverige – Europa. Stockholm.
- Osuuskuntalaki 28.12.2001/1488. (<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2001/20011488>) 12.6.2007.
- Troberg, E. 2005. Osuuskunta. Käyttämätön potentiaali pienyrittäjyyden innovatiivisuuden edistäjänä. Liiketaloudellinen aikakauskirja 54 (3), 451–460.
- Vuorinen M., Särkelä, R. & Peltosalmi, J. 2006. Järjestöbarometri 2006. Ajankohtaiskuva sosiaali- ja terveysjärjestöistä. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
-

3 SOSIAALI- JA TERVEYSALAN JÄRJESTÖT PALVELUJEN TUOTTAJINA

Elina Jouppila-Kupiainen, Anja Manninen & Eijaliisa Kuva

Tiivistelmä

Suomessa on sosiaali- ja terveysjärjestöiksi rekisteröityjä yhdistyksiä 13 000 ja niissä toimii noin miljoona jäsentä. Järjestöt tuottavat 18 % sosiaalialan ja 6 % terveysalan palveluiden kokonaistuotannosta. Järjestötoiminta on osa kansalaistoimintaa, joka on jäsentymässä uudella tavalla. Monet järjestöt liittyvät yhteen alueellisesti ja kunnallisesti saadakseen paremmat mahdollisuudet ja voimavarat edistää jäsenistönsä asioita ja osallistua hyvinvoinnin tuottamiseen. Toiminnan kehittämisessä tarvitaankin uutta yhteistyötä sekä järjestöjen välille että järjestöjen ja aluekehitystoimijoiden välille. Kansalaisten oma osaaminen nähdään voimavarana, joka tulee saada käyttöön suomalaisessa yhteiskunnassa.

Yhteistyö eri järjestöjen ja yhdistysten välillä etenee vaiheittain. Se edellyttää tasavertaista dialogia eri kumppaneiden välillä yhteisen päämäärän saavuttamiseksi. Etelä-Savossa paikallinen ja alueellinen eri järjestöjen välinen yhteistyörakenne ja -toiminta perustuvat yhdessä sovittuihin lähtökohtiin, toimintaperiaatteisiin ja tavoitteisiin. Ensimmäisenä tavoitteena on järjestöjen toimintaedellytysten kehittäminen, jolloin korostuu yhteisen tilan tai järjestötalon hankkiminen. Toisena tavoitteena on toiminnan kehittäminen ja uudistaminen, jolloin yhteistyöltä odotetaan lisää vaikuttavuutta ja parempia palveluja, uutta energiaa, luovuutta ja voimaa järjestötyöhön. Kolmas tavoite on paikallisen ja alueellisen näkyvyyden ja vaikuttavuuden lisääminen yhdessä tekemisen avulla. Yhteistyön tuloksena Mikkeliin perustettiin sosiaali- ja terveysalan yhdistysten ja järjestöjen yhteinen yhdistys ja Pieksämäellä yhteistoimintaorganisaation perustaminen on käynnissä.

Abstract "Associations in the branch of social affairs and health as service producers"

There are 13 000 associations in Finland that have been registered as social and health care organisations. They have about one million members. These organisations produce 18 % of the services in the social field and 6 % of the services in the health care field. Organisational activity is a part of civic activity, which is being reorganised. Many organisations unite regionally and communally to get better chances and resources to advance the cases of their members and to take part in the producing of welfare. New cooperation is needed in the development of the activity, both between organisations and between organisations and regional development actors. The know-how of the citizens is seen as a resource, which needs to come on line in Finnish society.

Cooperation between different organisations and associations proceeds in stages. It requires equal dialogue between partners to reach a common goal. In the Southern Savo region the local and regional cooperational structure and activity between different organisations are based on the starting points, operational principles and goals agreed on together. The first goal is the development of the operational preconditions of the organisations, in which case the finding of a common space is emphasised. The second goal is the development and renewal of the activity, in which case more

impressiveness and better services, new energy, creativity and strength in organisational activity is expected from the cooperation. The third goal is increasing the local and regional visibility and impressiveness with the help of cooperation. As a result of cooperation a common association of the associations and organisations of welfare and health was established in Mikkeli and in Pieksämäki the establishing of a cooperation organisation is under way.

3.1 Järjestöyhteistyön kehittämisen lähtökohdat

Kansalaistoiminta ja järjestötoiminta ovat Arajärven (2007) mukaan usein tuoreita näköaloja avaavia, uusia tavoitteita asettavia ja eri toimintamuotoja kokeilevia liikkeitä, jotka edistävät yhteishyvä ja yhteistä etua. Yhteistoiminta käynnistyy, kun ihmiset oivaltavat, että yhdessä voidaan vaikuttaa asioihin ja uudistaa yhteiskuntaa. Taustalla vaikuttavat toiveet ja mielikuvat paremmasta elämästä sekä usko omiin vaikutusmahdollisuuksiin.

Julkisen sektorin rinnalla toimiva kansalaisjärjestötoiminta on osaltaan edistänyt hyvinvointipalvelujen kehittymistä lisäämällä kansalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia sekä toimimalla edelläkävijänä muun muassa monien työ- ja palvelumenetelmien kehittämisessä. Kolmannen sektorin toiminnan merkitystä korostettaessa nostetaan yleensä esille erityisesti kahdenlaisia myönteisiä vaikutuksia; toisaalta talouden tukemiseen ja palvelutuotantoon liittyviä sekä toisaalta arvoperustaan liittyviä, kuten kansalaisyhteiskunnan ylläpitäminen ja kansalaisten edustaminen viranomaisyhteyksissä. (Hokkanen, Kettunen & Piirainen 2003.)

Monet sosiaali- ja terveysalan järjestöt ovat syntyneet asiakas- tai potilasryhmien kokemien epäkohtien ja tuen tarpeen innoittamina. Näillä järjestöillä saattaa kuitenkin olla vaikeuksia toimintansa ylläpitämisessä pelkästään vapaaehtoisvoimin. Uusia aktiivisia toimijoita on ajoittain vaikea saada mukaan ja kun harvenevat ja harmaantuvat järjestöaktiivit uupuvat, toiminta hiipuu ja urautuu. Monilla paikkakunnilla järjestöt ovat kuitenkin onnistuneet yhteistyöllä ylläpitämään toimintaa ja palkkaamaan työntekijöitä järjestötehtävien hoitamiseen. Yksi esimerkki järjestäytyneestä järjestöyhteistyöstä on Sininauhaliitto, joka on koonnut kymmeniä alan järjestöjä yhteistoimintaan valtakunnallisesti. (Möttönen & Niemelä 2005.)

3.1.1 Hyvinvointipalvelujen tuottamisen rakennemuutokset

Hyvinvointipalvelujen järjestelmä on luotu Suomeen vaiheittain 1900-luvulla, joten hoiva- ja hoitopalvelujen kehittämisellä on suhteellisen lyhyt historia. Pääosa nykyisistä palveluista on kehitetty 1970–1980-luvuilla. (Kautto & Häkkinen 2006.) Järjestöt kehittyivät palveluiden tuottajina ja ammatillistuivat selvästi 1960- ja 1970-luvuilla. Palvelutoiminta laajeni edelleen 1980-luvulla ja ostopalvelujärjestelmän myötä järjestöistä tuli julkisen sektorin yhteistyökumppaneita. Järjestöjen mukaan palvelutoiminta on kehittynyt toiminnan paikallisesta kentätuntumasta. Palveluja tuottamalla järjestöt ovat vastanneet niihin ihmisten tarpeisiin ja tilanteisiin, jotka toiminnan myötä ovat nousseet esiin. (Vuorinen, Särkelä & Peltosalmi 2006.)

Hyvinvointipalvelujärjestelmän perusta luotiin siirtämällä palvelujen järjestäminen, tuotanto ja osa rahoituksesta kuntien ja valtion vastuulle. Palveluiden järjestämisvelvollisuus tulkittiin yleisesti siten, että kunta ryhtyi itse tuottamaan tiettyjä hyvinvointiin liittyviä palveluja väestölleen. Valtio puolestaan tuki

tätä kuntia velvoittavalla lainsäädännöllä ja valtionosuusjärjestelmällä, jolla edistettiin kuntien investointia palveluihin. Hoiva- ja hoitopalveluista tuli näin osa laajenevaa hyvinvointivaltiota ja palvelujen tuottaminen kuului lähes itsestään selvänä julkiselle sektorille. (Kautto & Häkkinen 2006.)

Valtionosuusuudistuksen johdosta kunta voi ostaa sosiaalipalveluita myös ulkopuoliselta tuottajalta. Järjestöt tuottivat vuonna 2004 sosiaalipalveluiden kokonaistuotoksesta 18 % (Kettunen 2006). Terveyspalveluiden kokonaistuotannosta järjestöt tuottivat 6 % (Ekroos & Partanen 2006). Tuoreessa järjestöbarometrissa todetaankin sosiaali- ja terveysjärjestöjen olevan tärkeä osa suomalaista hyvinvointipalvelujen infrastruktuuria. Järjestöt ovat usein olleet edelläkävijöitä sellaisten palvelujen kehittämisessä, jotka myöhemmin on otettu julkisten palvelujen piiriin. Osa järjestöjen tarjoamasta tuesta ja palveluista on varsinaisen palvelutoiminnan ja kansalaisjärjestötoiminnan välimaastoon asettuvaa tukea arjen selviytymiseen. Tätä kuvaamaan on otettu käyttöön termi järjestölähtöinen auttamistyö erotukseksi elinkeinotoimintaan lukeutuvasta palvelutuotannosta. (Vuorinen ym. 2006.)

Järjestöt tuottavat muun muassa ensi- ja turvakotipalveluja sekä eräitä päihdepalveluja enemmän kuin kunnat. Järjestöbarometrissa yli 80 prosenttia kuntien sosiaalitoimen johdosta arvioikin, että jos järjestöjen palvelutuotanto loppuisi, ei kunnilla olisi valmiuksia tuottaa palveluja. Julkisen sektorin toimijoiden mukaan yksi järjestöjen palvelutuotannon erityispiirre on järjestöjen toimintatavoista kehittyvä erityisosaaminen. (Vuorinen ym. 2006.)

3.1.2 Yhdistykset ja järjestöt erillisinä toimijoina

Yhdistys on organisaatio, jossa ihmiset aktiivisesti toimivat jonkin asian puolesta tai tekevät jotakin itseä kiinnostavaa. Yhdessä tekeminen koetaan mukavaksi ja sosiaaliseksi toiminnaksi. Se antaa ihmiselle mahdollisuuden jakaa omaa osaamistaan muille ihmisille. Motiivina ei ole taloudellinen hyöty vaan halu toimia yhdessä. Ihmiset osallistuvat toimintaan esimerkiksi halutessaan auttaa muita ihmisiä, oppiakseen uusia asioita, vaikuttaakseen paikkakuntansa päätöksentekoon, saadakseen uusia ystäviä tai tehdäkseen jotakin itseä kiinnostavaa. (Lemmetyinen & Koukkari 2007.)

Sosiaali- ja terveysjärjestöillä tarkoitetaan yhdistyksiä, joiden tarkoituksena on joko jonkin erityisryhmän, oman jäsenistön tai hyvinkin laajan väestöosan fyysisen, psyykkisen ja/tai sosiaalisen hyvinvoinnin tukeminen tai edistäminen (Vuorinen ym. 2006). Suomessa oli vuonna 2006 sosiaali- ja terveysjärjestöiksi rekisteröityjä yhdistyksiä 13 000 ja niissä oli noin miljoona jäsentä (Halila & Tarasti 2006).

Yhdistysten toiminnan perinteisenä, lain määrittelemänä tarkoituksena on toiminta oman aatteellisen tarkoituksen toteuttamista varten. Yhdistyslain tarkoittama aatteellinen yhdistys eroaa taloudellisesta yhteisöstä siten, että sen tarkoitus ei tähtää voiton tai taloudellisen edun hankkimiseen siihen osallisille eikä sen toiminta voi olla pääasiassa taloudellista. (Yhdistyslaki 503/1989.)

Toimintaan tarttuminen edellyttää myös yksilön sosiaalisen ja moraalisen tietoisuuden kehittymistä, kykyä tarkastella maailmaa muidenkin ihmisten näkökulmasta sekä arvioida havaintojaan kokonaisuuden ja oikeudenmukaisuuden kannalta. Jatkuvuuden kannalta on tärkeitä, että mukaan tulee myös uusia toimijoita. Uusien jäsenten hankintaan, perehdyttämiseen ja toimintaan sitouttamiseen kannattaa paneutua. (Lemmetyinen & Koukkari 2007.)

3.1.3 Väestörakenteen muutos

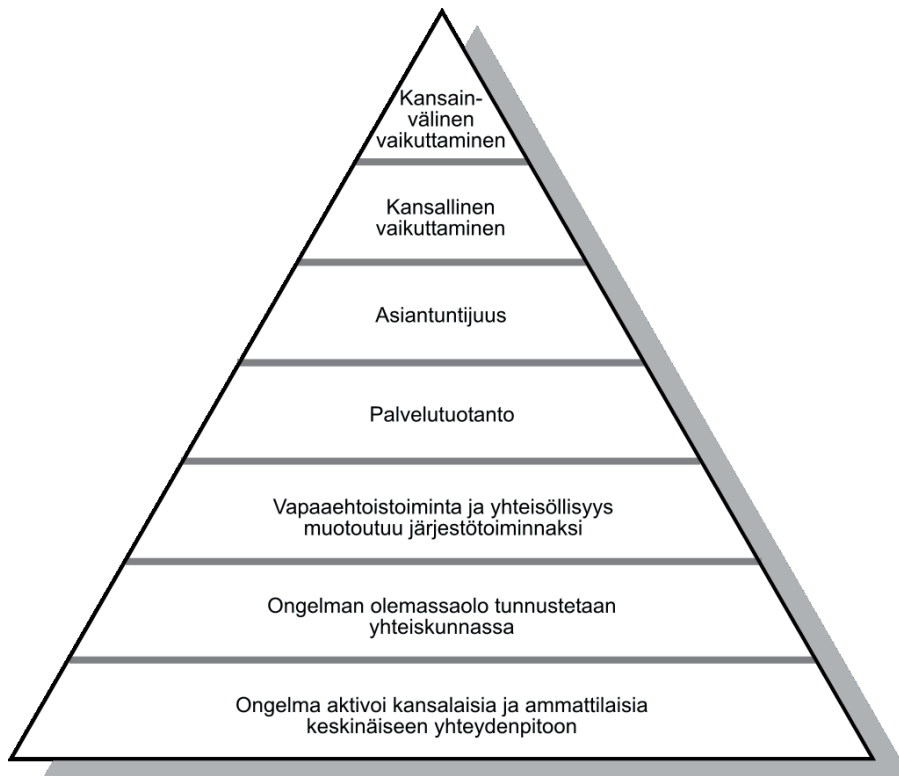
Yksityisten hyvinvointipalveluiden tarvelähtöinen kysyntä lisääntyy ja muuttuu väestön ikärakenteen muuttuessa. Seuraavan 30 vuoden aikana ikääntyneiden määrä ja heidän osuutensa väestöstä kasvaa voimakkaasti kaikkialla Suomessa. Vanhustenhuollon haasteet ovat erityisen voimakkaasti esillä Itä-Suomessa, jossa vanhusten osuus väestöstä on koko maata ajatellen suurin. Aaltonen (2007) on kuvannut vanhustenhuollon tilannetta jopa kriisiksi, jonka ratkaiseminen edellyttää laajaa yhteiskunnallista ajattelua ja vastuuta. Tätä on kuvattu liittymisenä ympäröivään yhteisöön ja yhteiskuntaan. Järjestöjen, yhdistysten ja seurakuntien roolia hyvinvoinnin alueella onkin alettu korostaa esimerkiksi omaishoidon- ja vertaistuen, kotihoidon tukipalvelujen ja vapaaehtoistyön alueilla. (Aaltonen 2007.)

Kuntien haasteet sosiaali- ja terveystoimen alalla kasvavat. Palvelujen turvaamiseksi jatkossakin tarvitaan talkoisiin mukaan kaikkia osapuolia, myös vapaaehtoisjärjestöjä. Tulevaisuuden haasteisiin uskotaan löytyvän ratkaisuja kansalaislähtöisestä palvelutoiminnasta, oma-apuryhmistä ja vertaisohjauksen ja -tuen muodoissa. Toisaalta tarvitaan julkisen palvelutuotannon ja järjestötoiminnan monimuotoista yhteistyötä. Esimerkiksi ikääntyvien arkipalvelujen turvaaminen ja toimintakykyä ylläpitävät toiminnot sopisivat hyvin vertaisryhmien toteutettaviksi. Asiakas- ja potilasryhmien ohjaus- ja neuvontatyössä järjestöjen rooli on ollut tähänkin asti merkittävä ja arvokas.

3.2 Järjestöyhteistyön kehitysprosessi

Kansalaistoiminta käynnistyy yleensä siten, että yksittäinen kansalainen tai kansalaisryhmä huomaa elämässään tai ympäristössään jonkin epäkohdan, johon olisi syytä puuttua. Alkuvaiheessa selvitetään, onko olemassa järjestöä tai ryhmää, joka jo toimii tämän asian puolesta. Jos ryhmää ei ole tai jos olemassa olevan ryhmän toimintatapa ei itselle sovi, herää ajatus oman yhteisön perustamisesta. Yhteistä toimintaa toteutetaan useimmiten yhdistysten ja järjestöjen kautta. (Lemmetyinen & Koukari 2007.)

Möttönen ja Niemelä (2005) näkevät järjestötoiminnan lähtökohdaksi jonkin sosiaalisen tai terveydellisen ongelman olemassaolon. Heidän mukaansa järjestötoiminta kehittyy tietyn ideaalimallin mukaisesti (kuviokuva 2). Ensimmäisessä vaiheessa ongelman ja sen ratkaisutavoitteen tiedostaminen ja ilmentäminen aktivoi ongelmasta kärsiviä ihmisiä, heidän läheisiään tai joskus ammattilaisia keskinäiseen yhteydenpitoon. Seuraavassa vaiheessa ongelman olemassaolo tunnustetaan yhteiskunnassa eli ongelma legitimoidaan. Kolmannessa vaiheessa syntyy kansalaislähtöinen vapaaehtoistoiminta ja yhteisöllisyys, joka saa kanavansa järjestäytyneen järjestötoiminnan kautta. Joskus toiminta jää tälle tasolle ja on sellaisenaan riittävää ja arvokasta. Toisaalta järjestötoiminta voi myös siirtyä neljänteen vaiheeseen, joka ilmenee kansalaislähtöisenä palveluna. Edelleen kehittyessään toiminta alkaa näytettyä kansalaislähtöisenä asiantuntijuutena. Ilmiön tietämys ja osaaminen kehittyy ja usein myös keskittyy. Luontevana jatkona tälle kehitykselle on kansalaislähtöisen vaikuttamisen taso ja pisimmälle kehittyessään laajeneminen kansainväliseksi vaikuttamiseksi. (Möttönen & Niemelä 2005.)

Kuvio 2. Järjestöyhteistyön kehittyminen (mukaillen Möttönen & Niemelä 2005).

3.2.1 Yhteistyötarpeen herättäminen

Perusideoina järjestöjen yhteistoiminnassa ovat ryhmien ja yksilöiden rohkaiseminen ilmaisemaan itseään sekä saattamaan oma kokemuksensa ja mielipiteensä kuuluviin yhteisöissä ja yhteiskunnassa. "Alhaalta ylös" periaatteen mukaan tuetaan ruohonjuuritasolla toimivien keskinäistä vuorovaikutusta ja organisoitumista ajamaan omia asioitaan "ylös" yhteistoimintakentässä ja osaksi yhteiskunnallistakin päätöksentekoa. Kun ryhmä toimii, sen täytyy tehdä yhteisiä päätöksiä. Kokoukset ovat väline organisaation tavoitteiden toteuttamiseen. Hyvä kokous sitoo päätöksillään osallistuvia ihmisiä tekemiseen. Yksilön kannalta se on väline hänen tärkeäksi katsomiensa asioiden ajamiseen, mahdollisuus vaikuttaa yhteisiin päätöksiin. Kokouksista ei saisi kuitenkaan tulla toiminnan keskipistettä. Tärkeintä toiminnassa on se, mitä tapahtuu kokousten välissä.

Järjestöyhteistyön vahvistamisella tavoitellaan ihmisten osallisuutta, hyvinvoinnin tukiverkostojen rakentumista ja verkostoissa toimivien lähentymistä. Yhteistoiminnan uskotaan myös parantavan yksittäisten järjestöjen toimintaedellytyksiä. Kumppanuudet edistävät uusien hankkeiden ja kokeilujen syntymistä. Julkisen, järjestöjen ja kansalaistoiminnan yhteistyön rakentuminen edellyttää toiminnallisia yhteyksiä yhteisten näkemysten ja uusien toimintamuotojen syntymiseksi.

Yhteisötason työskentelyssä on välttämätöntä myös ylittää hallinnollisia rajoja ja erilaisia rajapintoja. Järjestöjen toiminnan tukemisella luodaan edellytyksiä järjestöjen tasavertaiselle osallistumiselle paikalliseen kumppanuuteen ja hyvinvoinnin tuottamiseen. Kumppanuuden kehittämisessä tarvitaan uutta yhteistyötä järjestöjen välille sekä järjestöjen ja aluekehitystoimijoiden välille. Kansalaisten ääni ja odotukset välittyvät vieläkin heikosti poliittiseen päätöksentekoon ja suunnitteluun. Kansalaisten oma osaaminen on nähtävä voimavarana, joka tulee saada käyttöön.

Kun kansalaistoimintaryhmä on toiminut jonkin aikaa, se alkaa järjestäytyä. Tätä vahvistaa mm. ryhmän roolijaon jäsentyminen. Organisoituminen tuo sisäistä turvallisuutta normien ja sääntöjen kautta ja luo ryhmän ulkoista imagoa. Selkeä organisointi ja työnjako antavat mielekkäitä tehtäviä niin uusille kuin pidempään mukana olleille kansalaisille ja auttavat hahmottamaan kokonaisuutta.

Kansalaistoimintaan on valittava sellaisia toimintamuotoja, jotka sopivat ryhmän jäsenille ja jotka vievät asiaa eteenpäin. Osa niistä on lakisäätteisiä, esimerkiksi kuntalaisten aloiteoikeus, osa taas on lähempänä kansalaistottelemattomuutta kuten toiminta-tempaukset. Toimintamuodot voivat vaihdella ryhmän jäsenten innostuksen ja tilanteen asettamien vaatimusten mukaan. Yhteistoimintaa rakennettaessa on tärkeää kaikki asianosaiset osallistava, aktivoiva ote ja työtavat sekä liikkeelle lähettäminen joistain aivan tavanomaisista, konkreettisista asioista, jotka koetaan tärkeinä. Menestykset pienissä asioissa luovat toiveikkuutta ja luottamusta toinen toisiinsa. Tällä tavoin pieniltä tuntuvista hankkeista voi poikia uusia ideoita, toiveita, toimintaa ja onnistumisia.

3.2.2 Yhteistyön tunnusteluvaihe

Tunnusteluvaiheessa järjestöjen omat toimintaperiaatteet ja -historiat ovat merkittäviä joko yhteistyöhön rohkaisevina tai jarruttavina tekijöinä. Järjestöjen päätöksentekotavat ja asioiden käsittely järjestön hallintoelimissä saattavat olla hyvin erilaisia. Tunnusteluvaiheessa harvoilla järjestöjen edustajilla on valtuudet sitoutua mukaan yhteistoimintaan. Erityisesti pienillä paikkakunnilla, joissa samat henkilöt usein toimivat useissa eri järjestöissä, voivat henkilökohtaiset tekijät nousta merkittäviksi vaikuttajiksi.

Sosiaali- ja terveysalan järjestöistä monet ovat taustaltaan potilas- ja asiakasjärjestöjä, joiden toiminnassa painottuvat neuvonta-, ohjaus- ja edunvalvontatehtävät. Useimmiten paikallisyhdistysten toimintaa ohjaa valtakunnallinen kattojärjestö. Järjestöyhteistyöhön osallistumiselle tulee näin ollen hankkia katto-organisaation tuki.

Tunnusteluvaiheessa järjestöjen erilaiset käytännöt ja asioiden käsittelytavat selviävät. Yhteistä näkemystä toiminnan päämäärästä voi olla vaikea luoda. Yhteisissä tapahtumissa jaettu tieto, muiden paikkakuntien kokemukset ja yhteiset keskustelut luovat perustaa keskinäiselle luottamukselle. Yhteistyöhön voidaan kannustaa hankkeen avulla, jolloin sen tehtävänä tunnusteluvaiheessa on toimijoiden koolle kutsuminen ja tapahtumien organisointi. Hanke on neutraali toimija luotaessa foorumeita osallistumiselle, yhteiselle käsittelylle ja yhteisen mielipiteen muodostamiselle. Myös lähipaikkakuntien myönteiset kokemukset järjestöyhteistyöstä rohkaisevat järjestötoiminnan uudelleenorganisointiin.

3.2.3 Yhteistyöprosessin käynnistäminen ja päätöksenteko

Yhteisön jäsenten toiveisiin ja pyrkimykseen perustuvaa toimintaa ei voi muodostua ilman vapaata keskustelua. Demokratian toimivuus edellyttää, että ihmiset voivat keskustella tärkeänä pitämistään asioista ja yhteiskunnassa on riittävästi mahdollisuuksia avoimeen mielipiteen vaihtoon ja julkisen mielipiteen muodostamiseen. Keskustelujen käymisessä on tärkeitä estää aktiivisen ryhmän muodostuminen samalla kun suurin osa passivoituu. Ihmisten välisen vuorovaikutuksen ihannemallina pidetään avointa vuoropuhelua eli demokraattista dialogia. Dialogin tunnusmerkkejä ovat ajatusten vaihto osanottajien välillä, kaikkien asianosaisten osallistuminen keskusteluun, osanottajien aktiivisuus ja tasa-arvoisuus. Jokaisen osanottajan velvollisuutena on oman näkökulman esittämisen lisäksi

auttaa myös muita esittämän omansa. On välttämätöntä, että kaikki ymmärtävät, mistä on puhe. Kaikki keskusteltavaan asiaan liittyvät väitteet ovat oikeutettuja.

Dialogin tulee tuottaa sopimuksia, jotka voivat johtaa käytännön toimenpiteisiin. Turvallisen ja kaikkia osallistavan, myönteisen ilmapiirin luominen ja myös hiljaisempien toimijoiden tukeminen ilmaisemaan itseään ovat olleet hanketoimijoiden tehtäviä. Parhaita yhteistoiminnan rakentajia ovat toimijat, jotka luottavat omiin ajatuksiinsa ja rohkenevat herättää keskustelua tärkeiksi kokemistaan asioista. He myös uskovat muutoksen mahdollisuuteen, luottavat yhteistyön voimaan ja osaavat organisoida asioita. (Lahtonen 1996.)

Yhteisen päämäärän hakemisessa on tärkeää muistaa demokraattisen toimintakulttuurin tunnusmerkit, kuten toinen toisensa kunnioittaminen, yhteisössä esiintyvien ongelmien ja toiveiden yhteinen käsittely ja ratkominen, yhteisen mielipiteen muodostamisen mahdollistavien foorumeiden luominen ja kaikkien osallistumisen edistäminen. (Vesikansa 2000.)

Varsinainen eri järjestöjen yhteistoiminta jäsentyy vahvaksi toiminnaksi, kun järjestöille muodostuu yhteinen kuva toiminnan ja yhteistyön tarpeellisuudesta. Tähän kuuluu oleellisesti toiminnan yhteinen visio ja päämäärä. Alkuvaiheessa toiminta määrittyy toisaalta hyvin abstraktilla tasolla, mutta vastapainoksi toiveet toiminnan päämäärästä voivat olla hyvin konkreettisia, esimerkiksi yhteinen toimitila.

3.2.4 Yhdistyksen perustaminen

Yhteisen dialogin myötä pohditaan ja luodaan uuden perustettavan yhdistyksen toiminnan edellytykset, päämäärät ja tavoitteet. Tämän taustatyön jälkeen yhteisen järjestön perustaminen on mahdollista. Suomen yhdistyslainsäädännön mukaisesti perustettavan yhdistyksen säännöt on valmisteltava perustamiskokoukseen hyvin etukäteen. Yhdistysten ja järjestöjen ollessa mukana perustamassa yhteenliittymää on huomattu, että järjestöjen ja yhdistysten on käsiteltävä liittyminen omissa luottamuselimissään kunkin yhdistyksen säännöissä sanotulla tavalla. Tulevan yhdistyksen säännöissä on määriteltävä ketkä tai mikä voi olla yhdistyksen jäsen. (Yhdistyslaki 503 /1989.)

Merkityksellistä uuden yhdistyksen perustamisessa on avoimuus ja tiedottaminen. Kokous kutsutaan julkisesti koolle ja se on avoin kaikille halukkaille yhdistyksille ja järjestöille. Perustavassa kokouksessa tulee olla aikaa ja tilaa tiedottamiselle ja avoimelle keskustelulle asioista. Kokouksessa valitaan uuden yhdistyksen hallitus, joka jatkaa toiminnan jäsentämistä, suunnittelua ja toteuttamista.

Järjestöyhteistyön kehittäminen on verrattavissa työelämän kehittämiseen, jota Mönkkönen (2002) on kuvannut Hidas-mallilla. Siinä yhteistoiminnallisen kehitysprosessin periaatteiksi muotoutuvat:

- henkilökohtaisuus; toiminnalla on henkilökohtainen mieli ja jokainen kokee henkilökohtaista vastuuta toiminnasta ja yhteisestä tuotoksesta
 - innovatiivisuus; pyritään irti tutuista ja tavanomaisista ratkaisuista ja tavoitteena on omaperäiset ja yllättävätkin ratkaisut
 - dialogisuus; uusi ja luova toimintakulttuuri, jossa yhdessä ajattelemisen on mahdollista
 - avoimuus; jokainen antaa käyttöön oman tietämyksensä ja osaamisensa
 - strategisuus; kehitystyössä on selvä suunta ja toiminnan etapit sekä siinä keskitytään oleelliseen
-

Mitä useampi henkilö osallistuu haasteiden ja toimintaperiaatteiden määrittelyyn sitä pitkäaikaisemmasta ja kestävämmästä muutoksesta on kyse. Toiminnan eteenpäinvieminen ja vahvistaminen edellyttävät viipyilyä peruskysymyksissä, mutta toisaalta myös määrätietoista asioiden eteenpäinviemistä ja ratkaisemista. (Mönkkönen 2004.)

3.3 Esimerkki järjestöyhteistyöprosessista Mikkelissä ja Pieksämäellä

Mikkelissä ja Pieksämäellä oli sosiaali- ja terveysalan järjestöjen yhteistyötä käynnistetty vuosituhannen vaihteessa eri hankkeiden osalta. Yhdistyminen ei kuitenkaan toteutunut tuolloin rahoituksen puutteen vuoksi ja koska kaikki seutukunnalla toimivat järjestöt eivät olleet yhteistoiminnassa mukana. Toiminnan hajanaisuuden vuoksi esimerkiksi yhteisten toimitilojen ylläpito tai yhteisten rahoitushakemusten tekeminen ei ollut mahdollista. Lisäksi järjestöyhteistyöhön saattoi liittyä joiden järjestöjen osalta kielteisiä kokemuksia, jotka eivät rohkaisseet yhteistoimintaan.

Vuonna 2005 eteläsavolaisten järjestöjen yhteistyön mahdollisuuksia ryhdyttiin selvittämään järjestöjen toiveesta. Selvitystyön tarve tuli esille Senet-hankkeen järjestöjen yhteistapahtumis- ja Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus ISO:n koolle kutsumilla foorumeilla. Uusi yritys yhteistyön käynnistämiseksi tapahtui vuoden 2005 lopulla ISO:n järjestämässä Ilo toimia yhdessä -tapahtumassa, joka oli tarkoitettu kaikille Etelä-Savon alueella toimiville sosiaali- ja terveysalan järjestöille sekä kunnallisille viranhaltijoille ja vaikuttajille.

Useiden tunnustelevien tapaamisten myötä päämääräksi alkoi hahmottua sen selvittäminen, mitä edellytyksiä yhteistyön tiivistämiselle on olemassa. Mikkelissä ja Pieksämäellä työskentelyä jatkettiin työryhmissä. Pieksämäellä koottiin neljän henkilön työryhmä järjestöjen yhteistoimintaelimiä edustavista tahoista kesäkuussa 2006. Mikkelissä päädyttiin kolmeen työryhmään, joille kullekin määriteltiin oma tehtävänsä: missio, toimitilakysymys tai järjestöyhteistyön organisointi.

Työryhmien osallisuus ja työskentely oli avointa kaikille halukkaille sosiaali- ja terveysalan järjestöille ja heidän jäsenilleen. Avoimuuteen liittyi koko prosessin käsittävä tiedottaminen eri järjestöille, niiden luottamuselimille sekä jäsenistölle. Alueen sosiaali- ja terveysalan järjestöille tiedotettiin toiminnan etenemisestä yleisissä tiedotustilaisuuksissa koko yhteistyöprosessin ajan. Samalla haettiin myös koko järjestökentän kommentteja ja kehittämisideoita jatkotyöskentelyyn. Tiedottamista suunnattiin myös kunnallisille viranomaisille, luottamushenkilöille ja lehdistölle.

Työryhmien työskentelyn ja yhteisten keskustelujen kautta päästiin yhteisymmärrykseen yhteistoiminnan ja järjestäytyneen yhteistyön tarpeellisuudesta. Tarkoituksenmukaisimmaksi päämääräksi tuli yhdistyksen perustaminen, joka jatkaisi ja kehittäisi jo olemassa olevaa järjestöjen yhteistoimintaa vetäen mukaan järjestöjä laajemminkin.

Mikkelin sosiaali- ja terveysalan järjestöt tekivät yhdessä oman visionsa alueensa sosiaali- ja terveysalan järjestöjen tulevasta yhteistyöstä, jonka tavoitteena on tehostaa järjestöjen toimintaedellytyksiä, vaikuttamismahdollisuuksia sekä jäsenistölle tuotettavia palveluja. Yhteistyörakenne ja -toiminta pohjautuivat seuraaviin yhdessä sovittuihin lähtökohtiin, toimintaperiaatteisiin ja tavoitteisiin (ks. Kangaspunta 2006).

- **Järjestöjen toimintaedellytysten parantaminen** – Yhdessä toimimalla järjestöjen työhön luodaan sellaista synergiaa, josta kaikki osapuolet hyötyvät. Yksi tärkeä ja konkreettinen yhteistyömuoto on yhteisen tilan tai järjestötilan hankkiminen. Yhteinen toimitila mahdollistaa konkreettiset palvelut jäsenjärjestöille; järjestöjen jäsenpalvelut, toimisto- ja kokoustilat, tietoliikenne- ja toimistopalvelut, yhteiset foorumit toiminnan kehittämiseksi ja järjestörajojen ylittämiseksi.
- **Toiminnan kehittäminen ja uudistaminen** – Yhteistyöltä odotetaan lisää vaikuttavuutta ja parempia palveluja, uutta energiaa, luovuutta ja voimaa järjestötyöhön. Toiminnalta odotetaan myös uusia toimijoita, jotka tuovat uudenlaisia ajatuksia ja näkökulmia työhön. Monien yhdistysten tuottama tukipalvelutoiminta voidaan yhdistää yhdeksi laajaksi toiminnaksi, josta kaikki järjestöt ja niiden jäsenet hyötyvät. Järjestöjen tuottamat muut virkistys- ja toimintatapahtumat lisääntyvät ja niiden järjestämistä vastuu jakaantuu useammalle järjestölle tai henkilölle. Myös järjestöjen tapahtumatiedotus tehostuu yhteisellä toimintakalenterilla. Järjestöjen toiminnassa isossa roolissa ovat tuotettavat koulutuspalvelut joko maksullisena palveluna tai omaa asiantuntijuutta käyttäen. Kokouspalveluiden odotetaan lisääntyvän ja monipuolistuvan. Tavoitteena on laajentaa kehittämissanketoimintaa yhteistyön kautta ja mahdollistaa suurempien yhteisten hankkeiden rakentamista ja hallinnointia, kuin mitä yksittäisen järjestön on mahdollista tehdä.
- **Näkyvyyden ja vaikuttavuuden lisääminen yhdessä tekemisen avulla** – Yhteistyöverkosto tulee olemaan järjestöjen yhteinen ääni seudulliseen ja paikalliseen päätöksentekoon. Yhteiset tarpeet korostuvat alueellisessa edunvalvontatyössä. Yhteistyöverkoston yksi tehtävä on lisätä järjestöjen näkyvyyttä ja tiedonvälitystä. Näin järjestöjen vaikuttaminen alueellisissa asioissa lisääntyy. Tiedotuksessa tullaan panostamaan perinteisten kanavien ohella myös uusien sähköisten välineiden käyttöön. Tavoitteena on järjestöjen yhteistyöverkoston oma nettisivu, joka samalla toimii järjestöjen sivujen yhteisenä portaalina.

Pieksämäellä visioksi muotoutui ”Pieksämäen järjestöjen yhteisö ry”, johon kutsuttaisiin laajasti sosiaali- ja terveysalan sekä muitakin vapaaehtoisjärjestöjä. Tavoitteeksi kuvattiin väestön terveyden sekä fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn edistäminen sekä jäseninä olevien yhdistysten yhteistoiminnan edistäminen. Yhdistysten toiminnan organisointiin tarvittavia toimintoja voidaan tehdä yhdessä. Säästyneitä voimavaroja pystytään siten suuntaamaan apua ja tukea tarvitseville yhdistysten jäsenille sekä muihin mielekkäisiin tarkoituksiin. Järjestäytyminen mahdollistaa myös hallinnoinnin ja rahoituksen hakemisen toiminnan kehittämiseksi. Yhdistys voi toteuttaa tarkoitustaan esimerkiksi hankkimalla tarkoitukseensa sopivat toimitilat, tuottamalla ohjaus- ja neuvontapalveluja, ohjaamalla ja neuvomalla jäsenyhdistyksiään, harjoittamalla tiedotus- ja julkaisutoimintaa, toimimalla jäsenyhdistysten kohtaamispaikkana tai palkkaamalla yhteisiä työntekijöitä tehtävien hoitoon.

Yhteistyöprosessin päätteeksi keväällä 2007 perustettiin Mikkeliin uusi yhteinen Etelä-Savon sosiaali- ja terveysalan yhdistysten ja järjestöjen tuki (ry). Pieksämäellä yhteistoimintaorganisaation perustaminen on käynnissä.

3.4 Johtopäätökset

Järjestöjä ja yhdistyksiä tarvitaan tulevaisuudessa yhä enenevässä määrin.

Hyvinvointipalvelujen ja erityisesti vanhustenhuollon haasteet ovat voimakkaasti esillä Itä-Suomessa, jossa vanhusten osuus väestöstä on koko maata ajatellen suurin. Seuraavan 30 vuoden aikana ikään-tyneiden määrä ja heidän osuutensa väestöstä kasvaa voimakkaasti kaikkialla Suomessa. Kuntien haasteet sosiaali- ja terveystoimen alalla kasvavat. Palvelujen turvaamiseksi jatkossakin tarvitaan mukaan kaikkia osapuolia, myös vapaaehtoisjärjestöjä.

Järjestöjen ja yhdistysten hyvinvointipalveluja suunnataan etenkin haja-asutusalueille.

Kuntien ja alueiden yhdyskuntarakenne muuttuu. Kuntien reuna-alueet tyhjäntyvät ja asutus sekä palvelut keskittyvät yhä enemmän kuntien ja alueiden taajamiin ja keskuksiin. Samalla toiminnan ja palvelujen keskittyminen taajamiin vähentää entisestään syrjäkyläelämää. Kuitenkin julkisilla palvelujen tuottajilla on velvollisuus tarjota hoitoa ja hoivaa kaikille kuntalaisille riippumatta heidän asuinpaikastaan kunnan alueella. Kuntien oman palvelutuotannon supistusten myötä on syntynyt yksityisen ja kolmannen sektorin palvelutuotannon kasvu. Palvelujen tarjoaminen reuna-alueille on kallista kunnan tuottamana. Ratkaisuksi kaavailaan yksityisten ja järjestöjen palveluja.

Mikkelin ja Pieksämäen seudun järjestöjen ja yhdistysten yhteistyö on käynnistynyt.

Senet-hankkeessa saadut kokemukset järjestöjen ja yhdistysten paikallisen sekä alueellisen yhteistyön syntymisestä noudattavat aiemmin esiteltyä mallia järjestöjen yhteistoiminnan käynnistymisestä ja muotoutumisesta. Paikalliset ja alueelliset järjestöt olivat jo pitkään tiedostaneet omien vaikutusmahdollisuuksien pienuuden, alueellisen jäsenkadon sekä toiminnan rajallisuuden jäsenmäärästä johtuen. Yhteistyön käynnistämistä tapahtui hyvin epävirallisesti ja erilaisissa kokoonpanoissa. Valtakunnallisesti järjestöjen rooli ja merkitys ihmisten hyvinvoinnille ja tulevaisuuden hyvinvointipalvelujen tuottajana on tunnustettu. Alueellisesti ja paikallisesti yksityisten ja järjestöjen tarjoama palvelutoiminta hakee linjojaan. Mikkelin ja Pieksämäen seudun järjestöt ja yhdistykset ovat nähneet tarpeelliseksi kehittää alueellista yhteistyötä sekä vahvistaa omaa rooliaan jäsenistön edunvalvojina yhteisen paikallisen ja alueellisen yhdistyksen avulla. Järjestötoiminta voi kehittyä kansalaislähtöiseen palveluun. Mikkelin alueella uuden perustetun yhdistyksen toiminnan tavoitteissa yhdistyksen roolina on tarjota yhdistyksen jäsenjärjestöjen myös palveluita, jakaa toiminnassa ja jäsenistölle kertynyttä asiantuntijuutta. Yksi oleellinen asia perustetun yhdistyksen toiminnan tavoitteissa on kansalaislähtöisen vaikuttamisen sekä jäsenistön edunvalvonta. Möttösen ja Niemelän kategorian huipulla oleva kansainvälisen vaikuttamisen taso jää tulevaisuuden haasteeksi.

Kumppanuuteen perustuvalla dialogilla luotiin uusi näkemys järjestöyhteistyön tavoitteesta.

Käytännön yhteistyössä verkoston toiminnassa korostui osallistujien välinen arvostus ja keskustelujen dialogisuus. Tällä tarkoitetaan sitä, että osallistujat olivat aidosti kiinnostuneet siitä, mitä toisella on sanottavaa, he yrittivät ymmärtää toisen sanomaa. Tavoitteena oli luoda yhdessä jotain uutta, jotain sellaista mitä kenelläkään ei ollut alussa ja mihin ei olisi päästy ilman toisten apua. Yhteistyöverkoston toiminnassa luotiin yhdessä uusi ja yhteinen näkemys siitä mitä yhdistysten tai järjestöjen välisellä yhteistyöllä tavoitellaan ja miten se rakennetaan. Yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa oli toista kunnioittava ja arvostava ilmapiiri. Toiminnan etenemisen kannalta oli tärkeää myös se, että ne, jotka osallistuivat, olivat sitoutuneita kehittämään yhteistyötä ja omaavat taustaorganisaation luottamuksen. Heiltä edellytettiin myös jatkuvaa vuoropuhelua taustajärjestönsä kanssa tehtyjen toimintasuunnitelmien kehittämiseksi ja hyväksymiseksi laajemmassa kentässä. Tärkeää on hyväksyä, että yhteistyön kehittämiseen tarvitaan aikaa, jotta asiat jäsenyivät ja kehittyivät yhteiseksi tavoitteelliseksi toiminnaksi.

Lähteet

- Aaltonen, E. 2007. Läänin sosiaali- ja terveysneuvos Elli Aaltosen puhe dementiakoti Kotiniemen avajaisissa 30.3.2007. (<http://www.laainhallitus.fi/ita/tiedote/20070329031>) 5.6.2007.
- Arajärvi P. 2007. Rauha ja kansalaistoiminta. PAX – verkkolehti 1. (<http://www.pax.fi/node/12>) 7.6.2007.
- Ekroos, E. & Partanen, I. 2006. Terveyspalvelut. Kauppa- ja teollisuusministeriö. Toimialaraportti 2. Edita Publishing Oy.
- Halila, H. & Tarasti, L. 2006. Yhdistysoikeus. Talentum. Helsinki. 3. painos. Gummerus Kirjapaino. Jyväskylä.
- Hokkanen, J., Kettunen, A. & Piirainen, K. 2005. Järjestöjen toiminnan yhtiöittäminen 2005. Syitä ja seurauksia. Sosiaalitalouden tutkimuskeskus. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Oikeusministeriön julkaisu 13. (http://pieksamaki.diak.fi/files/diak_pmk/Sosiaalitalous/Jrjestselvitys18.10.2005.pdf) 7.6.2007.
- Kangaspunta, K. 2006. Yhteistyöverkosto vahvistamaan järjestöjen hyvinvointityötä. Suunnittelu-
muistio 4.9.2006. Mikkelin alueen sosiaali- ja terveysalan järjestöjen yhteistyöryhmä.
- Kautto, M. & Häkkinen, U. 2006. Hoivan ja hoidon taloudellinen kestävyys. Arvioita sosiaali- ja terveyspalveluiden kustannuksen kehityksestä. Stakes. Edita Prima Oy, Helsinki.
- Kettunen, R. 2006. Sosiaalipalvelut. Kauppa- ja teollisuusministeriö, toimialaraportti 18. Helsinki.
- Lahtonen, M. 1996: Demokraattinen dialogi metalliteollisuudessa - työpaikkojen kehittämissuunnitelman arviointitutkimus. Pro gradu-tutkielma, Sosiaalipsykologian laitos, Helsingin yliopisto
- Lemmetyinen, T. & Koukkari, M. 2007. Yleistä kansalaistoiminnasta. (<http://virtuoosi.pkky.fi/vilma/yleista/kielitaso2.htm>) 5.6.2007.
- Mönkkönen, K. 2002. Dialogisuus kommunikaationa ja suhteena. Vastaaminen, valta ja vastuu sosiaalialan asiakastyön vuorovaikutuksessa. Kuopion yliopiston julkaisuja E Yhteiskuntatieteet 94.
- Mönkkönen, K. 2004. Innovaatioihin Hidas-metodilla. Pihalta torille. Hankkeen loppuraportti. Pohjois-Savon ammatillinen instituutti.
- Möttönen, S. & Niemelä, J. 2005. Kunta ja kolmas sektori. Yhteistyön uudet muodot. Keuruu. Yhdistyslaki 26.5.1989/503. (<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1989/19890503>) 5.6.2007.
- Vesikansa, S. 2000. Kansalaistoiminta, demokratia ja yhteisöllisyys. Helsingin kaupunki. Nuorisoasiainkeskus. Hesari nuorten ääni -kampanja. (http://nk.hel.fi/hna/dokumentit/Kansalaistoimintademokratiajayhteisollisyys_Vesis.doc) 6.6.2007.
- Vuorinen, M., Särkelä, R. & Peltosalmi, J. 2006. Järjestöbarometri 2006: ajankohtaiskuva sosiaali- ja terveysjärjestöistä. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto. Helsinki.
-

4 KYLÄT, KUNNAT JA KUMPPANUUS – UUSIA RATKAISUJA HYVINVOINTIPALVELUIDEN TUOTTAMISEEN MAASEUTUALUEILLA

Helena Mikkonen, Eijaliisa Kuva & Manu Rantanen

Tiivistelmä

Maaseudun asutusrakenne koostuu kylistä⁴, jotka ovat myös hyvinvoinnin kannalta merkittäviä yhteisöjä. Historiallinen yhteisöllisyys jatkuu yhä 1970-luvulla alkaneen modernin kylätoiminnan kautta. Aktiivisimmat kylät osallistuvat hyvinvointipalvelujen tuotantoon. Yhdistysten yhteisöllistä roolia ei saa kuitenkaan unohtaa, koska se on itsessään hyvinvointia maaseudulla tuottava tekijä ja voi vaikuttaa samalla muun muassa yritysten toimintamahdollisuuksiin.

Senet-hankkeessa koottiin eri hanketoimijoiden verkosto, jonka yhteistyönä kehitettiin kylätapahtuma, jossa asukkaat ja hanketyöntekijät suunnittelivat yhdessä kylien asukkaiden hyvinvointia edistävää toimintaa. Kylien asukasmäärien vähenemisen myötä myös peruspalvelut ovat siirtyneet kuntakeskuksista yhä kauemmaksi kaupunkien keskustaan. Hyvinvointia edistävän toiminnan suunnittelu pohjautui kyselyihin, joissa asukkailta selvitettiin palvelutarpeita. Kyselyiden toteuttamisessa kyläyhdistykset olivat mukana aktiivisina toimijoina.

Kyselyn tuloksissa palvelutarpeet vaihtelivat vastaajien ikäjakautuksen mukaan. Talouksissa, joissa asui iäkkäitä henkilöitä, tarvittiin kotiapu- ja kodinhoitopalveluita. Nuorempien ja keski-ikäisten palvelutarpeet liittyivät enimmäkseen vapaa-ajan- ja harrastustoimintaan. Lapsiperheissä tarvetta oli liikuntayms. harrastustoiminnan järjestämiseen ja nuorissa lapsiperheissä oli lastenhoito- ja siivouspalvelutarvetta. Julkisten liikenneyhteyksien puute koulujen loma-aikoina haitsasi erityisesti iäkkäitä henkilöitä ja talouksia, joissa ei ollut omaa autoa.

Kylien hyvinvointia lisäävän toiminnan suunnitteluun kutsuttiin yhteistyökumppaneiksi kyläyhdistysten edustajien tapaamisen jälkeen Savonlinnassa toimivia projekteja. Näiden projektien tavoitteet liittyivät ikäihmisten ja kylien hyvinvoinnin edistämiseen. Hankkeiden yhteistyönä syntyi malli Hyvinvointimarkkinoista. Tapahtuman tarkoitus on aktivoida ja osallistaa kylien asukkaita toimintaan, sekä tiedottaa palveluista ja tuoda hyvää mieltä – viihdyttää. Hyvinvointimarkkinat saivat kylillä myönteisen vastaanoton. Tapahtumaan osallistuneet arvostivat tarpeidensa huomioimista. Kylillä on käynnistynyt uusia toimintoja niiden elinvoiman lisäämiseksi.

Abstract “Villages, municipalities and partnership – new solutions for doing welfare services in rural areas”

The housing structure in rural areas consists of villages, which are important communities also in terms of welfare. Historical communality is still continuing through modern village activity, started in the 1970's. The most active villages participate in the producing of welfare services. However, the communal role of associations must not be forgotten, because it is in itself a factor that produces

⁴ Suomessa vallitseva maaseutuasumisen muoto on haja-asutus, jolloin kylien asukkaat elävät maantieteellisesti kaukana toisistaan.

welfare in rural areas and may affect for example the scope for action of enterprises at the same time.

In the Senet project a network of different project actors was gathered together. In cooperation they organised a village event, in which the inhabitants and the project workers planned together activities advancing the welfare of the inhabitants of the villages. Along with the decreasing of the population in the villages also basic services have moved further and further to the centres of towns. The planning of activities advancing welfare was based on inquiries, in which the inhabitants were asked about their service needs. The village associations were actively in carrying out the inquiries involved.

In the results of the inquiries the service needs varied according to the age distribution of the respondent households. In households with aged people domestic help and home aid services were needed. The service needs of the younger and the middle-aged were mostly connected to hobbies and leisure-time. Families with children needed exercise and leisure activities to be arranged and families with young children had child care and cleaning service needs. The lack of public transportation during the school breaks was especially impeding to older people and households without a car.

Projects operating in Savonlinna were invited to be partners in the planning of activities advancing welfare in the villages after the meeting of the representatives of the village associations. The goals of these projects were connected to the advancing of the welfare of the aged and the villages. In cooperation of the projects the model for the Welfare Market was created. The aim of the event is to activate the residents of the villages and to get them participate in the activity, and to inform them about services and to bring joy – to entertain. The Welfare Market was welcomed in the villages. Those participating appreciated the fact attention was paid to their needs. New activities has been started in the villages to increase their vitality.

4.1 Hyvinvointi, kylä ja kylätoiminta

Maaseudun paikallinen aluerakenne muodostuu erityyppisistä kylistä. Hyvinvointia on perinteisesti ajateltu laajempien aluekokonaisuuksien kannalta. Kunta on lain mukaan vastuussa monien hyvinvointipalveluiden tuottamisesta. Tämä on ollut omiaan passivoimaan kylien asukkaita niin, että he kokevat olevansa vain kunnan toimittamien palvelujen kuluttajia eivätkä niinkään aktiivisia toimijoita. Tämä tilanne on tosin viime vuosina jonkun verran muuttunut. (Mustakangas, Kiviniemi & Vihinen 2004.)

Hyvinvointiin vaikuttaa myös moni muu seikka kuin tuotettujen hyvinvointipalvelujen puuttuminen, niiden tuottaja, määrä tai laatu. Perinteisesti kylien omaehtoisella toiminnalla on ollut merkittävä vaikutus koettuun turvallisuuteen ja hyvinvointiin. Esimerkiksi vapaaehtoiseen lähimmäisenrakkauteen – tai vastavuoroisuuteen – perustuva naapuriapu on kylissä edelleen merkittävä hyvinvointia lisäävä tekijä, joka ei vaadi virallista järjestäytymistä.

Sosiaalisen pääoman määrällä on suora vaikutus hyvinvointiin. Käsitteellä on pyritty tuomaan esille sitä, miten yhteisön keskinäinen luottamus ja sen jäsenten kyky toimia keskenään on yksi keskeinen pääoman laji taloudellisen, inhimillisen ja ekologisen pääoman lisäksi (Putnam 1993). Kylätoiminnan on sinällään todettu lisäävän sosiaalista pääomaa (Suomen Kylätoiminta ry 2003).

Kun puhutaan kolmannelta sektorista hyvinvointipalvelujen tuottajana, on yleensä tarkoitettu perinteisiä sosiaalialan järjestöjä. Kuitenkin järjestäytynyt kylätoiminta on yksi varteenotettava toimija myös hyvinvointiin liittyvässä palvelutoiminnassa sekä palvelun käyttäjien äänitorvena että palvelujen tuottajana joko vapaaehtois- tai joskus myös maksupohjalta.

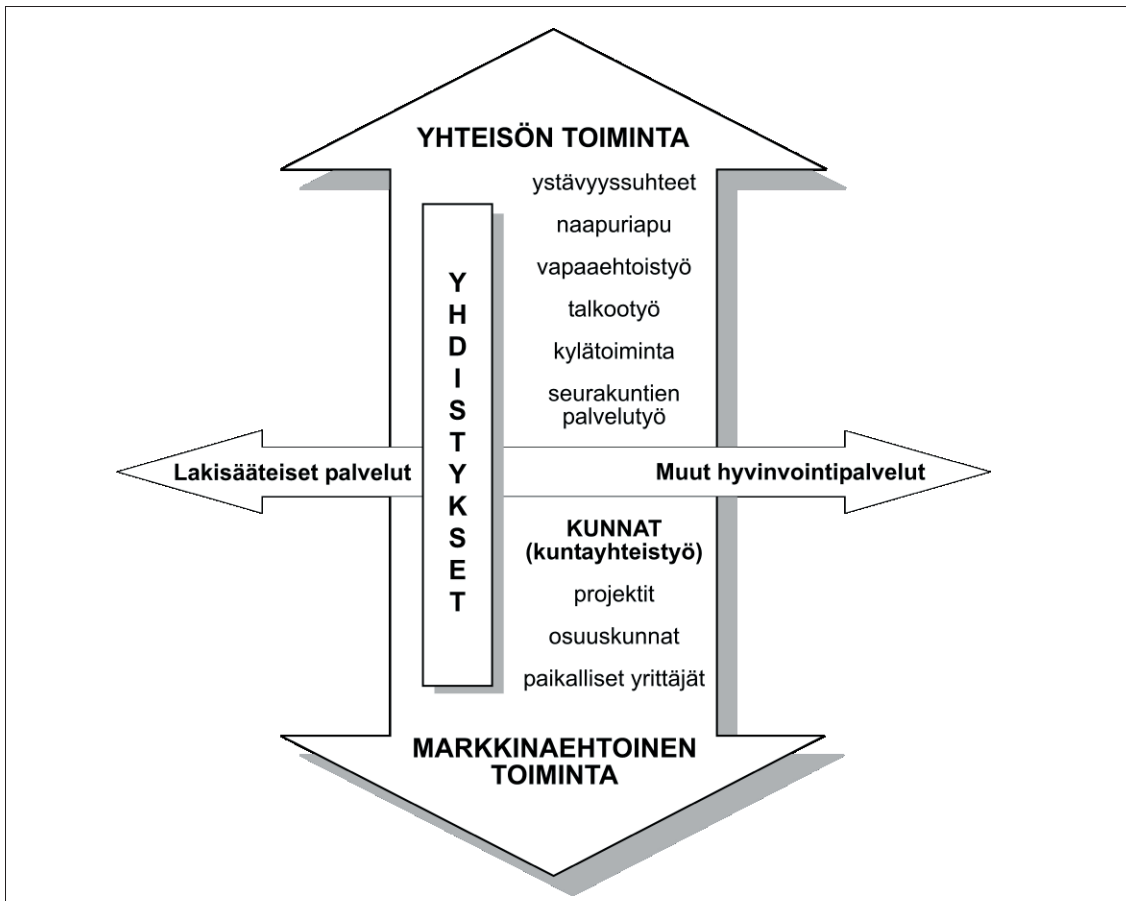
Suomalaisen kylätoiminnan taustalla on kansalaisyhteiskunnan syntyminen 1800-luvun lopulta alkaen, jolloin muun muassa maaseudun kulttuuritoiminta oli lähinnä vapaaehtoisten yhdistysten harteilla. Vaikka perinteiset maaseudun yhdistykset ovat edelleen monin paikoin vahvoja, on 1970-luvulta alkaen kylätoiminta tullut yhä tärkeämmäksi maaseudun ihmisiä vapaaehtoisesti yhteen kokoavaksi voimaksi. (Hyryläinen 1994.)

Kylätoimintaliike syntyi vastaiskuna 1960-luvun suurelle muutolle ja maaseudun suhteellisen aseman heikkenemiselle kaupunkeihin verrattuna. Usko maaseudun elinvoimaisuuteen ulkoisista uhista huolimatta, maatalouteen liittyvä vapaaehtoisen talkootyön perinne ja omaehtoisuus ovat liikkeen tärkeitä teemoja. Olennaista on ollut, että kaikki tietyn alueen asukkaat voivat olla kyläyhdistyksen jäseniä ja aktiivisia toimijoita katsomatta harrastus- tai vaikkapa poliittisiin mieltymyksiin. Aluksi kylätoimikunniksi järjestäytyneistä kylistä monet ovat myöhemmin rekisteröityneet kyläyhdistyksiksi, jolloin ne juridisina henkilöinä voivat toteuttaa kehittämistoimintaa laajemmin valtuuksin. Tämä on tullut erityisen merkittäväksi Suomen liittyttyä Euroopan Unionin jäseneksi ja jonka jälkeen aloitettiin niin sanottu ohjelmallinen maaseudun kehittäminen. Kyläyhdistykset ovat voineet hakea maaseudun kehittämisvaroja esimerkiksi maaseudun paikallisten toimintaryhmien kautta.

Kylätoiminnan rooli on perinteisesti vaihdellut sosiaalisen kohtaamisen foorumista (esimerkiksi erilaisien tapahtumien järjestäminen, kylän yhteisten tilojen rakentaminen ja kunnostaminen) edunvalvojaksi. Yhteiset ongelmat on ollut luonnollista tuoda kyläyhdistyksen toimintasuunnitelmaan, koskivatpa ne sitten ympäristöä tai puutteita hyvinvointipalveluissa.

Kylät ovat viime vuosina yleisesti ottaen muuttuneet yhä varteenotettavammiksi toimijoiksi muun muassa valtakunnallisten ja maakunnallisten kattojärjestöjen syntyminen sekä hankekehittämisrahoituksen saamisen helpottumisen takia. Toiminta on myös usein aiempaa suunnitelmallisempaa, kun monet kylät ovat tehneet kyläsuunnitelmia toimintansa suuntaamiseksi. On esimerkkejä kylistä, joissa on otettu hyvinkin aktiivinen rooli yhteisötaloudellisina toimijoina. Joissakin kylissä on perustettu erityinen kehittämisyhdistys tai osuuskunta, joka tuottaa kylän asukkaille hyvinvointipalveluja. Kylien asukkaiden suhtautuminen yrittäjyyteen vaikuttaa tietenkin myös niissä toimivien yksityisten yrittäjien toimintamahdollisuuksiin.

Hyvinvointiin liittyvä toiminta on paikallistasolla hyvin erityyppistä johtuen erilaisista hyvinvoinnin ulottuvuuksista yhteisön elämässä. Kylä- tai muun yhdistystoiminnan eräs vahvuus onkin siinä, että sen kautta näitä toimia voidaan toteuttaa koko kirjossaan luontevasti. Kangaspunnan (2002) mukaan yhdistykset voivat myös erikoistua; jotkut niistä toimivat aidosti sosiaalista tukea lähiyhteisölleen tarjoavina verkostoina. Toiset taas ovat muuttuneet enemmän liikeyritysmäisesti toimiviksi ja julkishallinnon jatkeeksi (Kangaspunta 2002). Toiminta voidaan jakaa sosiaalisen yhteisöllisen toiminnan ja markkinaehtoisen toiminnan perusteella kuvion 3 mukaisesti.

Kuvio 3. Hyvinvointiin liittyvä toiminta ja yhdistykset yhteisöllisyyden ja markkinaehtoisuuden perusteella.

Muuttunut toimintaympäristö voi johtaa yhdistyksen myös kriisiin. On esimerkkejä, joissa kaikki kyläläiset eivät välttämättä halua ottaa niin voimakasta kehittämisroolia kyläyhdistykselle, mihin toiset asukkaat haluaisivat sitä johtaa. Pahimmillaan tämä johtaa kylän jakautumiseen. Tärkeää yhdistyksille on rakennemuutoksen keskellä kuitenkin löytää oma, ajan mukaan päivittyväkin tehtävänsä. Samoin olisi välttämätöntä paikallisesta tilanteesta ja resursseista riippuen löytää paras mahdollinen tehtävänjako eri sektoreiden kesken.

Julkinen sektori on säästöjen toivossa joskus liiankin innokas tarjoamaan monia tehtäviä yhdistyksille. On liian yksioikoista ajatella, että kylätoiminnan ”oikea” kehitystrendi menisi kuvion 3 yläosan yhteisöllisistä toimintamuodoista kohti markkinaehtoista toimintaa. Päinvastoin, yhteisöllisyyttä tukevan toiminnan tuloksena voi olla erityyppiselle hyvinvointialan yrittäjyydelle suotuisa ilmapiiri.

Kylien resurssit ovat kovin erilaisia. Resurssit voidaan jaotella esimerkiksi sosiaalisiin ja kulttuurisiin, inhimillisiin, poliittis-hallinnollisiin ja taloudellisiin (Sirkkala 2005). Joissakin kylissä väestökato negatiivisen muuttotaseen ja väestön ikääntymisen vuoksi on edennyt siihen pisteeseen, että on epärealistista odottaa asukkaiden ottavan kovinkaan voimakasta omaehtoista roolia kylänsä kehittämisessä. Toisaalta on kyliä, joilla olisi kehittymismahdollisuuksia, mutta jotka syystä tai toisesta pysyvät passiivisina.

Kylien resurssien järkevään käyttöön vaikuttaa myös niissä tehtävän kansalaistoiminnan pirstoutuminen historiallisista syistä moniin eri yhdistyksiin. Yksi ratkaisu tämän kaltaisessa tilanteessa olisi voimavarojen kokoaminen yhteen kyläyhdistykseen. Samoin vapaa-ajan asukkaiden aktiivinen mukaan ottaminen kylätoimintaan on kylille yksi mahdollisuus. Kylätoiminta muuttuu yhteiskunnan mukana,

mutta varmaa on, että sillä on yhdessä muiden hyvinvointitoimijoiden kanssa jatkossakin merkittävä rooli asukkaidensa hyvinvoinnin kannalta.

4.2 Haja-asutusalueiden palvelutarpeiden selvittäminen Savonlinnassa

Savonlinnan väkiluku on laskeva, kuten väestökehitys koko Etelä-Savossa. Asukkaita Savonlinnassa on 27 300 (Savonlinna 2007). Kokonaisväestömäärä on vähentynyt 2000-luvulla lähes tuhannella hengellä. Väestön poismuutto haja-asutusalueilta on lisännyt muuttoliikettä kaupungin keskustaan. Syinä haja-asutusalueilta tapahtuneisiin muuttoihin ovat olleet esimerkiksi maatalouden ja sen työpaikkojen väheneminen ja lähipalvelujen puute. Kuolleisuutta on syntyvyyttä enemmän. Lisäksi väestöryhmien osuudessa on nähtävissä kehitys väestön vanhenemisesta. Yli 75-vuotiaiden ja erityisesti yli 85-vuotiaiden määrä on lisääntynyt ja suhteellinen osuus yli 65-vuotiaiden määrästä on kasvanut.

Savonlinnan kaupungin pinta-ala on yli 1 300 km², josta 40 prosenttia on vesistöä. Asukkaita neliökilometriä kohden on 33. Keskusta-alueita lukuun ottamatta kaupunki on harvaan asuttua. Kyliä kaupungin haja-asutusalueella on 35. Kyläyhdistys toimii 13 kylässä (Järvi-Suomen kylät ry 2007). Kyliiltä matkaa kaupungin keskustaan saattaa olla kymmeniä kilometrejä (40–90 km). Monet kauempana sijaitsevista kylistä ovat vesistöjen takana.

Kylien väestömäärän vähentymisen myötä myös peruspalvelut ovat siirtyneet yhä kauemmaksi kyliltä kaupungin keskustaan. Usein kyliin on jäänyt enemmistöksi vanhempi väestö, jonka palvelutarve lisääntyy ikääntymisen myötä. Samaan aikaan kaupungin mahdollisuudet tarjota palveluita haja-asutusalueilla ovat heikentyneet. Itsenäistä selviytymistä ja asioiden (kauppa-, pankki-, terveyskeskus) hoitoa vaativat palvelut, kuten julkiset liikenneyhteydet puuttuvat monelta kylältä täysin osan aikaa vuotta. Palveluiden jatkuva siirtyminen pois kyliltä vaikuttaa kokonaisuudessaan kylien hyvinvointiin.

Haja-asutusalueilla kehittämishankkeiden toteuttamisessa vaaditaan asukkaiden omaa panosta erilailla kuin keskustassa asuivilta. Kylillä tarvittavien palveluiden turvaamisessa lähtökohtana on asukkaiden osallistuminen. Palveluiden tarvitsijoiden ja tarjoajien välille tarvitaan taho, joka toimii välittäjänä.

Kodinhuoltoavun, tukipalveluiden ja omaishoidon tuen piirissä olevien 65 vuotta täyttäneiden asiakkaiden määrä on pysynyt 2000-luvulla kutakuinkin samana. Palvelutarve on lisääntynyt väestön vanhetessa ja palveluiden sisältöä on jouduttu karsimaan. Esimerkiksi kotiapupalveluita on kohdennettu vaikeimmassa asemassa oleville ja enemmän apua tarvitseville vanhuksille, vaikka kotipalveluhenkilöstöä on lisätty 2000-luvulla (Hyvoke 2006; Savonlinnan kaupungin vanhuspalvelustrategia 2001–2010).

Nykyisin haja-asutusalueilla asuvien vanhusten kotiapupalvelut on järjestetty kaupungin keskustasta tehtävillä kotikäynneillä. Tämä ei ole ajan käytön ja kustannusten näkökulmasta ajateltuna hyvä ratkaisu. Useampaa kuin yhtä vuorokautista käyntiä ei ole voitu järjestää, vaikka siihen olisi ollut tarvetta. Kotiapua tarvitsevalle vanhukselle tämä aiheuttaa turvattomuuden tunnetta ja heikentää selviytymistä omassa ympäristössään.

Senet-hankkeessa haluttiin selvittää Savonlinnan kaupungin haja-asutusalueiden kotitalouksien palvelutarpeita etenkin sosiaali- ja terveystarpeiden osalta. Kysely toteutettiin sovitusti Kaartilassa, Kiviapajalla, Pellossalossa ja Kosolassa. Kyläyhdistysten edustajat jakoivat lomakkeet oman kylänsä

talouksiin henkilökohtaisesti. Kyselylomakkeita jaettiin noin 150 talouteen. Lomakkeista palautui yhteensä 89.

Kaikissa vastaajakylissä suurin osa asukkaista (70 %) oli joko keski-ikäisiä (46–65-vuotiaita) tai yli 65-vuotiaita. Lapsia ja nuoria oli määrällisesti vähän. Enemmistöllä vastaajatalouksista toimeentulon lähteenä oli eläke. Vapaa-ajan palveluista eniten käytettiin kirjasto-, liikunta- ja uimahallipalveluita. Liikuntapalveluita käyttivät etenkin niiden kylien asukkaat, joiden läheisyydessä sijaitti urheilupuisto. Joka kolmas vastaajatalous ilmoitti, ettei käytä minkäänlaisia liikuntapalveluita. Satunnaisemmin käytiin kirkossa, teatterissa tai elokuvissa. Kolme neljäsosaa vastaajatalouksista käytti kirjastopalveluita säännöllisesti kuukausittain tai harvemmin. Kirjastopalveluita ei käytetty lainkaan joka neljännessä vastaajataloudessa.

Jokapäiväisen elämän sujumiseen liittyvien palveluiden, kuten kauppaa-, posti-, ja pankkiasioiden hoitamiseen Savonlinnan keskustassa tai naapurikunnassa oli totuttu. Hankaluutta asioiden hoitamiseen tuotti julkisten kulkuyhteyksien puuttuminen koulujen loma-aikana. Silloin taloudet, joissa ei ollut omaa autoa, olivat kaupungissa asiointissa naapuriavun varassa. Muutoinkin julkisia kulkuyhteyksiä oli todella vähän käytössä, yleensä yksi linja-autovuoro aamupäivällä kaupunkiin ja illalla yksi vuoro kaupungista takaisin.

Haja-asutusalueiden vanhuksat arvioivat tarvitsevänsä kodinhoito- ja siivouspalveluita. Talvisaikaan tarvetta olisi lumitöissä ja asunnon lämmityksessä avustamiseen. Kaupungin taholta kodinhoito- ja siivouspalveluita pystyttiin järjestämään niitä vain eniten tarvitseville vanhuksille. Halukkuutta ostaa tarvittavia kodinhoito- ja siivouspalveluita esimerkiksi yksityisyritykseltä oli vähän. Ne vanhuksat, jotka olivat valmiita ostamaan palveluita yksityissektorilta, eivät olleet halukkaita maksamaan palveluista sellaista korvausta, jolla palvelun tuottaja olisi tullut toimeen. Maksuhalukkuuteen vaikuttavat muun muassa eläkkeiden pienuus ja näkemys julkisesta sektorista ensisijaisena palveluiden tuottajana. Haja-asutuskylien väestö on saanut toimeentulonsa pääasiassa maa- ja metsätaloudesta. Eläkkeet ovat monilla jääneet pieniksi, ja lisätuloja kuten metsän myyntituloja ei ole käytettävissä. Näillä asukkailla ei ole taloudellisesti varaa käyttää esimerkiksi yksityisiä hyvinvointipalveluita.

Lastenhoito- ja siivouspalveluun oli tarvetta haja-asutusalueiden muilla talouksilla. Lastenhoitopalvelun tarpeen ilmoitettiin olevan tilapäisluonteista. Olemassa olevista sosiaali- ja terveystalouksista vastaajatalouksissa arvioitiin tiedettävän melko hyvin. Sosiaalipalveluista tiedon tarvetta oli etenkin kotiaavusta, palveluasumisesta sekä omaishoidosta ja terveystalouksista. Pitkäaikaissairauksien, kuten astma- ja Parkinson-potilaiden kuntoutuksesta, toivottiin lisää tietoa. Terveystalouksat olivat yleensäkin vastaajien mielestä paremmin saatavilla kuin sosiaalipalvelut.

Naapureiden ja vanhusten auttamista pidettiin hyvänä asiana. Kuitenkin moni vanhus koki itsensä yksinäiseksi ja jääneensä ilman naapuriapua. Kylille toivottiin lisää asukkaita, esimerkiksi lapsiperheitä, kylän elinvoimaisena pysymiseksi. Kylille olikin muuttanut jonkin verran uusia asukkaita. Äskettäin kylille muuttaneet asukkaat olivat kuitenkin kokeneet jääneensä kyläyhteisön ulkopuolelle.

Jokaisella vastaajakylällä toimi useita yhdistyksiä, kuten maa- ja kotitalousseura, urheiluseura ja kyläyhdistys. Samat henkilöt toimivat useissa yhdistyksissä. Lisäksi monet osallistuivat muun muassa potilasjärjestöjen, eläkeläis- ja ammattiyhdistysten toimintaan. Erilisten vapaa-ajan tapahtumien järjestäminen ja yhdessä tekemistä kylän kehittämiseksi pidettiin tarpeellisena. Vapaa-ajantapahtumia järjestettiin kylillä kesäaikaan.

Kylän toiminnan kehittäminen nähtiin kaikkien, niin julkisten palveluiden tuottajien, seurakunnan kuin kylän asukkaiden yhteiseksi asiaksi. Vastaajien näkemyksen mukaan julkisten palveluiden tuottajien pitäisi huolehtia toimivien kulkuyhteyksien järjestämisestä vuodenaajoista riippumatta. Seurakunnalta toivottiin kylien väestön hengellisten tarpeiden huomiointia. Seurakunnan diakoniatyön toivottiin ulottuvan haja-asutusalueelle. Seurakunnalta odotettiin esimerkiksi kerhojen ja yhteislautilaisuuksien järjestämistä.

Liikuntapainotteisia palveluita käyttivät enimmäkseen lapsiperheet. Heille oman auton käyttö mahdollisti liikkumisen iltaisin ja viikonloppuisin. Talouksissa, joissa ei ollut autoa, harrastuksiin osallistuminen oli hankala järjestää. Jo päivittäisten asioiden hoitaminen oli tällaisissa talouksissa usein naapurin kuljetusavun varassa julkisten liikenneyhteyksien puuttumisen takia. Nämä taloudet olivat yleisimmin iäkkäitä pariskuntia tai yksinasuvia henkilöitä. Yhä harveneva julkinen liikenneverkosto ja väestön ikääntyminen lisäävät kuljetuspalveluiden tarvetta. Monet kyselyyn vastanneista olivat kovin huolissaan, onko kyliltä liikkuminen ylipäättään mahdollista tulevaisuudessa, jos itsellä ei ole omaa autoa. Oman kunnan huononemisen ja palveluiden heikkenemisen pelossa muutamat ikääntyvät pariskunnat olivat hankkineet jo valmiiksi toisen asunnon kaupungin keskustasta.

Yhdessä tekeminen, toisten huomioiminen ja heikompiensa auttaminen ovat perinteisiä toimintaperiaatteita maaseudulla. Haja-asutusalueiden yhteisöissä tiedetään yhdessä toimimisen merkitys ja yhdessä tekemistä arvostetaan. Kuitenkin itse toiminta näyttäytyy toisenlaisena. Yhdessä tekemistä ja toisten auttamista on todellisuudessa vähemmän. Monet vastaajista ilmoittivat, ettei sellaiseen toimintaa jää enää aikaa tai siitä on luovuttu oman jaksamisen kustannuksella.

4.3 Hyvinvointimarkkinat

Senet-hanke toimi Savonlinnassa haja-asutusalueiden hyvinvointia edistävien toimintojen välittäjänä. Hyvinvointimarkkinat pohjautui alueella tehtyihin kyläkyselyihin, joiden tarkoituksena oli kartoittaa ikääntyneen väestön palvelutarpeita sekä koko kylän hyvinvointia edistäviä kehittämiskohteita. Kyselyn perusteella kyläläiset kaipasivat tietoa olemassa olevista palveluista. Senet kokosi alueella toimivia projekteja yhteistyöhön kehittämään paikallista palvelutoimintaa. Yhteistyön perustella syntyi Ilona-hankeverkosto, joka kehitti Hyvinvointimarkkinat-tapahtuman (liite 2). Tapahtuman toiminta-ajatuksena oli käynnistää kehittämisprosessi, jossa kylien asukkaiden, kunnan ja Ilona-hankeverkoston yhteistyöllä kehitetään ikäihmisten ja koko kylävän hyvinvointia lisäävää toimintaa. Kyläläisiä pidettiin parhaina oman asiansa asiantuntijoina, jotka pystyvät osallistumisellaan vaikuttamaan myönteisesti kylien kehitykseen.

Valittu toimintatapa perustuu sosiokulttuuriseen innostamiseen, jossa ominaista on osallistuminen ja toiminta. Osallistumisella innostamisen yhteydessä tarkoitetaan sitä, että ihmisten on mahdollista tehdä tehokkaasti päätöksiä kaikissa niissä asioissa, jotka koskevat heitä itseään sekä yksilöinä, ryhminä, organisaation jäsenenä tai valtion kansalaisina. Osallistuminen on siten samalla kertaa sekä innostamisen päämäärä että keino. (Hämäläinen & Kurki 1997.)

Ilona-hankeverkoston edustajat näkivät asukkaiden osallistumisen kehittämisen erityisen ajankohtaiseksi ja tärkeäksi lähtökohdaksi asiakkaiden palvelujen kehittämistyössä meneillään olevan kunta- ja palvelurakennemuutoksen vuoksi. Uudistuksen suunnittelussa on korostettu ennen kaikkea asiantuntijoiden ja alan ammattilaisten toteuttamaa kehittämistyötä. Asiakkaiden, tässä tapauksessa kuntalaisten, osallistumisen kehittäminen esimerkiksi hankkeiden avulla on jäänyt vähemmälle huomiolle.

Hyvinvointimarkkinoita suunnitellessa sovittiin selkeästi tapahtuman tavoitteesta, toimintatavoista ja vastuun jakamisesta, tilaisuuden kulusta, ajankohdasta, tapahtumapaikasta ja tiedotuksesta. Hankkeiden panos tapahtuman organisoimisen lisäksi oli aktivoida kyläläiset käyttämään hankkeiden antia hyväksi uusien palvelujen luomisessa ja juurruttamisessa osaksi kylän toimintaa.

Hyvinvointimarkkinat-tapahtumien toteutus suunniteltiin tapauskohtaisesti yhdessä kylien edustajien kanssa. Tapahtumiin kutsuttiin koko kylän tai useamman lähikylän eli kyläryppään väki vauvasta vaariin. Kylien edustajat osallistuivat tapahtuman ilmoitteluun huolehtimalla, että tieto Hyvinvointimarkkinoista meni jokaiseen talouteen. Tapahtumia järjestettäessä otettiin huomioon kylien toiveet tapahtuman ajankohdasta ja paikasta. Kylillä toimivat seurat osallistuivat joissakin tapahtumissa kahvituksen ja tarjoilun järjestämiseen ja hankkivat näin tuloja toiminnalleen.

Hyvinvointimarkkinoiden rakenne perustui kolmeen pääteemaan. Tilaisuus on 1) aktivoiva ja osallistava, 2) tiedottava sekä 3) viihdyttävä. Aktivointi ja osallistaminen toteutettiin kertomalla jokaisen hankkeen erilaisista mahdollisuuksista tukea kylien kehittämistoimintaa. Tämän jälkeen ohjattiin ryhmätyömenetelmin kyläläiset kiertämään rakennetuilla hankepisteillä, joissa he pohtivat kunkin hankkeen kanssa erikseen kehittämiskohteita, joihin he voivat saada kyseiseltä hankkeelta tukea. Kehittämiskohdeideat kirjattiin muistiin ja tapahtuman loppuvaiheessa niiden toteutuksesta ja aikataulusta sovittiin yksityiskohtaisemmin.

Myös tiedottamiselle oli rakennettu omat infopisteet. Kunnan sosiaalipalvelun kotipalveluohjaaja vastasi yhdessä pisteessä kyläläisten kysymyksiin kunnan tarjoamista palveluista. Terveystietoa ja -ohjausta jaettiin pisteestä, josta vastasi valmistuva sairaanhoitajaopiskelija. Terveyspisteessä oli myös mahdollisuus mittauttaa verenpaine ja vyötärön ympäryys. Pisteisiin oli kerätty myös tietoa ja yhteystietoja muun muassa eri potilasjärjestöjen toiminnasta, kuntoutusmahdollisuuksista ynnä muista kyselyissä esiin nousseista tiedon tarpeista.

Ryhmätyöskentelyn jälkeen kyläläiset saivat nauttia ja osallistua mukaansa tempaavaan taika- ja jonglööriesitykseen. Tämän kaikenikäisiä viihdyttävän osion aikana hankeväki kävi yhdessä läpi illan aikana esiin nousseet kehittämiskohteet. Tapahtuman päätteeksi hankkeiden edustajat esittivät kyläläisille sovitut kehittämis- ja yhteistyökohteet ja aloitusajankohdat.

Jokaisen tapahtuman jälkeen hankeväki kokoontui arvioimaan tilaisuutta, sen toimivuutta ja kehittämismahdollisuuksia. Arvioinnin jälkeen on käynnistetty palvelut, jotka voidaan välittömästi toteuttaa ja jatkettu muiden ehdotusten lisäselvittelyjä.

Hyvinvointimarkkinoita on järjestetty kolme kertaa. Tapahtumiin on osallistunut kyläläisiä aina sylvauvoista yli 80-vuotiaisiin. Kyläläisiltä on saatu myönteistä palautetta Hyvinvointimarkkinoista. Tapahtuma on koettu virkistäväksi ja osallistujat ovat arvostaneet heidän tarpeidensa huomioimista ja sitä, että kylälle on järjestetty tapahtuma pitkistä välimatkoista huolimatta. Keskustelu kyläkyselyn tuloksista on koettu antoisana ja uusien toimintojen käynnistyminen kylien elinvoimaa lisäävänä. Hyvinvointimarkkinoiden tuloksena on herännyt kiinnostusta kotipalveluyrittäjänä toimimisesta ja lähikylien kanssa esimerkiksi yhteisen kyläosuuskunnan perustamisesta. Kylillä on myös aloitettu työskentely useiden eri seurojen toimintojen yhdistämisestä ja kyläyhdistyksen perustamiseksi. Tällä hetkellä kylätoiminnan ongelmana on, että monet henkilöt toimivat useissa yhdistyksissä ja voimavarojen keskittäminen koetaan tarpeelliseksi. Kylillä on myös aloitettu kyläliikuntailtojen ja viriketoiminnan järjestämien sekä toteutettu erilaisia kyläliikuntatapahtumia.

Lähteet

Hyyryläinen, T. 1994. Toiminnan aika. Tutkimus suomalaisesta kylätoiminnasta. Vammalan Kirjapaino Oy. Vammala.

Hämäläinen, J. & Kurki, L. 1997. Sosiaalipedagogiikka. WSOY. Helsinki.

Hyvoke 2006. Savonlinnan Hyvinvointikertomus syksy 2005. (<http://info.stakes.fi/NR/rdonlyres/6EF3994D-79DB-4216-BF3E-B7D8553D0B22/0/SavonlinnanHyvinvointikertomus2005.pdf>) 8.6.2007.

Järvi-Suomen kylät ry. 2007. Etelä-Savon kunnat ja kylätoimikunnat. (<http://www.jasky.net/kunnat.html>.)

Kangaspunta, K. 2002. Maaseutusosiaalityö ja maaseudun palveluinnovaatiot Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen (ISO) sisältöalueena ja kehittämistrakenteena, (moniste).

Mustakangas, E., Kiviniemi, M. & Vihinen, H. 2004. Kunta maaseudun kehittämisessä – maaseutu kunnan kehittämisessä, Maa- ja elintarviketalous 57. Helsinki.

Putnam, R. D. 1993. Making democracy work. Civic Traditions in modern Italy. New Jersey.

Savonlinna 2007. Yleistietoa Savonlinnasta. (<http://www.savonlinna.fi/info/yleistietoa.htm>) 8.6.2007.

Savonlinnan kaupungin vanhuspalvelustrategia 2001 – 2010. (moniste)

Sirkkala, R. 2005. Maaseudun palveluaukot ja kolmas sektori. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä, Maa- ja metsätalousministeriö. Painokurki Oy.

Suomen Kylätoiminta ry (2003). Voimaa kuin pienessä kylässä! Valtakunnallinen kylätoimintaohjelma 2003–2007. (<http://www.maaseutuplus.fi/view/id738>) 8.6.2007.

5 ONKO ITALIASTA OPITTAVAA? – MIELENTERVEYS- KUNTOUTUJIENTEN HYVINVOINTIPALVELUT SUOMESSA JA ITALIASSA

Sari Laanterä

Tiivistelmä

Mielenterveys on perustana ihmisen hyvinvoinnille ja toimintakyvylle. Mielenterveysongelmat koskettavat nykyisin yhä useampia joko henkilökohtaisesti tai lähiyhteisön kautta. Terveystieteiden lisäksi mielenterveyden hoito on myös kansantaloudellinen globaali haaste; arviolta 3–4 % bruttokansantuotteesta käytetään mielenterveysongelmista johtuviin kustannuksiin. Tavoitteena on, että pääpaino mielenterveyden edistämässä on myönteisen mielenterveyden tukemisessa ja hyvinvointia edistävien olosuhteiden kehittämisessä. Suomessa mielenterveyskuntoutujien laitoshoidon on vähennetty ja vastaavasti pyritty kehittämään avohoidon. Italia on ollut Euroopassa edelläkävijänä avohoidon kehittämisessä, sillä maassa mielisairaalat lakkautettiin lain voimalla vuonna 1978. Lähes kaikki mielenterveyskuntoutujat siirtyivät avohoittoon ja pakkohoidon käyttöön määriteltiin uudet kriteerit. Tässä artikkelissa kuvataan palvelujen järjestämisen näkökulmasta, miten mielenterveyskuntoutus on järjestetty Pohjois-Italiassa ja Suomessa, Mikkelin seudulla.

Abstract “Can we learn from Italy? - the welfare services of mental health rehabilitation patients in Finland and in Italy”

Mental health is the basis for a person's welfare and capacity. Mental health problems touch upon more and more people today, either personally or through the people close by. In addition to the effects on health the treatment of mental health problems is also an economic challenge globally; on the estimate 3–4 % of gross national product is used on the costs caused by mental health problems. The goal is that the main emphasis in advancing mental health is supporting positive mental health and creating conditions advancing welfare. The institutional care of mental health rehabilitation patients in Finland has been decreased and respectively the treatment of outpatients has been tried to develop. Italy has been a pioneer in Europe in advancing the treatment of outpatients. Mental hospitals were closed in the country by the force of law in 1978. Nearly all the mental health rehabilitation patients were transferred to out-patient care and new criteria was established for the use of compulsory treatment. This article describes from the point of view of the organising of services how mental health rehabilitation has been organised in Northern Italy and in Finland, in the Mikkeli region.

5.1 Johdanto

Mielenterveyden edistäminen on keskeisessä asemassa yhteiskunnassamme. Tutkimusten perusteella tiedetään, että mielenterveyden häiriöt ovat kansanterveydellinen ongelma (Aromaa & Koskinen 2002), jonka on ennustettu lisääntyvän tulevaisuudessa (STM 2007a). Mielenterveyden ongelmat lisäävät yleisiä terveysmenoja, työkyvyttömyyttä, kuolleisuutta, tuotannon menetyksiä, köyhyyttä ja huonoa elämänlaatua. Lisäksi mielenterveysongelmiin liittyy suuri inhimillinen kärsimys, joka ilmenee

ahdistuksena, masennuksena, syyllisyytenä sekä häpeänä. Nämä ongelmat voivat johtaa syrjintään. Usein köyhyys, asunnottomuus, rikollisuus, päihteiden käyttö ja mielenterveysongelmat ovat yhteydessä toisiinsa. Mielenterveysongelmista aiheutuvien kustannusten on arvioitu olevan noin 3–4 % bruttokansantuotteesta. (Lavikainen, Lehtinen & Lehtinen 2004.)

Mielenterveyden edistämällä tarkoitetaan pyrkimystä luoda yksilöiden, ryhmien ja yhteisöiden hyvinvointia edistäviä olosuhteita. Eristäytyneisyyden ja laitospainamisen sijaan on kansainvälisesti alettu korostamaan uusia hoitomuotoja. Vakavista mielenterveysongelmista kärsivien hoito pyritään toteuttamaan mahdollisimman vähän rajoittavassa ympäristössä huomioiden yksilön ja yhteisön terveys, turvallisuus sekä ihmisoikeudet. Hoidon rakenteeseen ja muotoon vaikuttaa myös ympäröivä kulttuuri. (Lavikainen ym. 2004.)

Tässä artikkelissa kuvataan mielenterveyskuntoutujien sijoittumista Suomessa, Mikkelin seudulla ja Pohjois-Italiassa. Senet-hankkeen kansainvälisenä kumppanina on Pohjois-Italiassa toimiva Insieme si può -osuuskunta, joka tuottaa muun muassa asumispalveluja mielenterveyskuntoutujille. Näkemys suomalaisesta kulttuurista perustuu syksyllä 2006 ja keväällä 2007 tehtyihin haastatteluaineistoihin, joissa mielenterveystyön asiantuntijat kuvasivat mielenterveyskuntoutujien sijoittumista ja vuorovaikutusta lähiyhteisöjen kanssa. Kuvaus pohjois-italialaisesta kulttuurista perustuu havaintoihin Trevisiosta, keskusteluihin paikallisten mielenterveystyön ammattilaisten kanssa ja kirjalliseen materiaaliin.

5.2 Mielenterveyden ja kuntoutuksen käsitteet

Mielenterveys muodostaa pohjan ihmisen toimintakyvylle ja hyvinvoinnille. Sitä voidaan pitää myönteisenä voimavarana, jolla edistetään yksilön kykyä vaikuttaa sosiaalisiin verkostoihin, yhteisöihin ja yhteiskuntaan. Mielenterveyden käsitteeseen kuuluu myönteisen mielenterveyden lisäksi mielenterveysongelmat ja -häiriöt, esimerkiksi psyykinen stressi, masennus ja ahdistuneisuushäiriöt, psykoosit ja päihteiden väärinkäyttö sekä etenevät elimelliset aivosairaudet, kuten dementia. Myönteisellä mielenterveydellä tarkoitetaan yksilön myönteistä kokemusta hyvinvoinnista, yksilön voimavaroja, kuten itsetuntoa, optimismia, kokemusta elämänhallinnasta ja eheydestä sekä kykyä solmia, kehittää ja ylläpitää tyydyttäviä ihmissuhteita ja kohdata vastoinkäymisiä. (Lavikainen ym. 2004.)

Lavikaisen ja kumppaneiden (2004) mukaan kuntoutus määritellään koordinoituksi prosessiksi, joka auttaa pitkäkestoisista ja toistuvista terveysongelmista kärsiviä selviytymään elämässä; esimerkiksi työssä, koulutuksessa ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Italiassa kuntoutus on määritelty terveydenhuollon muodoksi ja päämääräsuuntautuneeksi linjaksi, jota ei kuitenkaan aina ole mahdollista saavuttaa. Kuntoutus on kuvattu kokonaisuudeksi, jossa hankitaan tai luodaan uudelleen sosiaalisia suhteita tai tapoja. Sen tavoitteena on saavuttaa suurin mahdollinen itsenäisyys, työkyky, ongelmien hyväksyminen sekä välttää taantumista. (Huitula & Leino 2003.)

5.3 Mielenterveysongelmat koskettavat kaikkia ikäkausia

Mielenterveysongelmat ovat hyvin yleisiä; joka viidennellä eurooppalaisella on jonkin asteinen mielenterveyden häiriö (Lavikainen ym. 2004). Suomalaisista noin 20–25 % kärsii psyykkistä vointia heikentävistä oireista (Aromaa & Koskinen 2002). Mielenterveysongelmat koskettavat kaikkia ikäryhmiä aina vastasyntyneistä vanhuksiin asti.

Arviolta kuusi prosenttia suomalaisista lasta odottavista äideistä on päihderiippuvaisia (Pajulo 2001). Tämä tarkoittaa, että vuosittain noin 3 600 päihderiippuvaista äitiä synnyttää lapsen. Joka viides lapsi elää perheessä, jossa on päihdeongelma. Pääkaupunkiseudulla tehdyn tutkimuksen mukaan vanhemman päihde- ja/tai mielenterveysongelmat ovat yleisimmät syyt lasten huostaanottoihin (Mylärniemi 2005). Sosiaali- ja terveysministeriön (2007a) mukaan Suomessa on kodin ulkopuolelle sijoitettu 16 000 lasta, joista vain noin 40 % on kotihoidossa ja 46 % on laitoshoidossa. Myös psykiatrista sairaalahoitoa tarvitsevien lasten määrä on kasvanut; vuonna 2004 psykiatrisessa sairaalahoidossa oli lähes 2 800 alle 18-vuotiasta lasta. Määrä on kaksinkertaistunut vuodesta 1995. (Tuori, Sohlman, Ekqvist & Solantaus 2006.)

Nuorilla, 18–29-vuotiailla aikuisilla, alkoholiongelmat ja masennus ovat yleisiä (Pirkola ym. 2002). Tutkimusten perusteella tiedetään, että mielenterveysongelmista kärsivien fyysinen sairastavuus ja kuolleisuus ovat keskimääräistä korkeampia. Suomessa nuorten miesten yleisin kuolinsyy on itsemurha. (Lavikainen ym. 2004.) Vuonna 2005 Suomessa tehtiin yli 800 itsemurhaa. Työkäisten miesten yleisimmäksi kuolinsyyksi on noussut alkoholisairaudet ja myrkytykset. (Tilastokeskus 2006). Valtakunnallisen Terveys 2000 -tutkimuksen mukaan yli 30-vuotiaista miehistä 7 prosentilla oli alkoholi-riippuvuus. Viisi prosenttia 30 vuotta täyttäneistä oli kärsinyt tutkimusta edeltävän vuoden aikana vakavasta masennuksesta ja joka neljännellä työelämässä olevalla oli lievää työuupumusta. (Aromaa & Koskinen 2002.) Vakavaa masennusta sairastavia on Suomessa yli 200 000. Tämä näkyy myös sairauspoissaoloissa; joka seitsemännennen sairauslomapäivän syy on masennus. (Lehto ym. 2005.) Masennuslääkkeitä käyttävistä 64 % on naisia ja 36 % miehiä. Masennuslääkkeiden käyttö on Suomessa vähäisempää verrattuna Ruotsiin, Norjaan tai Tanskaan. Tosin laitoshoidossa on isoja alueellisia eroja masennuslääkkeiden käytössä; Etelä-Savossa käytetään masennuslääkkeitä kaksi kertaa enemmän kuin Keski-Suomessa tai Kainuussa. Ikäryhmittäin tarkasteltuna masennuslääkkeiden käyttö on yleisintä 75 vuotta täyttäneillä henkilöillä. (Spoo & Syvälahti 2003.) Mielenterveyssyistä eläkkeellä olevien lukumäärä on kasvanut; vuonna 2003 heitä oli 77 000 (Lehto ym. 2005). Mielenterveysongelmat ovat nykyisin yleisin peruste myöntää työkyvyttömyyseläke (Lavikainen ym. 2004). Masennus on yleisin diagnoosi mielenterveyssyistä alkaneissa eläkkeissä (Lehto ym. 2005).

Mielenterveysongelmien hoitamisella on myös taloudellisia vaikutuksia. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksessä tarkasteltiin erityisen kalliita hoitoja. Erityisen kalliiksi hoidoksi luokiteltiin yhden sairauden hoito, joka maksaa yli 80 000 € vuodessa. Kustannuksista suurin osa (38 %) aiheutui psykiatristen sairauksien hoidosta. Yksittäisiä sairauksia tarkastellessa skitsofrenian hoito on kalleinta; vuonna 2004 siihen käytettiin 42 miljoonaa euroa (23 % erityisen kalliin hoidon kustannuksista). Toiseksi kalleinta oli leukemian hoito (9 % erityisen kalliin hoidon kustannuksista) ja kolmanneksi kalleinta anomalioiden eli epämuodostumien hoito. Erityisen kallista hoitoa saavia psykiatrisia potilaita oli Suomessa 652 vuonna 2004. Heistä 24 oli Itä- ja Etelä-Savon sairaanhoitopiirin alueella. (Snellman & Pekurinen 2005.)

5.4 Mielenterveystyö Suomessa, Mikkelin seudulla

Lain mukaan kunnan on järjestettävä asukkaiden tarvitsemat mielenterveyspalvelut ja ehkäisevä mielenterveystyö (Kansanterveyslaki 66/1972; Mielenterveyslaki 1116/1990). Etelä-Savossa tehdään muuta maata enemmän perusterveydenhuollon mielenterveyskäyntejä (Stakes 2007), myydään enemmän alkoholia verrattuna maan keskimääräiseen myyntiin (Kuussaari ym. 2006) ja maakunnassa on alkoholisairauksien hoitopäiviä tuhatta asukasta kohden enemmän kuin maassa keskimäärin (Mikkelin

kaupunki 2006). Etelä-Savossa onkin suunnattu kehittämistä mielenterveys- ja päihdetyöhön etenkin 2000-luvulla. Psykiatristen hoitopäivien lukumäärä on Etelä-Savossa ollut laskusuunnassa, koska laitoshoidon pyritään purkamaan. (Mikkelin kaupunki 2006.) Mielenterveyspalveluiden laatusuosituksessa (STM 2001) ja mielenterveyskuntoutujien asumispalveluiden kehittämissuosituksessa (STM 2007b) korostetaan avohoidon osuutta mielenterveyspotilaiden hoidossa. Etelä-Savossa ongelmana on, että avohoidon henkilöstömäärä on suosituksiin nähden puutteellinen (Mikkelin kaupunki 2006).

Mielenterveys- ja päihdepalvelut muodostavat kokonaisuuden Mikkelin palvelujärjestelmässä. Mielenterveys- ja päihdepalveluja on saatavilla perusterveydenhuollossa ja erikoissairaanhoidossa. Perusterveydenhuoltoon kuuluvia psykososiaalisia palveluita on saatavilla terveyskeskuksen lisäksi äitiys- ja lastenneuvoloissa sekä koulu- ja opiskelijaterveydenhuollossa. Perusterveydenhuoltoon kuuluu mielenterveysyksikkö, jossa toimivat akuutti- ja kuntoutustyöryhmät ja aluetöryhmät. Lisäksi perusterveydenhuoltoon kuuluu toimintakeskus Mielenmaja, joka aktivoi avohoidossa olevia mielenterveyskuntoutujia sosiaaliseen kanssakäymiseen, tarjoaa taideterapiaa, liikunta- ja keskusteluryhmiä sekä ravitsemuspalveluja. Toimintakeskus Mielenmajalla on kaksi vuokrattavaa tukiasuntoa mielenterveyskuntoutujille. (Mikkelin kaupunki 2007.)

Erikoissairaanhoitoon kuuluvia palveluja ovat lasten psykiatrian poliklinikka ja päiväosasto, nuorisopsykiatrian poliklinikka ja Moisio psykiatrisessa sairaalassa sijaitseva nuorisopsykiatrian osasto. Mielenterveysongelmaisia aikuisia hoidetaan psykiatrian poliklinikalla ja päiväosastolla. Lisäksi aikuisille on yleissairaala psykiatrian poliklinikka, jota voidaan konsultoida keskussairaalan poliklinikoilla ja osastoilla. Moisio psykiatrisessa sairaalassa on kuusi erilaista osastoa aikuisille mielenterveyspotilaille; suljettu vastaanotto-osasto, akuutti hoito- ja kuntoutusosasto, psykogeriatrinen akuuttiosasto, akuutti suljettu osasto (päihdepsykiatria erikoistunut osasto), kuntoutusosasto ja kotiuttamisvalmennus. (Etelä-Savon sairaanhoitopiiri 2007.) Potilaspaikkoja on 138 (Laamanen 2004), joista 25 sijoittuu kotiuttamisvalmennusosastolle.

Mikkelissä toimi kaksi yksityistä yritystä, jotka tuottavat asumispalveluja (sisältäen asumiseen liittyvän tuen) mielenterveyskuntoutujille. Toisessa on 52 asuntoa ja toisessa 12 potilaspaikkaa. Kaupungissa toimii noin 10 yksityistä psykoterapeuttia. Mielenterveyskuntoutujille järjestetään asumismahdollisuuksia tarvittaessa kaupungin vuokra-asunnoissa.

Yhdistykset, järjestöt ja seurakunta osallistuvat myös mielenterveyskuntoutujien sekä heidän läheistensä tukemiseen. Osa yhdistyksistä toimii lasten ja nuorten mielenterveys- ja päihdetyön hyväksi, osa keskittyy aikuisten mielenterveys- ja/tai päihdetyöhön. Toimintakeskus Mielenmajan tiloissa toimii Virike ry, joka on mielenterveyskuntoutujien yhdistys. Mielenterveyden keskusliiton jäsenjärjestönä oleva Virike järjestää vapaa-ajantoimintaa mielenterveyskuntoutujille. (Juntunen & Laasonen 2007; Virike ry 2007.)

5.5 Mielenterveystyö Pohjois-Italiassa

Italiassa hyväksyttiin vuonna 1978 laki koskien psykiatrista hoitoa. Lain keskeisenä sisältönä oli palvelujen käytön vapaaehtoisuus, vapaus valita lääkäri ja hoitoa antava terveyskeskus. Lain myötä mielisairaalat suljettiin ja perustettiin mielenterveyden keskuksia, joiden tehtävänä on vastata sairaalaan sijoittumisesta vaativasta mielenterveyden hoidosta. Mielenterveyskeskukset tarjoavat sekä avohoitettua laitospalveluja. Avohoitopalveluja ovat kotikäynnit, ruokailu-, kuljetus- ja kulttuuri- ja hoidolliset palvelut. Laitosmisiin palveluihin kuuluvat vastentahtoisen hoidon mahdollisuus, yöpymis- ja ravitsemuspalvelut. Psykiatrisen lain mukaan yleissairaaloissa on vastentahtoisen hoidon keskuksia,

joissa saa olla enintään 15 sairaansijaa. Vastentahtoisenhoidon kestosta, valitusoikeudesta ja perusteluista esitettiin tarkennukset laissa. Uusia mielisairaaloita ei saanut rakentaa. (Salo 1996.)

Syynä mielisairaaloiden sulkemiselle oli näkemys yksilön mielisairaudesta myös yhteiskunnan sairautena, jonka paraneminen edellytti vuoropuhelua terveiden ja sairaiden välillä. Tämän ajateltiin vähentävän terveiden ihmisten pelkoa psykiatrisia potilaita kohtaan, sillä pelon tiedettiin vaikeuttavan potilaan sopeutumista. (Heliste-Sotgia 2000.) Mielisairaaloiden lakkauttamisella pyrittiin vähentämään sairastamiseen liittyvää epäluuloisuutta ja antamaan mielenterveysongelmallisille mahdollisuus inhimilliseen elämään. Sairaaloiden arvioitiin ylläpitävän ja jopa lisäävän mielenterveysongelmia. (Huitula & Leino 2003.) Uudistusta kritisoitiin aluksi, sillä osa potilaista lähetettiin kotiin ja omaiset kokivat jääneensä yksin ratkaisemaan ongelmia (Heliste-Sotgia 2000).

Sairaaloiden sijasta potilaille kehitettiin avohoitoa, jolla ei tarkoiteta potilaiden hoitamatta jättämistä. Psykiatri, sosiaalityöntekijät, sairaanhoitajat ja vapaaehtoistyöntekijät toimivat edelleen mielenterveyskuntoutujan hyväksi. Jos kuntoutujan yhteys perheeseen on vaikea, voi hänellä olla henkilökohtainen avustaja. Perheryhmähoidossa toimii psykiatri ja sosiaalityöntekijä. (Heliste-Sotgia 2000.) Ajoittain hoitoa tarvitseville on tavallisissa sairaaloissa psykiatrian akuuttiosastoja, joissa voi olla noin kaksi viikkoa. Myös päiväsairaalat tarjoavat lyhytaikaista psykiatrista hoitoa. (Huitula & Leino 2003.) Hoitohenkilökunnan näkökulmasta tavoitteena on sopeuttaa potilaat normaaliin elämään ja totuttaa niin sanottuja terveitä ihmisiä kohtaamaan ja näkemään psykiatrisia potilaita. (Heliste-Sotgia 2000).

Yhteisöllä ja kirkolla sekä kaupungilla on tärkeä osa avohoidon toteuttamisessa. Italiassa perheenjäsenillä on vastuu huolehtia vammaisista ja vanhuksista. Kirkon ja kunnan järjestämässä avohoidossa asiakkaat muodostavat yhteisön. Kuntoutus on hyvin toiminnallista ja se sisältää niin fysioterapiaa kuin musiikkiterapiaa. Toiminnassa huomioidaan erityisesti vuorovaikutus vieraiden kanssa ja esimerkiksi yhteisruokailu on tärkeä päivittäinen tapahtuma. (Huitula & Leino 2003.)

Mielenterveyskuntoutujien työskentelymahdollisuuksien edistämiseksi on Italiaan perustettu vajaakuntoisten osuuskuntia. Osuuskunnat tarjoavat mahdollisuuden työntekoon niillekin, joilla ei ole mahdollisuutta työskennellä kokopäiväisesti tai joilla on vaikeuksia vastata nopeatempoiseen toimintaan. Kuntoutujan näkökulmasta oleellista on saada tehdä mielekästä ja hyödylliseksi koettua työtä. Onnistuminen ja tarpeelliseksi itsensä kokeminen ovat erittäin tärkeitä kaikille ihmisille ja erityisen tärkeitä mielenterveyskuntoutujille. Osuuskunnan toiminnan avulla autetaan mielenterveyskuntoutujien integrointia yhteiskuntaan. Italiassa monet osuuskunnat työllistävät paljon vajaakuntoisten lisäksi myös vammattomia ihmisiä. Vajaakuntoisten työllistämisen myötä osuuskunnasta tulee sosiaalinen yritys; tämä edellyttää, että työllistettävistä tulee olla vajaakuntoisia vähintään 30 %. Yhteiskunta tukee osaltaan vajaakuntoisten työllistämistä. Sosiaalisten yritysten ei tarvitse maksaa vajaakuntoisesta työntekijästä sosiaaliturvamaksuja. (Vuorinen 2002.)

Italiassa osuuskunnilla on työllistämisen lisäksi merkittävä asema mielenterveyskuntoutujien asumisjärjestelyjen organisoinnissa. Osuuskunnat omistavat asuntoja, joissa mielenterveyskuntoutujat voivat elää. Trevisiossa yksi mielenterveyskuntoutujista koostuva yhteisö asui kerrostalossa, joissa osa asunnoista on omistusasuntoja ja terveiden asukkaiden käytössä ja osa asunnoista on osuuskunnan omistuksessa ja mielenterveyskuntoutujien käytössä. Alussa muilla asukkailla oli ennakoluuloja mielenterveyskuntoutujia kohtaan, mutta ennakoluulot ovat vähentyneet. Kuntoutujat ovat melko hyväkuntoisia ja pääosin vanhempia iältään. Heillä on oikeus poistua alueelta.

Hieman vaikeahoitoisempia mielenterveyskuntoutujia asuu osuuskunnan ylläpitämässä yksiköissä, esimerkiksi omakotitaloissa kahden hengen huoneissa. Lääkehoito on olennainen osa kuntoutujien hoitoa. Heitä tuetaan omatoimisuuteen. Päivittäiseen toimintaan kuuluu esimerkiksi, että kaikki, jotka vain kykenevät, käyvät itse ostamassa kioskista päivän lehden. Mielenterveyskuntoutujilla on mahdollisuus osallistua puutarhanhoitoon sekä vahingoittuneiden villieläinten, kuten lintujen, hoitamiseen. Itsenäisestä asumisesta huolimatta hoitajia on saatavilla ympärivuorokautisesti. Kuntoutujien on mahdollista osallistua osuuskunnan maatilán töihin. Viljeltyjä kasviksia käytetään osuuskunnan muissa toimipaikoissa ja niitä myös myydään kyläläisille.

Trevisión naapurikunnassa sijaitsee mielenterveyskuntoutujien ja terveiden ihmisten kohtaamispaikka, päiväkeskus, johon on järjestetty myös neuvontapiste opiskelumahdollisuuksista ja sosiaalialasta. Syömishäiriöisillä nuorilla on osuuskunnan omistamat tilat keskustassa. Nuoret järjestävät elokuvailtoja, joihin kutsutaan myös kylän väki. Yhteistyötä tehdään lisäksi päiväkodin kanssa. Kanssakäyminen mahdollistaa vuorovaikutussuhteiden syntymisen. Saman rakennuksen toisessa osassa asuu myös vanhempia kuntoutujia.

5.6 Suomen ja Italian erityispiirteet

Väkiluku ja alkoholin käyttö

Suomen ja Italian tilannetta tarkasteltaessa on havaittavissa yhtäläisyyksiä ja eroja. Italian väkiluku (yli 57 miljoonaa asukasta) on moninkertainen Suomen asukaslukuun (5,2 miljoonaa) verrattuna. Eroja on myös maiden alkoholin kulutuksessa. Italiassa viiniä kulutetaan henkilöä kohden lähes kolme kertaa enemmän kuin Suomessa. Suomessa puolestaan olutta kulutetaan vuosittain yli 63 litraa/henkilö verrattuna Italian 17,6 litraan/henkilö. 2000-luvulla Suomessa oluen kulutus on laskenut, mutta sen sijaan alkoholijuomien kulutus (100 % alkoholia/henkilö) on noussut jatkuvasti. Italiassa alkoholin kulutuksessa on 2000-luvulla ollut laskeva trendi kaikkien juomien osalta. (Tilastokeskus 2007.)

Kuntoutus voimavaroja vahvistavana tekijänä

Kuntoutuksen sisältöä kuvaavissa näkemyksissä on havaittavissa yhtäläisyyksiä Italiassa ja Suomessa. Tällä hetkellä kuntoutumista voidaan tarkastella terveyttä edistävänä toimintana. Terveyden edistämällä tarkoitetaan Ottawan asiakirjan (WHO 2006) mukaan prosessia, joka mahdollistaa henkilön oman terveyden paremman hallinnan ja sen kohentamisen. Lavikaisen ja kumppaneiden (2004) mukaan prosessin päämääränä on terveyteen liittyvän vallan, tiedon, taitojen ja muiden voimavarojen palauttaminen yksilöille, perheille, yhteisöille ja koko väestölle. Kuntoutus nähdään siten yksilöä vahvistavana toimintana (empowerment), jossa mielenterveyskuntoutuja on itse mukana.

Avohoidon näkökulmasta tarkasteltuna mielenterveysongelmaisten kuntoutus koostuu yksilön fyysisten ja psykososiaalisten taitojen ja resurssien kohentamisesta sekä tukea tarjoavien ympäristöjen luomisesta ja yhteisön voimavarojen aktivoinnista. Taitojen ja resurssien kohentamista toteutetaan neuvonnan, opetuksen, terapian ja ohjauksen avulla. Ongelmien ja puutteiden etsimisen sijasta kuntoutuksessa painotetaan mielenterveyskuntoutujan vahvuuksia. Itsetunnon tukeminen, kuntoutujan kehityskyvyn tunnistaminen ja siitä kertominen sekä kasvuprosessissa tukeminen ovat mielenterveyskuntoutuksen keskeisiä tehtäviä (Lavikainen ym. 2004; ks. myös Kettunen, Kähäri-Wiik, Vuori-Kemilä

& Ihalainen 2002.) Tärkeää on huomioida kuntoutujan henkilökohtaiset kiinnostukset ja tavoitteet sekä tukea häntä päätöksenteossa. Osallistuminen työhön ja mielekkääseen toimintaan vaikuttavat keskeisesti kuntoutumiseen. Myönteiset kokemukset lisäävät itsetuntoa, voimaantumista ja itsenäistä selviytymistä. Kuntoutus on siten suoriutumista, työkykyä ja elämänlaatua edistävä työmenetelmä, jolla vähennetään myös yhteisön ja ympäristön haitallisia vaikutuksia ja reaktioita. (Lavikainen ym. 2004.)

Sosiaaliset yritykset

Kuntoutuksen näkökulmasta tarkasteltuna työn voidaan ajatella olevan osa kuntoutusta. Italiassa sosiaaliset yritykset tarjoavat mielenterveyskuntoutujille mahdollisuuden palkkatyöhön kuntoutujan voimavarat huomioiden. Yhtenä keskeisenä erona Italiassa ja Suomessa on sosiaalisten yritysten tunnettavuus; Italiassa laki sosiaalisista osuuskunnista hyväksyttiin jo vuonna 1991, kun Suomessa laki sosiaalisista yrityksistä (1351/2003) tuli voimaan vuonna 2004. Italiassa sosiaaliset osuuskunnat ovat keskeinen osa mielenterveyskuntoutujien työllistymistä. Lain perusteella osuuskunnat jaetaan kahteen eri tyyppiin. A-typin osuuskunnat tuottavat sosiaali- ja terveyspalveluita vähäosaisille ja b-typin osuuskunnat integroivat vajaatyökuntoisia työelämään. B-typin osuuskunnat ovat vapautettuja sosiaaliturvamaksuista heikossa työmarkkina-asemassa olevien työntekijöiden kohdalla. (Karjalainen, Andersen, Kuosa & Pättiniemi 2006.) Vuonna 2006 Italiassa toteutetun lakiuudistuksen myötä myös muut yritysmuodot voivat toimia sosiaalisina yrityksinä.

Suomessa sosiaalisia yrityksiä käsittelevän lain (1351/2003) mukaan sosiaaliset yritykset tarjoavat työntekomahdollisuuksia erityisesti vajaakuntoisille tai pitkäaikaistyöttömille. Yrityksen työntekijöistä vähintään 30 % tulee olla vajaakuntoisia tai pitkäaikaistyöttömiä. Sosiaalisille yrityksille maksetaan palkkatukea vajaakuntoisen tai pitkäaikaistyöttömän työllistämiseksi. Työnantajille korvataan 50 % palkkakustannuksista, joka laskentamallista riippuen on enintään 1 300 € kuukaudessa. Palkkatuki on määräaikaista, mutta tietyin edellytyksin määräaikaisuus voidaan uusaa. (Työministeriö 2007a.) Suomessa sosiaalisiksi yrityksiksi oli rekisteröitynyt 16.5.2007 mennessä 105 yritystä, joista osuuskuntia oli seitsemän (Työministeriö 2007b).

Avohoidon ja yhteisöllisyyden korostuminen

Molemmissa maissa painotetaan avohoidon kehittymistä, Italiassa se on tosin alkanut huomattavasti varhaisemmin Suomeen verrattuna. Suomen sosiaali- ja terveystieteissä ohjelmissa korostetaan yksilöiden, perheiden ja yhteisöjen aiempaa suurempaa vastuuta hyvinvoinnista. Yksilön velvoitteina nähdään itsestään ja läheisistään huolehtiminen, mutta yhteiskunnan tehtävänä on tukea yksilöä, mikäli hänen voimavaransa ja kykynsä eivät riitä tähän. Palveluiden alueellisessa saatavuudessa on toisinaan ongelmia, jolloin ihmiset ovat eriarvoisessa asemassa asuinpaikastaan johtuen. (STM 2007a.) Väestön terveyserojen kaventaminen on määritelty yhdeksi terveyden edistämisen tavoitteeksi Terveys 2015 -kansanterveysohjelmassa. Muita tavoitteita ovat terveyden, hyvinvoinnin, toimintakykyisyyden lisääminen sekä elämänlaadun kohentaminen. (STM 2001.)

Havaintojen ja haastatteluiden perusteella näyttäisi siltä, että italialaisessa kulttuurissa yhteisöllisyys tulee vahvasti esille myös mielenterveyskuntoutujien hoidossa. Tähän vaikuttaa varmasti se, että Italiassa mielenterveyskuntoutajat ovat olleet laitoshoidon purkamisen myötä kaikkien asukkaiden lä-

hellä jo liki 30 vuotta. Suomessa laitoshoidon paikkoja on myös vähennetty 1980-luvulta alkaen. Lähimmäisen vastuuta on Italiassa korostettu jo laissa. Suomessa lähimmäisen velvollisuus huolehtia toisesta on kirjattu uuteen terveystoimintalinjaukseen (STM 2007a). Vastuuttamisesta huolimatta ongelmana on, että osalla vakavista mielenterveysongelmista kärsivillä on niukasti henkilökohtaisia suhteita. Tämä voi johtua joko kuntoutujan tai perheenjäsenen kielteisestä suhtautumisesta tai voimavarojen puutteesta. Mielenterveyskuntoutuja tarvitsee toisia ihmisiä pitkän kuntoutusprosessin matkalla. Omaisten rooli kuntoutusprosessissa määrittyy pääosin mielenterveyskuntoutujan toiveesta ja myös hoitohenkilöstön arvioinnista. Vapaaehtoisista tukihenkilöistä on Suomessa puutetta. Italiassa sen sijaan vapaaehtoistyö on huomattavasti yleisempää Suomeen verrattuna. Toisaalta on esitetty, että suomalaisten asenne mielenterveyskuntoutujia kohtaan vaikeuttaa tukihenkilöiden saatavuutta. Somaattisesti sairaan läheisen tukeminen saatetaan mieltää helpommaksi. Haastatteluissa ilmeni, että omaiset kokevat mielenterveysongelman esille tuomisen vaikeana. Toisinaan omaiset eivät ehkä uskalla tai halua osallistua mielenterveysteemasta oleviin vertaistuen tapahtumiin. Mielenterveyskuntoutujia on vähitellen pyritty sijoittamaan muun väestön joukkoon. Osa haastateltavista kuvasi suomalaista yhteiskuntaa näennäisesti suvaitsevana; "ollaan oikein humaaneja mielenterveyskuntoutujia kohtaan niin kauan, kun eivät muuta oman pensasaidan taakse". Varautuneisuus ilmeni myös epäluuloisuutena ja pelkona turvallisuuden heikentymisestä.

5.7 Lopuksi

Mielenterveysongelmat koskettavat nykyisin huomattavaa osaa väestöstä. Tutkimusten perusteella mielenterveysongelmat eivät sinällään ole lisääntyneet, mutta niistä puhutaan nykyisin avoimemmin ja apua haetaan varhaisemmassa vaiheessa kuin ennen. Näkökulma mielenterveyteen painottuu nykyisin ongelmien sijasta myönteiseen mielenterveyteen ja sen tukemiseen, jolloin se nähdään merkittävänä osana terveyden edistämistä. Mielenterveydestä tulisikin keskustella julkisuudessa ja mielenterveyden edistämistä tulisi painottaa nykyistä enemmän äitiys- ja lastenneuvolassa, koulu- ja työterveyshuollossa. Vanhusten osalta myönteisen mielenterveyden edistämiseen tarvitaan lisää tukitoimia, esimerkiksi vanhusneuvoloita. Voimavaroja tulisi suunnata myös mielenterveyskuntoutujien läheisten tukemisen kehittämiseen. Tutkittua tietoa tarvitaan psykiatriseen avohoitoon kehitettyjen toimintakeskusten toiminnasta, osallistujien ja työntekijöiden kokemuksista sekä toimintakeskusten vaikuttavuudesta mielenterveyden edistämiseen.

Lähteet

Aromaa, A. & Koskinen, S. 2002. Terveys ja toimintakyky Suomessa. Terveys 2000 -tutkimuksen perustulokset. Kansanterveyslaitos. Terveiden ja toimintakyvyn osasto. Hakapaino Oy. Helsinki.

Etelä-Savon sairaanhoitopiiri 2007. Psykiatria. (<http://www.esshp.fi/index.asp?tz=-3>) 14.6.2007.

Heliste-Sotgia, M. 2000. Viimeisetkin psykiatriset sairaalat suljettu Italiassa. *Mielenterveys* 39 (1), 25–26.

Huitula, K. & Leino, S. 2003. Firenzestä löytyi edistyksellistä ajattelua mielenterveyskuntoutukseen. *Sosiaaliturva* 91 (12), 18–19.

Juntunen, J. & Laasonen, A. 2007. Psykososiaalisten palveluiden opas. Mikkelin kaupunki. (http://www.mikkeli.fi/fi/liitteet/03_mikkeli-tieto/03_julkaisut/mikkelin_psykososiaaliset_palvelut_www.pdf) 12.6.2007.

- Kansanterveyslaki 28.1.1972/66. (<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1972/19720066>) 29.5.2007.
- Karjalainen, J., Andersen, A., Kuosa, I. & Pättiniemi, P. 2006. Sosiaalisten yritysten lain toimivuus ja toimeenpano. Työpoliittinen tutkimus 307. (http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/06_julkaisut/06_tutkimus/tpt307.pdf) 30.5.2007.
- Kettunen, R., Kähäri-Wiik, K., Vuori-Kemilä, A. & Ihalainen, J. 2002. Kuntoutumisen mahdollisuudet. WSOY, Porvoo.
- Kuussaari, K., Vihmo, J., Salonen, P., Heino, A., Virtanen, S. & Wahlfors, L. 2006. Alkoholi ja huumeet alueittain 2005. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Tilastotiedote 28. (http://www.stakes.fi/NR/rdonlyres/F45C01B5-D206-4A39-839A-A2673ED33C08/0/Tt28_06.pdf) 28.5.2007.
- Laamanen, S. 2004. Mielensterveyskuntoutus – tarvearvioinnista uusiin toimintamalleihin. Etelä-Savon sairaanhoitopiirin julkaisuja 40.
- Laki sosiaalisista yrityksistä 1351/2003. (<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2003/20031351>) 30.5.2007.
- Lavikainen, J., Lehtinen, E. & Lehtinen, V. 2004 Mielensterveystyö Euroopassa. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 17. Edita Prima Oy. Helsinki. (<http://www.stm.fi/Resource.phx/publishing/store/2004/10/pr1097823366926/passthru.pdf>) 14.5.2007.
- Lehto, M., Lindström, K., Lönnqvist, J., Parvikko, O., Riihinen, O., Suksi, I. & Uusitalo, H. 2005. Mielensterveyden häiriöt työkyvyttömyyseläkkeen syynä – ajatuksia ehkäisystä, hoidosta ja kuntoutukselta. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1. Helsinki. (<http://www.stm.fi/Resource.phx/publishing/store/2004/12/aa1102580448175/passthru.pdf>) 30.5.2007.
- Mielensterveyslaki 14.12.1990/1666. (<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1990/19901116>) 30.5.2007.
- Mikkelin kaupunki 2006. Sosiaali- ja terveyslautakunta. Toimintakertomus 2005. http://www.mikkeli.fi/fi/liitteet/02_palvelut/05_terveys_sosiaalipalvelut/toke_kirja_2005.pdf 29.5.2007.
- Mikkelin kaupunki 2007. Mielensterveyspalvelut. (http://www.mikkeli.fi/fi/sisalto/02_palvelut/05_sosiaali_ja_terveyspalvelut/14a_mielensterveyspalvelut/) 30.5.2007.
- Myllärniemi, A. 2005. Huostaanottojen kriteerit pääkaupunkiseudulla. Soccan ja Heikki Waris –instituutin julkaisusarja. http://www.helsinginseutu.fi/wps/wcm/resources/file/ebbf4a4bcb7a003/HS_PKS_huoskriteerit.pdf 28.5.2007.
- Pajulo, M. 2001. Early Motherhood at Risk: Mothers with Substance Dependency. Väitöskirja. Turun yliopisto. Annales Universitatis Turkuensis D 439. (<http://kirjasto.utu.fi/julkaisupalvelut/d/annaalit/D439.html>) 30.5.2007.
- Pirkola S., Aalto-Setälä, T., Suvisaari, J., Lönnqvist J. & mielensterveysryhmä 2002. Psykkinen oireilu ja mielensterveyden häiriöt. Teoksessa A. Aromaa & S. Koskinen (toim.) Terveys ja toimintakyky Suomessa: Terveys 2000- tutkimuksen perustulokset. Kansanterveyslaitos, julkaisuja B3. Helsinki. (<http://www.ktl.fi/publications/2002/b3.pdf>) 30.5.2007.
- Salo, M. 1996. Sietämisestä solidaarisuuteen. Mielisairaalaareformit Italiassa ja Suomessa. Tampere-Paino Oy, Tampere.
- Spoov, J. & Syvälahti, E. 2003. Masennuslääkkeet. Käyttöaiheet ja periaatteet. Kapseli 32. (http://www.nam.fi/uploads/kapseli/kapseli_32.pdf) 11.5.2007.
- Stakes, 2007. Indikaattoripankki-SOTKANet 2005–2007. (http://edustapalvelin.stakes.fi/portal/page?_pageid=53,1&_dad=portal&_schema=PORTAL) 28.5.2007.
-

-
- STM 2001. Mielen terveyspalveluiden laatusuositus. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 9. (<http://pre20031103.stm.fi/suomi/pao/julkaisut/mielenterv/laatusuositus.pdf>) 29.5.2007.
- STM 2007a. Hyvinvointi 2015 -ohjelma. Sosiaalialan pitkän aikavälin tavoitteita. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 3. Helsinki. (<http://www.stm.fi/Resource.phx/publishing/documents/10382/index.htm>) 30.5.2007.
- STM 2007b. Asumista ja kuntoutusta. Mielen terveyskuntoutujien asumispalveluja koskeva kehittämissuositus. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 13. Helsinki. (<http://www.stm.fi/Resource.phx/publishing/store/2007/04/pr1176454313087/passthru.pdf>) 19.7.2007.
- Snellman, E. & Pekurinen, M. 2005. Erityisen kalliit ja vaativat hoidot. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 18. Helsinki. (<http://www.stm.fi/Resource.phx/publishing/store/2005/10/pr1129793346102/passthru.pdf>) 30.5.2007.
- Tilastokeskus. 2006. Kuolemansyyt 2005. (http://www.tilastokeskus.fi/til/ksyyt/2005/ksyyt_2005_2006-10-31_tie_001.html) 29.5.2007.
- Tilastokeskus 2007. Maailma numeroina. (<http://www.stat.fi/tup/maanum/hakemisto.html>) 29.5.2007.
- Tuori, T., Sohlman, B., Ekqvist, M. & Solantaus, T. 2006. Alaikäisten psykiatrinen sairaalahoito Suomessa 1995–2004. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, raportteja 13. Valopaino Oy, Helsinki. (<http://www.stakes.fi/verkkojulkaisut/raportit/R13-2006-VERKKO.pdf>) 9.6.2007.
- Työministeriö 2007a. Sosiaalisten yritysten mahdollisuuksia parannetaan lakimuutoksilla. (http://www.mol.fi/mol/fi/06_tyoministerio/05_tiedotteet/2007-04-12-02/index.jsp) 30.5.2007.
- Työministeriö 2007b. Rekisteriin merkityt yritykset. (http://www.mol.fi/mol/fi/01_tyovoimapalvelut/09_yrittajays/sosiaalinen_yritys/01_rekisterointi/yritykset/index.jsp) 30.5.2007.
- Virike, ry. 2007. Etusivu. (<http://www.virikery.fi/index.php?page=etusivu>) 12.6.2007.
- Vuorinen, J. 2002. Työ edelleen hyvä lääke: Osuuskunta. *Mielen terveys* 41 (6), 46–50.
- WHO 2006. Ottawa Charter for Health Promotion, 1986. (http://www.euro.who.int/AboutWHO/Policy/20010827_2) 30.5.2007.
-

6 KUMPPANUUSPÖYTÄ JA ALUEELLINEN HYVINVOINTIVERKOSTO

Manu Rantanen, Sari Laanterä & Kari Kangaspunta

Tiivistelmä

Maaseudulla hyvinvointipalvelut tuotetaan yleisesti julkisen sektorin toimialan kautta. Resurssien vähentyessä eri sektoreiden välistä työnjakoa ja yhteistyötä on arvioitava uudelleen. Seudullinen osuus-kunta on yksi mahdollisuus tuottaa palveluja kyläläisten toimesta omalle asuinalueelle. Hyödyntämättömiä resursseja kunnan kehittämiseen voi löytyä muun muassa vapaa-ajan asukkaista ja kyläyhdistyksistä. Innovaatioita tarvittaisiin erityisesti maaseudulla. Hyvinvointialan innovaatioympäristön tukemiseen Senet-hankkeessa kehitettiin kumppanuuspöytä-menetelmä, joka voi toimia paikallisena tai teemallisena toimintatapana. Tarkoituksena on kumppanuuteen perustuvan dialogin avulla löytää uusia ideoita, innovaatioita ja ongelmanratkaisukeinoja toiminnan sekä rakenteen kehittämiseen. Paikallisessa kumppanuuspöydässä kunnan kehittämisestä kiinnostuneet käyvät vuoropuhelua. Teemallinen kumppanuuspöytä kokoaa samasta aiheesta kiinnostuneet eri sektoreiden toimijat yhteen laajalta alueelta. Kumppanuuspöytää voidaan käyttää uusien toimintamallien tai strategioiden kehittämiseen. Kokemukset kumppanuuspöydän käytöstä olivat myönteisiä, mutta vastaisuudessa jatkuvuutta ja prosessointia on syytä kehittää.

Yhdessä hyvinvointialan asiantuntijaorganisaatioiden kanssa muodostettiin myös hyvinvointiverkosto, joka täydentää ja tukee kumppanuuspöytämallin innovaatiotoimintaa. Verkoston toimijoina ovat Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus, Helsingin yliopiston Ruralia-instituutti Mikkeli, Kuopion yliopiston yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Mikkelin ammattikorkeakoulu ja Diakonia-ammattikorkeakoulu Pieksämäeltä. Hyvinvointiverkoston tehtävänä on organisoida ja tehostaa hyvinvointialan tutkimus- ja kehittämistoimintaa sekä vahvistaa hyvinvointialan merkitystä aluekehittämisessä.

Abstract "Partnership table and the regional welfare network"

In rural areas welfare services are generally produced through the public sector. When resources decrease, the distribution of work and cooperation between different sectors have to be re-evaluated. A regional cooperative is one possibility to produce services ordered by the villagers to their own neighbourhood. Untapped resources to develop the municipality can be found for example among leisure-time residents and village associations. Innovations are needed especially in rural areas. To support a welfare field innovation environment the Partnership Table method was created in the Senet project. It can function as a local or a themed method. The goal is to find new ideas, innovations and problem solving methods for developing the activity and structure through dialogue based on partnership. Those interested in developing the municipality engage in dialogue round the local Partnership Table. A themed Partnership Table gathers together actors who are interested in the same topic from different sectors from a wide area. The Partnership Table can be used for developing new operations models or strategies. Experiences of using the Partnership Table were positive but in the future continuity and processing should be developed.

Together with expert organisations of the welfare field a welfare network was created, which completes and supports the innovation activity of the Partnership Table model. The actors of the network are: East Finland Social and Welfare Centre, University of Helsinki Ruralia Institute Mikkeli, University of Kuopio Department of Social Sciences, Mikkeli Polytechnic and Diaconia University of Applied Sciences Pieksämäki unit. The task of the welfare network is to organise and intensify the research and development of the welfare field and to strengthen the meaning of the welfare field in regional development.

6.1 Hyvinvointi vähenevien resurssien maaseudulla

Harvaan asutun maaseudun hyvinvoinnin kannalta tulevaisuuden kuva Suomessa on arvioitu yleisesti ottaen synkäksi. Toisaalta kaupunkien läheisellä maaseudulla asuvat kokevat asuinseutunsa kehittyvän myönteisemmin kuin kaupungeissa. Suomi on siis jakautumassa hyvinvoinnin kannalta kahtia (Heikkilä ym. 2002).

Hyvinvointipalveluja tuotetaan maaseudulla tavallisesti julkisen sektorin kautta. Markkinat ovat usein liian kapeita, jotta muita kuin kunnallisia palveluntuottajia saataisiin tai että aitoa kilpailua syntyisi. Kuntien suhtautuminen voi myös olla vanhanaikaista: "Useat kunnat pitäytyvät perinteisissä tavoissa tuottaa hyvinvointipalveluja uusista mahdollisuuksista huolimatta. Kunnat eivät ole aktiivisesti lähteneet miettimään uudenlaisen palvelutuotannon organisoimista, vaan tuottavat lähes kaikki palvelut itse." (Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 2004.)

Vähenevistä resursseista huolimatta eri hyvinvointipalvelujen tuottajatahojen keskinäinen luottamus on usein alhainen (Kahila & Myllys 2005). Hyvinvointiin liittyviä asioita käsitellään perinteisesti eri sektoreissa, joihin vaikuttavat muun muassa hallinnolliset rajat ja ammatilliset pätevyysvaatimukset. Nykyisellä, vähenevien resurssien maaseudulla, vaadittaisiin entistä enemmän eri toimijoiden rajoja ylittävää vuorovaikutusta ja luovuutta. Kuntien on ollut kustannussyistä johtuen järkevää keskittää palveluja kunnan keskusta. Tämä voi johtaa tilanteisiin, joissa syrjemmällä sijaitsevat kylät joutuvat palvelujen kannalta eriarvoiseen asemaan keskusta verrattuna. Sektorit ylittävä yhteistyö voi olla yksi tilannetta helpottava ratkaisu näihin ongelmiin.

Yksi esimerkki harvaan asuttujen maaseutualueiden palvelujen täydentämisestä on seudullinen osuuskunta, joka ideoitiin Senet-hankkeessa. Se toimisi siten, että erityyppisiä kotipalveluita (esimerkiksi siivous- ja remonttipalvelu) kylissä tarjoavat henkilöt verkostoituvat keskenään. Koska työntekijät itse asuvat lähellä asiakkaitaan, eivät välimatkat muodostu liian suuriksi. Toisaalta osuuskunnan markkinointi ja hallintopalvelut voidaan keskittää vaikkapa seudun keskukseen. Työntekijöiden osaaminen on toisiaan täydentävää, jolloin saavutetaan mahdollisimman kattava palvelukirjo.

Suomessa kuntia pidetään usein virallisissa yhteyksissä aluerakenteen paikallistasona. Kuitenkin kuntien yhdistämisistä tapahtuu yhä enemmän ja seututason merkitys lisääntyy esimerkiksi elinkeinopolitiisena toimijana. Tällöin kylä- tai kunnanosatasa voi saada enemmän merkitystä asukkaiden ja paikallisdemokratian toteutumisen kannalta. Usean kylän yhteisten yhdistysten merkitys saattaa myös nousta.

Kuntakoon suurentuessa voidaan ratkaisuja alkaa etsiä siten, että unohdetaan paikalliset erityispiirteet. Tällöin on helppo ohittaa sekä paikalliset ongelmat että paikalliset mahdollisuudet. Kylissä saattaa olla hyödyntämättömiä resursseja, kuten vapaa-ajan asukkaita, joilla on intressejä olla mukana paikkakunnan kehittämisessä. Seurakunnilla on merkittävä rooli hyvinvointipalvelujen tuottajina maaseudulla, mikä saattaa helposti unohtua yhteistyöverkostoja mietittäessä. Eri toimijatahojen yhteistyötä ja rooleja pitäisi miettiä rohkeasti uudelleen.

Kolmannen sektorin toiminnan perinteet voivat olla paikallisella tasolla myös yhteistyön este. Aikoi- naan syntyi yhdistyksiä maaseudulle paljon. Monet niistä toimivat yhä, mutta esimerkiksi ikääntymisen vuoksi jäsenet eivät enää jaksa osallistua niin kuin ennen. Yhdistysten ei ole järkevää tällaisessa tilanteessa toimia erillään, vaan suuntautua toimimaan yhdessä, jos se suinkin on mahdollista.

Viime vuosina yleistynyt projektikehittäminen on tuonut esiin uudenlaisen ongelman. Paikallisia toimijoita voi hämmentää suuri määrä erityyppisiä projekteja, joiden välisiä suhteita ei tunnu koordinoivan mikään taho. Tämä väsyttää esimerkiksi resurssipulasta kärsiviä kuntien työntekijöitä. Toisaalta projektien mahdollistamia resursseja ei osata tällaisessa tilanteessa aina hyödyntää. Projektien toimintaan ei aina sitouduta, vaikka ne voisivat osaltaan olla ratkaisemassa juuri niitä ongelmia, joiden kanssa kunnat painivat.

Hyvinvointi-käsite on laaja ja se koskettaa koko ihmisen elinpiiriä ja eri elämänvaiheita. Olisi luonnollista, että eri toimijatahot yhdessä etsisivät vastauksia hyvinvointiin liittyviin haasteisiin. Kunkin toimijan tulisi tunnistaa tässä prosessissa omat vahvuusalueensa, mutta olla samalla kuitenkin valmiina tarkistamaan omaa rooliaan.

6.2 Maaseutu innovaatioympäristönä

Innovaatioiden merkitystä aluekehittämisessä ja taloudellisen kasvun kiihdyttäjänä on viime vuosina korostettu. Suomessa on menestyksellisesti tuettu teknologisten innovaatioiden syntyä. Teknologisten innovaatioiden ohella on alettu puhua sosiaalisista innovaatioista, joilla voi olla suuri merkitys esimerkiksi kulujen pienentämisessä erilaisissa organisaatioissa. Sosiaalinen innovaatio on ”yksilön, ryhmän tai yhteisön luovan toiminnan tuloksena syntynyt uusi idea, joka johtaa lisäarvoa tuottavaan tulokseen yksilön tai yhteisön hyvinvoinnissa, terveydessä tai palvelujärjestelmässä” (Hämäläinen 2005). Teknologiset ja sosiaaliset innovaatiot kytkeytyvät usein toisiinsa.

Torsten Hägerstrandin 1950-luvulla kehittämässä teorioissa innovaatioiden ajateltiin leviävän suuremmista keskuksista pienempiin (hierarkiamalli) ja toisaalta läheisyyden perusteella (epidemiamalli). On myös esitetty, että innovaatiot syntyvät vuorovaikutusverkostoissa, joissa ei ole olennaista sijaitseeko yritys maaseudulla vai kaupungissa. Toimialasta näyttää riippuvan, mikä tapa on hallitseva. Useimmiten kaupungin ja maaseudun välisellä vuorovaikutuksella on maaseudun innovaatioiden synnyn ja leviämisen kannalta tärkeä rooli. (Storhammar & Virkkala 2003.)

Alueellisen innovaatioympäristön on todettu muodostuvan yritystoiminnan hyödynnettävissä olevista osaamisresursseista ja oppimisprosesseista, jotka edistävät toimijoiden välistä yhteistoimintaa. Innovaatioympäristön toimivuutta määrittelee muun muassa sosiaalisen pääoman määrä toimijoiden kesken. (Valovirta ym. 2006.) Innovaatioiden syntymistä edistää vuorovaikutus ja sitä kautta tapahtuva oppiminen (Storhammar & Virkkala 2003).

Nopean rakennemuutoksen vuoksi innovaatioita tarvittaisiin erityisesti maaseudulla. Kuitenkin niiden syntymistä voivat estää monet varsinkin harvaan asutulle maaseudulle tyypilliset asiat: vuorovaikutusverkostoja on etäisyyksien vuoksi vähemmän kuin kaupungeissa, maaseudulla on tavallisesti kaupunkeja heikompi koulutustaso, asukkaiden vaihtuvuus on pienempää ja elinkeinorakenne kaupunkeihin verrattuna yksipuolisempaa.

Maaseudun aluejaossa kaupunkien läheinen maaseutu on edullisimmassa asemassa innovaatioiden syntymisen kannalta. Vuorovaikutus kaupunkiin on jatkuvaa esimerkiksi siksi, että monet asukkaat käyvät kaupungissa töissä. Toisaalta maaseudulla voi olla ainutlaatuisia paikallisia resursseja ja kysyntää, joita innovatiiviset yrittäjät osaavat hyödyntää. Tällöin puhutaan niche-tuotannosta (Alarinta 1998). Esimerkiksi Etelä-Savossa markkinoihin vaikuttaa lisääntyvä vapaa-ajan asukkaiden määrä ja heidän vapaa-ajan asunnollaan viettämänsä ajan lisääntyminen. Esimerkiksi kotipalveluyrittäjät voivat tukeutua osittain tähän kysyntään ja palvella samalla harvaan asuttujen alueiden vakituisia asukkaita.

Liiallinen sektorilähtöisyys hyvinvointikysymyksissä on innovaatioiden syntymistä rajoittava tekijä sekä maaseudulla että kaupungeissa. Innovaatiopolitiikka on keskittynyt paljolti yksityiselle sektorille, mutta innovaatioiden merkitys on vähintään yhtä suurta myös julkiselle sektorille.

6.3 Paikallinen kumppanuuspöytä

Senet-hankkeessa ideoitii ja testattiin Mäntyharjun kunnassa aikaisempien kokemusten perusteella paikallinen kumppanuuspöytä -malli (ks. toimintamalli ja prosessikuvaus, liite 3) tukemaan hyvinvointialan innovaatioympäristöä paikallisella tasolla. Toinen sovellutus kumppanuuspöydästä on teemallinen kumppanuuspöytä.

Kumppanuuden käsitettä on käytetty aiemmin muun muassa eurooppalaisen työllisyyspolitiikan diskursseissa. Luovalla kumppanuudella on tarkoitettu "...vakiintuneiden kumppanuussuhteiden rajoilla liikkuvaa, uusia ideoita etsivää vuorovaikutusta, (joka) tulee välttämättömäksi tilanteissa, joissa perinteisillä yhteistyön tavoilla ei enää onnistuta ratkaisemaan ongelmia..." (Luostarinen & Hyyryläinen 2000). Kumppanuuspöytä-käsitettä on aiemmin käytetty tilanteesta, jossa eri tahot etsivät kumppanuuden hengessä keinoja työllisyyspolitiikan ongelmien ratkaisuun.

Alueellisen kehittämisen kannalta on kuitenkin tärkeää, että kumppanuudelle luodaan mahdollisimman pysyvä rakenne, eikä se toimisi vain määräaikaisena prosessina. Tällä tavoin paikalliselle, luonnollisimmin kuntatasolle, muodostuu jatkuvasti vahvistuva tiedonvaihdon ja luottamuksen kasvua ruokkiva foorumi paikallisen kehittämistyön tueksi.

Kumppanuusrakenne toimii esimerkiksi maaseudun paikallisissa toimintaryhmissä eli kehittämissyhdistyksissä. Toimintaryhmät toimivat tyypillisesti seututasolla tai sitä laajemmilla alueilla. Niiden hallituksissa ovat edustettuina yhtä suurilla osuuksilla julkinen sektori (kunta), yksityinen ja kolmas sektori (yhdistykset ja yritykset) sekä maaseudun asukkaat. Nämä yhdistykset voivat tehdä alueellaan päätöksiä maaseudun kehittämishankkeista, joita paikalliset toimijat itse toteuttavat. Innovatiivisuus on yksi keskeisistä Leader-toiminnan periaatteista. Eri hankkeiden kautta on löydettykin monia uusia tapoja tuottaa hyvinvointia ja ansaintamahdollisuuksia maaseudun oloissa.

Paikallinen kumppanuuspöytä on yhteistyörakenne ja kehittämisfoorumi, joka kokoaa kunnan eri osista olennaiset tahot yhteen kehittämistä varten. Tavoitteena on löytää kutsumenettelyllä kunnan "kehittämisosaajat", jotka tuovat esiin esimerkiksi kylien, vapaa-ajan asukkaiden ja paikallisten yrittäjien erilaiset näkökulmat yhteiseen keskusteluun kunnan substanssiasiantuntijoiden kanssa. Uudet ideat ja innovaatiot syntyvät tyypillisesti erilaisten näkökulmien kohdatessa.

Kyseessä ei ole kunnallispoliittinen, edustuksellinen elin, vaan se perustuu tasa-arvoiseen kumppanuuteen ja vuoropuheluun. Vaikka paikallisella kumppanuuspöydällä ei olisikaan muodollista valtuutusta, voi se toimia asiantuntijaroolissa, kuten projekti-ideoita arvioitaessa sekä eri projektien roolia ja yhteistyötä mietittäessä. Kunnan lähidemokratia vahvistuu foorumin kautta. Paikalliset haasteet syrjäisemmällä alueella voivat olla hyvin erilaisia kuin keskustassa ja ne tulevat nopeasti yhteiseen pöytään ratkottaviksi. Osapuolten näkemykset selkeytyvät niistä mahdollisuuksista ja haasteista, joita yrittäjät, yhdistykset, kunta ja tavalliset asukkaat kohtaavat.

Resurssien vähentyessä on tärkeää lisätä viranomaisten, kansalaisten, yritysten ja eri organisaatioiden keskinäistä ymmärrystä ja luottamusta. Odotukset voivat puolin ja toisin olla ylimitoitettuja. Eri toimijoiden, kuten kylien ja kunnan välille voi muodostua konflikteja, joita on tärkeää pystyä käsittelemään kumppanuuden hengessä. Paikallisella kumppanuuspöydällä voi olla tärkeä rooli erityisesti harvemmin asuttujen kuntien hyvinvointipalvelujen kehittämisessä, jolloin voidaan lisätä kuntalaisten tasavertaisuutta palvelujen saantiin asuinpaikasta riippumatta. Julkisella sektorilla on ollut hyvinvointipalveluiden tuottamisessa keskeinen rooli – ja on järjestämisvastuu jatkossakin tietyiltä osin. Yhä enemmän kaivataan kuitenkin uusia avauksia niin yritysten kuin yhdistysten suuntaan.

Kumppanuus on prosessi, jonka vaiheet vaikuttavat toisiinsa. Alun tunnusteluvaihe on olennainen ja se ohjaa prosessia luottamuksen rakentumisen ja yhteistoiminnan energisoitumisen suuntaan. Kumppanuuspöydän kutsuu kokoon kunta, mutta työskentelyä voi jatkossa johtaa myös muun tahon edustaja. Olennaista on vapaamuotoinen työskentely ja jäsenten omaehtoinen halu sitoutua ongelmanratkaisuprosessiin.

Paikallisen kumppanuuspöydän avulla voidaan löytää uusia toimintamalleja sellaisiin sosiaalisiin ongelmiin, joita ei ole mahdollista ratkaista yksittäisten viranomaisten keinoilla tai toimivaltuuksilla kuten työttömyys, syrjäytyminen, päihde- ja mielenterveysongelmat, yksinäisyys. Muita aihealueita ovat esimerkiksi keinojen etsiminen tunnistettujen palvelutarpeiden tyydyttämiseksi ja yhteinen painopiste- ja strategiatyö, joka voi kohdistua esimerkiksi kylän tai asuinalueen hyvinvoinnin ja palvelujen kehittämiseen.

Yhteydenpito korkeamman aluetason toimijoihin (maakunnalliset kehittäjäorganisaatiot ja valtakunnalliset maaseutupoliittiset toimijat) voi antaa puolin ja toisin uusia ratkaisuja ongelmiin. Valtakunnalliset päättäjät tarvitsevat nopeasti tietoa paikallisista olosuhteista ja valtakunnan politiikan vaikutuksista paikallisiin olosuhteisiin, jossa paikallisen kumppanuuspöydän ja Hyvinvoinnin alueellisen kehittämisen tukiverkoston toimiva yhteistyö on yksi ratkaisu, kuten jäljempänä osoitetaan. Paikallisia kumppanuuspöytiä voidaan perustaa esimerkiksi seudun kaikkiin kuntiin. Tällöin niiden keskinäisellä yhteistyöllä on mahdollista muodostaa seudulle tehokas aluekehittämisverkosto.

Foorumissa toimivien paikallisten kehittäjien osaamistason nousua tuetaan esimerkiksi tutustumalla opettaviin kohteisiin tai tekemällä pienimuotoisia tutkimuksia käsillä oleviin ongelmiin liittyen. Löytyneitä ideoita voidaan kehittää jatkossa asiantuntijoiden kanssa yhdessä sekä etsiä niille sopivaa rahoit-

tusta. Näissä asioissa tehdään yhteistyötä Hyvinvoinnin alueellisen kehittämisen tukiverkoston kanssa. Taulukossa 1 on esitetty paikallisen kumppanuuspöydän tavoitteet tukea sosiaalisten innovaatioiden syntymistä erityisesti harvaan asutulla maaseudulla.

Taulukko 1. Paikallisen kumppanuuspöydän tuki maaseudun innovaatioympäristölle

Maaseutuolosuhteiden asettama haaste innovaatioympäristölle	Paikallisen kumppanuuspöydän tarjoama tuki maaseudun innovaatioympäristön vahvistamiseksi
vuorovaikutuksen vähäinen määrä eri toimijoiden/sektoreiden kesken	tarjotaan foorumi, jossa eri sektoreiden toimijat voivat keskustella yhteisistä, tärkeistä hyvinvointikysymyksistä
vuorovaikutusverkostojen vähäisyys	foorumin jäsenet ovat kehittämismyönteisiä kuntalaisia, jotka hyödyntävät yhteistyöverkostoaan käsiteltävissä asioissa
koulutustaso	jäsenet oppivat toisiltaan ja alueellinen verkosto tarjoaa koulutusta, tutkimustietoa ja vertailukehittämiskohteita foorumille
tarve sosiaalisen pääoman tason kohottamiseen	foorumin toiminta on kumppanuuteen perustuva prosessi, jossa pyritään epäviralliseen ja luovaan työskentelyyn ja jossa aikaa myöten sosiaalinen pääoma kasvaa
nopea rakennemuutos	foorumissa etsitään paikallisesti uusia ratkaisuja ja täsmennetään ongelmia, joita yhteistyössä alueellisen verkoston kanssa voidaan pyrkiä ratkaisemaan kehittämishankkeiden kautta

Paikallisen kumppanuuspöydän arviointia

Paikallinen kumppanuuspöytä kutsuttiin koolle Mäntyharjulla vuosina 2006 ja 2007 neljä kertaa, joista yksi toteutettiin opintoretken yhteydessä. Mäntyharju valittiin pilottikunnaksi, koska Senet-hankkeessa oli toteutettu kunnassa sijaitsevalle Halmeniemen kylälle palvelutarvekysely loppuvuonna 2005. Oli perusteltua käydä hyvinvointipalveluista käytävä keskustelu kylätasolta kunnan tasolle. Toisaalta palvelutarvekysely toimi hyvänä pohjana keskustelulle haja-asutusalueiden tilanteesta.

Paikalle kutsuttiin Mäntyharjun kunnan kotisairaanhoidon, kotipalvelun ja perusturvan edustajat sekä Mäntyharjun seurakunnan, yrittäjien ja kylien edustajat. Näistä mukaan osallistuivat kunnan ja kylien edustajat.

Vaikka prosessi jäi lyhyeksi, osoitti paikallinen kumppanuuspöytä tarpeellisuutensa ja mahdollisuutensa kunnan kehittämisen rakenteena. Keskusteluissa tuotiin esiin muun muassa yksityisenä yrityksenä toimimisen mahdollisuuksia ja vaikeuksia haja-asutusalueilla sekä palvelusetelin mahdollisuuksia. Palveluntuottajia todettiin tarvittavan lisää, minkä perusteella järjestettiin tiedotustilaisuus sosiaalipalveluyrittäjyydestä ja työvoimapalveluista. Tilaisuus oli menestyksellinen, mikä osoitti kumppanuuspöydän tarpeellisuuden ajankohtaisen tarpeen tunnistajana.

Prosessia vaikeutti kunnan tilanne, jossa kunnan kireän taloustilanteen vuoksi viranhaltijat olivat ylityöllistettyjä. Ajankohta ei siis suosinut kumppanuuspöydän testaamista. Olisi tärkeää, että kunta voisi ainakin alussa toimia kutsujana ja panostaa näin prosessin liikkeellelähtöön. Toinen ongelma oli, että jäsenet vaihtuivat prosessin aikana niin paljon, ettei varsinaista ryhmäytymistä vielä ehtinyt tapahtua.

6.4 Teemallinen kumppanuuspöytä

Senetissä kehitettyä kumppanuuspöytäsovellettiin teemalliseen muotoon mielenterveys- ja päihdetyötä käsittelevässä Miepä-hankkeessa. Teemallisessa kumppanuuspöydässä käsiteltäväksi aiheeksi valitaan jokin teema, josta kumppanuuspöydissä keskustellaan. Yhteisenä teemana oli mielenterveys- ja päihdetyön kehittäminen Etelä-Savossa. Tavoitteena oli koota yhteen laajasti Itä-Suomen alueelta aiheesta kiinnostuneita mielenterveys- ja päihdetyön ammattilaisia ja muita toimijoita, joiden työhön aihe läheisesti liittyi. Osallistujat toimivat eri sektoreilla. Teemaa pohdittiin osallistujien näkökulmasta ja päämääränä oli löytää keskustelun perusteella pöydän jäsenten kesken yhteinen tavoite, toimintamalli alueen mielenterveys- ja päihdetyöhön, sekä keinot tavoitteen saavuttamiseksi.

Teeman laajuuden vuoksi asia jaoteltiin eri ikäkausiiin lapsiperheiden, nuorten, aikuisten ja ikäihmisten osalta. Kutakin ikäkautta tarkasteltiin erillisinä päivinä, jolloin asiasta kiinnostuneet Itä-Suomen mielenterveys- ja päihdetyön toimijat kokoontuivat yhteen. Kumppanuuspöydät järjestettiin oppilaitosten tiloissa. Avoin kutsu kokosi ensimmäisen kierroksen kumppanuuspöytiin 108 henkilöä. Osallistujina oli mm. psykiatrisia sairaanhoitajia, lääkäreitä, terveydenhoitajia, diakonissvoja, pappeja, kunnallispoliitikkoja, sosiaali- ja terveysalan päättäjiä, kodinhoitajia, opettajia, opiskelijoita, sosiaalityöntekijöitä, eri järjestöjen, yhdistysten, yritysten ja sosiaalialan työntekijöitä. Kumppanuuspöytien koko vaihteli 6–9 osallistujan välillä. Jokaisessa pöydässä oli erillinen pöytäohjaaja, joka huomioi ajankäytön ja ohjelman etenemisen lisäksi, että kaikki pöydässä olevat tulivat kuulluiksi.

Ensimmäisillä tapaamiskerroilla jokaisen ikäryhmän osalta visioitiin, millainen on alueen mielenterveys- ja päihdetyö vuonna 2015. Pöydissä keskusteltiin yhteisestä arvoperustasta ja visioitiin ideaalin toimintatavan rakentamista alueen mielenterveys- ja päihdetyöhön. Toisella kierroksella kumppanuuspöydät järjestettiin saman periaatteen mukaisesti ja niihin osallistui 110 mielenterveys- ja päihdetyöstä kiinnostunutta. Alueen parhaan toimintamallin rakentamista jatkettiin. Lopputuloksena syntynyt materiaalia käsitellään virtuaalisesti, jolloin asiantuntijaryhmä jatkaa toimintamallin rakentamista delfi-menetelmällä.

Teemallista kumppanuuspöytäsovelletään käyttäen kehitettäessä palveluja tai työn sisältöä. Sitä voidaan pitää eräänlaisena dialogin muotona, jolla on mahdollista etsiä ratkaisua myös erityyppisiin ongelmiin. Teemallisen kumppanuuspöydän käyttö edellyttää suunnitelmallista toimintaa; teeman sisällön tuntemuksen lisäksi on tärkeää miettiä etukäteen kumppanuuspöydän rakenne, osallistujat ja ajankäyttö.

Teemallisen kumppanuuspöydän arviointi

Teemallisen kumppanuuspöydän toiminnasta pyydettiin kaikilta osallistujilta kirjallinen arviointi. Arvioinnin palautti 73 osallistujaa (n=110). Vastanneista lähes joka kolmas osallistui ensimmäistä kertaa kumppanuuspöytäsovelletään, vajaa puolet oli osallistunut kerran aikaisemmin ja joka viides oli osallistunut kaksi tai kolme kertaa. Kumppanuuspöydän palautteet litteroitiin ja analysoitiin.

Kumppanuuspöydän etuina tiedonantajat kuvasivat moniammatillista ja tasavertaista dialogia, verkostoitumista, uusien ideoiden syntymistä ja myönteistä ilmapiiriä. Keskustelu eri alojen edustajien kanssa yhteisestä teemasta laajensi tiedonantajien mukaan näkökulmaa ja loi uudenlaista ajattelua. Vuorovaikutuksen myötä uusilla ideoilla ja näkökulmilla on mahdollista kehittää nykyistä toimintata-

paa. Verkostoituminen nähtiin tutustumisena ammattialojen edustajiin ja myös itsensä tutuksi tekemisenä. Tiedonantajien mukaan he tapasivat uusia, samojen asioiden kanssa työskenteleviä toimijoita. Tutustumisen arvioitiin helpottavan kumppanuuden löytämistä ja yhteydenottoa tulevaisuudessa. Verkostoitumisen kuvattiin lisäävän yhteenkuuluvuuden tunnetta. Kumppanuuspöydässä toimijat kertoivat tuntevansa, että he ovat mukana tekemässä merkittävää työtä.

Kumppanuuspöydän vahvana etuna oli avoin vuorovaikutus. Tiedonantajat pitivät erittäin antoisana ajatusten vaihtamista ja kokemusten jakamista eri toimijoiden välillä. Dialogia kuvattiin tasavertaisena osallistujien kesken. Hyvänä puolena pidettiin pienten ja suurten paikkakuntien äänen kuulumista, joskin pienten paikkakuntien edustajia toivottiin lisää mukaan. Keskustelun kuvattiin innostavan yhteiseen ideointiin ja erilaisten näkökulmien avartavan ajattelua. Myös omien ajatusten jakaminen ja niiden sisällön muotoutuminen koettiin kumppanuuspöydän etuina. Hyvänä puolena esitettiin työntekijöiden ja asiakkaan ääneen kuulemista sekä vaikeista asioista keskustelemista. Kumppanuuspöydän arvioitiin lisäävän tietoa ja ymmärrystä eri toimijoiden ja organisaatioiden välillä, konkretisoivan yhteistä todellisuutta ja lisäävän tietoisuutta eri kumppaneista. ”Huomataan, että ongelmat ovat yhteisiä ja ratkaisut samansuuntaisia, joten miksi ei enemmän tehtäisi ja toimittaisi oikeastikin yhdessä.”

Tiedonantajia pyydettiin kuvaamaan, mitä kehitettäviä puolia kumppanuuspöytätyöskentelyssä on. Aikatauluun liittyviä kehitysehdotuksia tuli eniten; osallistujien mukaan aikaa tarvittaisiin enemmän, koska käsiteltävä aihealue on laaja. Muutama vastaaja piti päivän aikataulua liian hitaana. Kumppanuuspöytätapaaamisen väli (5 kuukautta) koettiin liian pitkäksi ja tapaamisia ehdotettiin peräkkäisille päiville. Kumppanuuspöydän toteuttamista ehdotettiin pysyväksi, säännöllisesti kokoontuvaksi toimintamalliksi. Edellisten kumppanuuspöytätapaaamisen tuloksista tiedottamista kritisoitiin. ”Jatetaan niistä lähtökohdista, mihin edellisellä kerralla jäimme”, ehdotti eräs vastaaja. Päivän etenemistä koskevia kehitysehdotuksia oli runsaasti. Aloituksessa pyydettiin huomioimaan esittelykierroksen napakkuus ja tehtävänannosta toivottiin rajatumpaa. Vuorovaikutuksen suhteen korostettiin toimintatavoista sopimista; toisten kuulemista ja hiljaisten osallistujien mukaan ottamista. Tiedonantajat ehdottivat, että osallistujilla olisi alussa hetki aikaa miettiä kysymyksiä ja kirjata paperille omia ajatuksia, joista sitten keskustellaan. Työskentelyn toivottiin napakoituvan ohjauksen ja yhteenvetojen avulla. Osallistajat kritisoivat keskustelun jäämistä ideoiden tasolle konkretian sijaan. ”Johtaako tällaiset päivät oikeasti johonkin?” eräässä arvioinnissa pohdittiin. Tehtävien purkamiseen toivottiin lisää aikaa kiireen välttämiseksi. Tiedonantajien mukaan kumppanuuspöytiin toivottiin mukaan erityisesti päätöksentekijöitä, terveyskeskuksessa toimivia, päihdetyöntekijöitä, järjestöjen, ympäristökuntien ja erityisryhmien edustajia. Osan mielestä osallistujia oli liikaa, osan mielestä ryhmäkoko oli sopiva. Oppimisympäristön toivottiin olevan luonnonläheisempi ja innostavampi, tosin osan mielestä ympäristö oli sopivan kokoinen kumppanuuspöytätyöskentelyyn.

Arvioinnissa pyydettiin nimeämään, mitkä tekijät edistivät omaa osallistumista. Tiedonantajat kuvasivat edistävinä tekijöinä omaa aktiivisuutta keskustelijana, avointa ja rentoa ilmapiiriä ja ryhmän henkeä, mukavia ja motivoituneita keskustelukumppaneita sekä aiheen tärkeyttä ja mielenkiintoisuutta. Osallistujien mukaan aiempi työkokemus, koulutus, tottuneisuus keskusteluihin ja aiempi osallistuminen kumppanuuspöytiin edistivät osallistumista. Monien mielestä osallistumista edisti selkeä tehtävänanto, kumppaneiden tasa-arvoinen kuunteleminen ja oman näkemyksen kertominen. Osa oli miettinyt etukäteen, mitä haluaa sanoa käsiteltävästä aiheesta. Kumppanuuspöydän levollisuus, vapaus, väljä aikataulu ja mielenkiintoiseksi koettu lähestymistapa edistivät vastaajien mukaan heidän osallistumistaan.

Tiedonantajat arvioivat, mitkä tekijät hankaloittivat heidän osallistumistaan. Aikatauluun liittyviä ongelmia oli eniten; osa koki päivän kiireiseksi runsaan asiasisällön vuoksi, osan mielestä päivä oli pitkä ja työkiireet haittasivat osallistumista. Muita hankaloittavia tekijöitä olivat väsymys, innovatiivisuuden puute, oman asiantuntemuksen vaillinaisuus, epäselvä tehtävänanto, joidenkin osallistujien väheksyvä asenne ja kokemuksen puute ensimmäisestä kumppanuuspöydästä. Kirjurina toimiminen rajoitti keskusteluun osallistumista ja cafe learning -menetelmän käytön myötä kaikkia esityksiä ei voinut kuulla. Osan mielestä asioita käsiteltiin liian abstraktilla tasolla. Osallistujien keskittymistä häiritsevinä tekijöinä mainittiin äänekkyyks ja huono ilmanvaihto. Osan mielestä ryhmän koko oli liian iso ja tuntemattomat jäsenet hankaloittivat osallistumista. Kuuden mielestä mitkään tekijät eivät vaikeuttaneet heidän osallistumistaan.

Tiedonantajia pyydettiin arvioimaan, millaisten asioiden tai ongelmien käsittelyyn kumppanuuspöytä soveltuisi parhaiten. Vastausten mukaan kumppanuuspöytä soveltuu erityisesti moniammatillisen yhteistyön kehittämiseen, verkostojen ja yhteistyömallien luomiseen, kehittämiseen sekä eri organisaatioiden välisten ongelmien selvittelyyn. Kumppanuuspöytätyöskentely soveltuu vastaajien mielestä hyvin konkreettisten ongelmien ja laaja-alaisten kysymysten käsittelyyn. Toimintatapaa pidettiin innovatiivisuuteen kannustavana ja soveltuvana uusien toimintamallien sekä työtapojen kehittämiseen. Useiden vastaajien mielestä kumppanuuspöytä soveltuu monenlaisten ongelmien käsittelyyn ”Enpä keksi aihetta, mihin tämä malli ei sopisi” – totesi eräs vastaaja. Arviointien perusteella muodostettiin yhteenveto kumppanuuspöydän tavoitteista ja edellytyksistä (kuvio 4).

Yhteenveto teemallisesta kumppanuuspöydästä

Teemallinen kumppanuuspöytä tarjosi uudenlaisen ja erittäin myönteisen palautteen saaneen lähestymistavan eri ammattiryhmien väliseen vuoropuheluun. Etenkin sosiaali- ja terveysalalla korostetaan moniammatillisen yhteistyön tärkeyttä, mutta käytännössä on liian harvoin tilanteita, joissa tasavertainen vuoropuhelu mahdollistuu. Vuoropuhelu yhteisestä temasta seurakunnan, päättäjien, kolmannen sektorin edustajien sekä sosiaali- ja terveysalan toimijoiden välillä nähtiin innovatiivisena, rikkaana ja luovana menetelmänä. Keskustelun perusteella havaittiin, että mielenterveys- ja päihdetyön toteuttaminen on erilaista kaupungissa ja maaseudulla. Toimijat kokivat asian tarkastelun muustakin kuin sosiaali- ja terveydenhuollon näkökulmasta erittäin hyvänä. Saman haasteen tarkastelu eri yhteisöistä lähtien laajensi osallistujien tietoa ja näkemystä.

Kumppanuuspöytä soveltuu työmenetelmäksi kehitettäessä toimintatapoja, palveluja, pohdittaessa ongelmanratkaisukeinoja ja työskenneltäessä moniammatillisessa ryhmässä yhteisen tavoitteen saavuttamiseksi. Menetelmä soveltuu hyvin eri alojen kehittämiseen. Yhteinen, tärkeäksi koettu tema kokoa toimijoita maantieteellisesti laajalta alueelta. Prosessina teemallinen kumppanuuspöytä koettiin onnistuneeksi. Tulevaisuudessa kumppanuuspöydän jatkuvuutta, tulosten prosessointia ja menetelmän teoreettista kuvausta on kehitettävä. Menetelmän soveltuvuutta aineistonkeruumenetelmäksi on syytä tutkia.

Kuvio 4. Yhteenvedo kumppanuuspöydän tavoitteista ja edellytyksistä.

6.5 Hyvinvoinnin tukiverkosto innovaatorakenteen osana

Kumppanuuspöytämallin rinnalla Senet-hankkeessa koottiin myös toista kehittämisrakennetta: yhteistyöverkostoa, joka muodostuu hyvinvointialan ja maaseudun kehittämisen asiantuntijoista, sekä näitä edustavista organisaatioista. Hyvinvoinnin alueellisen tukiverkoston ytimen muodostavat Mikkelin ammattikorkeakoulu (MAMK), Pieksämäellä toimiva Diakonia-ammattikorkeakoulun (DIAK-Itä), sekä Helsingin yliopiston Ruralia-instituutti, Mikkeli. Myös Kuopion yliopiston yhteiskuntatieteellinen tiedekunta liittyi verkoston suunnitteluun. Verkoston kokoajana ja koordinaattorina on toiminut Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen (ISO) Etelä-Savon yksikkö. Senet-hankkeen kautta verkoston kokoamiseen saatiin ohjaus- ja suunnitteluresursseja. Seuraavassa kuvataan verkoston syntyminen prosessia sekä kytkeytymistä kumppanuuspöytämalliin sekä laajemmin koko hyvinvointialan innovaatorakenteeseen.

Hyvinvointialan yhteistyöverkoston kokoamisen taustalla on viime kädessä huoli siitä, miten vastataan ihmisten hyvinvointiin liittyviin haasteisiin maakunnassa, jossa väestö ikääntyy nopeasti ja huomattava osa väestöstä asuu pienissä maaseutukunnissa ja harvaan asutulla maaseutualueilla. Etelä-savolainen hyvinvoinnin tukiverkosto on määritelty tehtäväkseen vahvistaa hyvinvointinäkemystä ja hyvinvointialan osaamista Etelä-Savon alueellisessa kehittämisessä. Verkosto pyrkii yhteistyörakenteensa kautta tehostamaan hyvinvointialan tutkimus- ja kehittämistoimintaa, joka palvelee maakunnan kehitystä ja tukee kuntia palvelurakenteen uudistamistyössä. (Kangaspunta 2006.)

Suomalaisessa aluekehitysjärjestelmässä kehittämispanoksia suunnataan ensisijassa elinkeinopolitiikan, koulutuspolitiikan ja työllisyyspolitiikan toimintaloikiin. Hyvinvointipolitiikkaa ja hyvinvointiin liittyvää kehittämistä ei sen sijaan ole totuttu tarkastelemaan aluekehityksen näkökulmasta. Tässä suhteessa verkosto haluaa nostaa hyvinvointialaa uudella tavalla näkyväksi myös aluekehityksen näkökulmasta.

Aluekehitys- ja rahoittajaviranomaiset muodostavat ylätasoon rakenteen, joka luo rahoituspuitteet ja strategiset kehittämissuunnat alueen kehittämiseksi. Kehittäminen tapahtuu kuitenkin ruohonjuuritason tasolla, verkostoissa, joissa kunnat, järjestöt, kylät ja muut paikalliset toimijat ovat avainasemassa. Kehittämisen tarpeet ja kehittämisen kohteet sijaitsevat myös ihmisten arjessa, jonne viime kädessä kehittämisen tuloksien ja vaikutuksien tulisi heijastua.

Kehittämisverkosto on määritelty rooliksi, että se toimii välittävänä linkkinä, jossa paikalliset tarpeet ja ylätasoon kehittämisen strategiat kohtaavat toisensa. Verkosto tarjoaa viranomaisille yhteistyötä ja asiantuntijuutta, jossa paikalliset kehittämistarpeet ja mahdollisuudet tunnustetaan ja niistä kootaan kehittämishankkeita sekä laajempia kehittämispainopisteitä (alhaalta ylös). Toisaalta välittävään tehtävään kuuluu käynnistää, tukea ja ohjata kehittämisohjelmien mukaisia tutkimus- ja kehittämishankkeita, joissa kumppanuusperiaatteen mukaisesti paikalliset toimijat ovat mukana keskeisissä rooleissa (ylhäältä alas).

Tukiverkosto-käsite pohjautuu ajatteluun siitä, että verkostossa on sekä sisällön osaamista että kehittämisosaamista, jota paikalliset kehittäjäverkostot voivat hyödyntää. Esimerkiksi kyläyhdistykset ja kansalaisjärjestöt eivät aina pysty hyödyntämään hankerahoitusta ilman ulkopuolista asiantuntija-apua. Kehittämiskumppanuus viittaa osapuolten väliseen suhteeseen, joka rakentuu tasa-arvoisemmalta pohjalta, kuin perinteisessä palvelun tuottajan ja palvelun käyttäjän välisessä suhteessa tapahtuu.

Kehittämistoiminnalla luodaan malleja tulevaisuuden rakentamiselle. Verkoston toimintamallissa tämä näkyy tavoitteena tuottaa uusia vaihtoehtoja hyvinvointipalvelujen tuottamiselle. Verkoston toiminnalla tuetaan sekä hyvinvointinäkemysten että hyvinvointipalvelujen toimijakentän ja toteuttamistapojen laajentamista.

6.6 Verkoston rakentuminen ja yhteistyön evoluutio

Verkosto on yhteistyörakenne, joka ei synny pelkästään hallinnollisin päätöksin. Verkoston syntyminen edellyttää prosessia, jossa osapuolet voivat työstää yhteistä näkemystä verkoston tavoitteista ja merkityksestä. Edellytykset verkoston syntymiselle kypsyvät yhteisen toiminnan ja yhteisen kommunikoinnin myötä.

Vaikka verkostoitumisessa on usein mukana organisaatioita, kysymys palautuu aina ihmisten väliseen yhteistyöhön ja ihmisten väliin suhteisiin. Esimerkiksi luottamuksen syntyminen, joka on edellytys verkoston syntymiselle, toteutuu aina ihmisten välillä ja se muodostuu asteittain yhteisen kokemuksen kautta. Niinpä verkoston kehittäminen tarvitsee oman aikansa ja oman kehityshistoriansa. Etelä-Savossa hyvinvointiala noteerattiin aluekehitykseen liittyvänä toimintalohkona ensimmäisen kerran vuonna 2001, jolloin maakuntaliitossa laadittiin hyvinvointiklusteria koskeva maakunnallinen kehittämisohjelma. Ohjelmassa tunnistettiin hyvinvointialan merkitys alueen elinvoimaisuuden näkökulmasta sekä nähtiin myös sen tarjoamat mahdollisuudet yritystoiminnan kehittämisessä.

Samoihin aikoihin käynnistyi myös sosiaalialan osaamiskeskuksen toiminta alueella ja sen keskeiseksi toimintastrategiaksi muodostui alan toimijoiden verkostoituminen. Myös itä-suomalaisen maaseudun erityisongelmat nousivat ISO:n painotuksissa kehittämiskohteeksi. Maaseutusosiaalityön kehittämisryhmä aloitti toimintansa ja se käynnisti kehittämishankkeen, joka sai nimekseen Sosiaalinen hyvinvointi maaseudulla (SOMA-hanke). Kehittämisryhmä käynnisti myös uudenlaisen maaseudun hyvinvointifoorumi-tilaisuuksien sarjan, joissa hyvinvointialaa ja maaseudun kehittämistä edustavat tutkijat kohtasivat toisiansa yhdessä alan työntekijöiden kanssa. Maaseutufoorumeissa aloitettiin ensimmäisen kerran systemaattinen vuoropuhelu eri sektoreita edustavien tutkijoiden kesken ja toisaalta tutkijoiden ja käytännön työntekijöiden kesken. Foorumit loivat osaltaan pohjaa verkoston monitieteiselle maaseudun hyvinvointiteeman käsittelylle. Maaseutusosiaalityön kehittämisryhmä toimi ISO:n yhteydessä maaliskuuhun 2006, jolloin työryhmän maaseutusosiaalityöteema eriytettiin omaksi toiminnakseen ja samalla käynnistettiin hyvinvointiverkoston valmistelu.

Etelä-Savossa toimivat ammattikorkeakoulut ovat viime vuosina kirkastaneet ja vahvistaneet omaa rooliaan aluekehittämisessä. Aluekehitystä tukeva tutkimus- ja kehitystoiminta on säädetty yhdeksi ammattikorkeakoulujen lakisääteiseksi tehtäväksi (Ammattikorkeakoululaki 351/2003). Hyvinvointialan osalta kehittämisen kärki oli erityisesti 1990-luvun lopulla Diakonia-ammattikorkeakoulun Pieksämäen yksikössä, joka toteutti isoja hankekokonaisuuksia esimerkiksi Sitran rahoituksella. Yhtenä merkittävänä etappina yhteistyössä voidaan pitää Mikkelin ammattikorkeakoulun sosiaali- ja terveysalan koulutusyksikön aloitteesta käynnistynyttä alueellisen kehittämisen strategiatyötä, johon kutsuttiin mukaan myös DIAK:n ja Helsingin yliopiston Ruralia-instituutin edustus (Jaroma, Vanttinen & Nousiainen 2005). Vaikka vuonna 2003 toteutetun prosessin tuloksena ei muodostunut yhteistä ohjelmaa, luotiin prosessin yhteydessä pohja yhteiselle ohjelmalliselle ja strategiselle kehittämis-yhteistyölle.

6.7 Verkostoitumisen prosessi

Usein verkostoitumiseen lähdetään ulkoisten paineiden vuoksi. Viranomaiset ja hankerahoittajat ovat esimerkiksi usein edellyttäneet tutkimuslaitosten ja kehittäjäorganisaatioiden keskinäistä verkostoitumista. Kokemukset kuitenkin osoittavat, että jos verkostoa rakennetaan vain hallinnollisena prosessina, syntyvä yhteistyörakenne jää usein ohueksi ja tekniseksi.

Mistä verkostoitumisesta sitten on kysymys? Verkostoituminen on määritelty prosessiksi, jossa yhteistyörytysten "tieto, osaaminen ja arvot yhdistetään lisäarvoa synnyttäväksi toiminnaksi" (Tsupari ym. 2004). Määritelmälle on olennaista se, että verkostoituminen on perinteistä yhteistyötä syvällisempi ja vaativampi yhteistoiminnan muoto. Tiedon, osaamisen ja arvojen yhdistäminen vaatii runsaasti kommunikointia niin organisaatioiden sisällä kuin niiden välilläkin. Vaatimus tiedon ja osaamisen jakamisesta toisen organisaation kanssa asettaa myös keskinäisen luottamuksen testiin.

Hyvinvointiverkoston kokoamisessa on pyritty rakentamaan tietoista työskentelyprosessia, jossa toimijaverkoston eri osapuolille syntyisi edellytykset nähdä toiminnassa yhteisiä intressejä ja yhteisiä merkityksiä. Käytännön tasolla se on merkinnyt suunnittelukokouksia ja keskusteluja niin toimipaikoilla kuin verkostokokouksissakin. Runsaan vuoden verran jatkuneen prosessin aikana keskusteluisa ja pohdinnoissa on pyritty saamaan vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

- Mikä on verkoston perustehtävä ja miten se määritellään?
- Mitä hyötyä verkostosta on sen osapuolille, mitä se niiltä edellyttää?
- Mitä lisäarvoa verkosto tuo alueelliseen kehittämiseen ja mikä sen rooli on?
- Mitä osaamista verkostosta tällä hetkellä löytyy?
- Mitä uutta osaamista voidaan verkostossa synnyttää resursseja yhdistämällä?
- Mitkä ovat yhteiset arvot ja toiminnan pelisäännöt?
- Miten verkosto organisoituu ja toimii?

Hitaasta prosessista huolimatta verkoston muodostuminen on edennyt systemaattisesti ja verkoston kokoamisessa ollaan lähellä muodollista järjestäytymistä.

6.8 Osaamisen tunnistamisesta yhteiseen strategiaan

Verkoston kokoamisen alkuvaiheessa kutakin yksikköä pyydettiin kuvaamaan oma ydinosaaamisensa. Niin yritysverkostoissa kuin tietointensiivisten organisaatioiden verkostoissa kunkin toimijan ydinosaaamisen tunnistaminen ja näkyväksi tekeminen on tärkeä vaihe, joka luo pohjaa lisäarvolle, jota verkostoitumisessa potentiaalisesti on tarjolla (esim. Lehto & Valokari 2003, Niemelä 2002). Tuon lisäarvon syntymisellä on kuitenkin erilaisia tasoja. Pelkkä osaamisen tunnistaminen ei vielä kannata pitkälle.

Ensimmäinen taso muodostuu siitä, että osapuolten ydinosaaamisen tunnistaminen luo edellytykset verkoston työnjaon selkiyttämiseksi. Verkostossa osapuolet jakavat osaamistaan ja muita resursseja kyetäkseen yhdessä paremmin vastaamaan niihin odotuksiin, joita niihin asiantuntijaorganisaatioina kohdistuu. Jotta verkostossa tuota osaamista kyetään jakamaan, se tulee olla tunnistettua ja kuvattua. Tältä osin verkoston lisäarvo muodostuu yhteistyön syvenemisestä ja työnjaon kehittymisestä.

Luottamuksen kasvaessa voidaan mennä astetta syvemmälle. Tässä vaiheessa verkostossa osaamista ei ainoastaan tunnisteta ja kuvata, vaan sitä myös tietoisesti kehitetään ja suunnataan uudelleen. Verkoston strategia alkaa saada muotoansa ja vahvistua siinä määrin, että organisaatiot alkavat sovittaa omaa strategiaansa suhteessa siihen. Käytännössä tämä tarkoittaa, että verkostossa toimijat keskittyvät omien ydinosaamisalueidensa vahvistamiseen. Kun vanhassa kilpailu- ja yhteistyöasetelmassa organisaatioiden kannatti useimmiten pyrkiä tarjoamaan osaamista ja palveluja mahdollisimman laajalla valikoimalla, kannattaa nyt erikoistua ja keskittyä vahvoihin osaamisalueisiin. Näin luodaan edellytykset sille, että verkostossa syntyy yliverstaista osaamista joillakin osaamisalueilla.

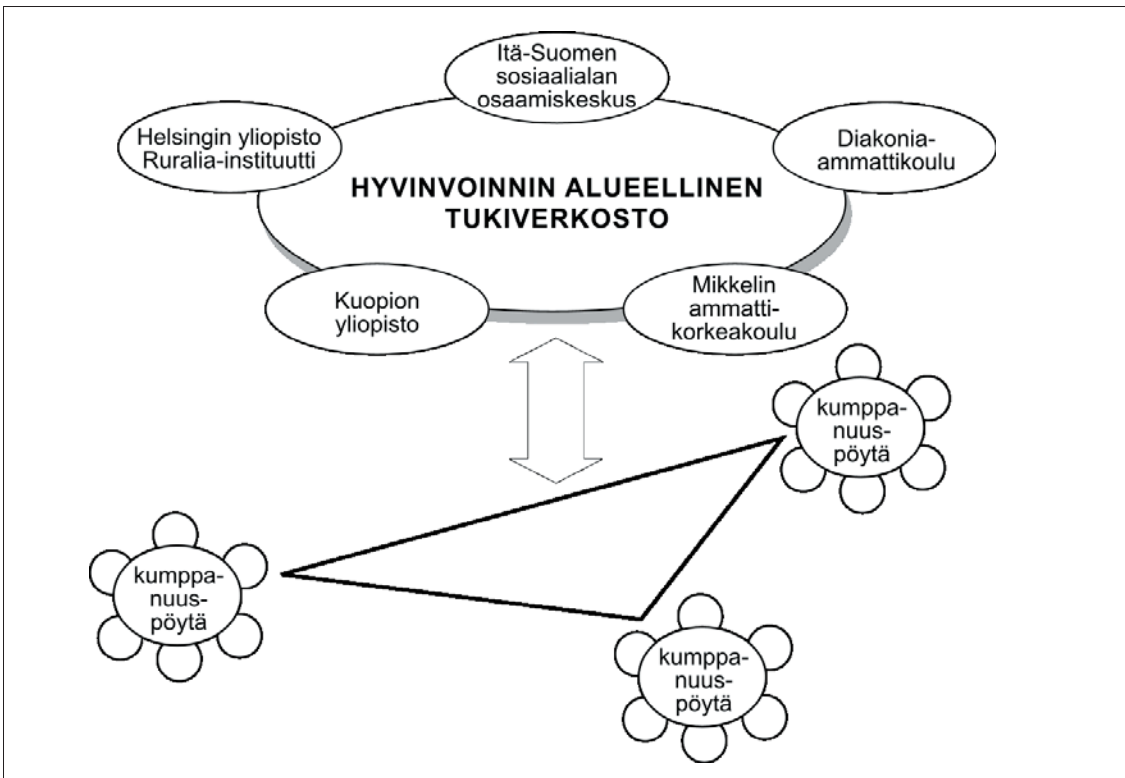
Erikoistumisen ja keskittymisen käänköpuoli on se, että samalla on myös luovuttava joistakin resursseista tai osaamisalueista. Kaikki eivät voi olla ylivertaisia kaikilla osaamisaloilla! Omista resurssialueista voidaan kuitenkin luopua, jos osaamista on saatavissa verkostossa muilta toimijalta, vieläpä laadukkaampana, kuin mitä itse pystyttäisiin tuottamaan.

Verkoston kypsimmällä tasolla verkoston osapuolet ovat sovittaneet oman osaamisprofiilinsa ja toimintastrategiansa verkoston kokonaisuuden mukaisesti, jolloin toimijoille syntyy erilaisia täydentäviä rooleja. Osaamista ei enää voida tarkastella pelkästään yksittäisten toimijoiden osaamisen summana, vaan kyse on laadullisesti uudeltaisesta verkoston osaamisesta.

Eteläsavolainen hyvinvointiverkosto on omassa kehityksessään paljolti vielä osaamisen tunnistusvaiheessa. Alustavasti on esimerkiksi listattu sisältöalueita, joissa voitaisiin saavuttaa synergiaa osaamista yhdistämällä. Kunkin yksikön omaa osaamista on pyritty myös tarkastelemaan maakunnan erityispiirteiden ja erityisongelmien kautta.

6.9 Hyvinvointiverkosto innovaatorakenteena

Hyvinvointialan asiantuntija- ja kehittäjäverkosto muodostaa kumppanuuspöydälle luontevan väylän viedä syntyneitä kehittämisideoita eteenpäin. Kumppanuuspöytä ja hyvinvointiverkosto muodostavat "jalostusketjun", jossa kumppanuuspöytä tuottaa kehittämisideoita ja hyvinvointiverkosto vastaa kehittämisaihioiden jatkojalostuksesta ja kehittämistoiminnan organisoinnista. Yhdessä toimiessa voidaan oikeutetusti puhua hyvinvoinnin innovaatorakenteesta (kuvio 5).

Kuvio 5. Paikallisen kumppanuuspöydän ja hyvinvoinnin tukiverkoston välinen suhde

Verkoston kyky toimia innovaatorakenteena edellyttää siltä myös kehittyntä yhteistyörakennetta. Innovaatioiden synnyssä on paljolti kysymys siitä, että olemassa olevia elementtejä tai osaamista kombinoidaan uudella tavalla. Vain harvoin innovaatioissa tuotetaan jotain sellaista uutta, jota ei olisi jossain muodossa olemassa jo entuudestaan. Tämä koskee niin teknisiä tuoteinnovaatioita, kuin palvelumalleja ja sosiaalisia innovaatioita.

Innovaatioiden syntyminen on aina myös prosessi, jossa eri vaiheiden tulee seurata toinen toisiaan. Palvelutoimintaan liittyvän innovaatioprosessin vaiheet voivat edetä esimerkiksi seuraavasti:

- Uusien palvelutarpeiden tunnistaminen
- Palvelukonseptien luominen
- Kokeilu ja testaaminen
- Tutkimusvaihe
- Tuotteistus
- Käyttöönotto

Innovaatioprosessin hallintaa voidaan pitää kriittisenä tekijänä, joka vaikuttaa siihen, muodostuuko hankkeessa kehitetystä uudesta toimintamallista uusi innovaatio vai tyrehtyykö konseptin kehittäminen hankkeen elinkaaren päättymiseen. Juuri tässä on myös yksi verkoston potentiaalinen vahvuus. Innovaatioprosessin eri vaiheissa tarvitaan erilaista osaamista, jota harvoin löytyy samasta organisaatiosta. Verkoston työnjakoa ja vahvuuksia voidaan hyödyntää juuri siten, että innovaatioprosessin eri vaiheissa olevia tehtäviä voidaan jakaa eri toimijoille osaamisten ja vahvuuksien mukaisesti. Esimerkiksi tutkimustoiminta, kokeilu- ja kehittämistoiminta, koulutuksen järjestäminen ja mahdollinen tekninen tuki ja kaupallistaminen voidaan osoittaa verkostossa eri toimijoille. Hyvä innovaatioprosessi edellyttää myös prosessin toimivuudesta vastaamista, jolloin prosessin "omistajuus" on määritelty ja vastuu tettu samoin, kuin muutkin prosessin osavastuut.

6.10 Mitä lisäarvoa verkostosta?

Verkostoitumisen tulee määritelmän mukaisesti tuottaa lisäarvoa verrattuna siihen, että verkoston jäsenet toimivat erillään. Verkoston lisäarvoa voi tarkastella eri näkökulmista: verkoston toimijoiden, aluekehitysviranomaisten, kuntien ja kansalaistoiminnan näkökulmasta. Vaikka verkosto tulisi nähdä ensisijaisesti välineenä kehittämistoiminnan tehostamiseen, tulee siitä olla hyötyä myös toimijoille itselleen.

Yrityksissä toimijoiden nimeämät verkostoitumisen hyödyt ovat Tsuparin ym. (2004) mukaan:

- Kapasiteetin tehokkaampi hyödyntäminen
- Yksikkökustannusten alentaminen
- Tuotantoprosessin joustavuuden ja muutosherkkyiden lisääntyminen
- Toimintavarmuuden lisääntyminen
- Materiaalivirtojen ja varaston hallinnan tehostuminen
- Tuotekehityksen kärjessä pysyminen
- Kattavampien tuote- ja palvelukokonaisuuksien luominen
- Uusien innovaatioiden / liiketoiminnan luominen

Huolimatta teollisuuden ja hyvinvoinnin kehittämisen eroista, voidaan havaita, että hyödyt ovat pitkälti samanlaisia, oli sitten kyse aineellisesta tuotannosta tai tietointensiivisestä palvelutuotannosta. Ainoastaan yksikkökustannusten aleneminen on vaikeasti nähtävissä hyötynä hyvinvointikehittäjien verkostoitumisessa. Kun listalla materiaalivirrat muutetaan tietovirroiksi ja varastonhallinta osaamisen hallinnaksi, voidaan myös tässä nähdä samankaltaista hyödyn logiikkaa. Verkoston toimijoiden näkökulmasta tärkeä lisäarvo muodostuu siitä, että toiminnassa on mahdollisuus erikoistua ja vahvistaa omaa erityisosaamisaluettaan.

Aluekehityksen ja siitä vastaavien viranomaisten näkökulmasta verkoston syntyminen on myös lisäarvoa tuottava asia. Kuntien palvelurakenteiden joutuessa suurten uudistusten eteen, on ilmeistä, että hyvinvointialaa ryhdytään tarkastelemaan yhä enemmän maakuntaohjelman yhtenä osa-alueena ja myös aluekehitysjärjestelmään kuuluvana toimintalohkona. Palvelurakenteen uudistuessa ja monipuolistuessa hyvinvointipalvelut synnyttävät tilaa uudelle yritystoiminnalle. Toimijakentän laajentuessa hyvinvointipalvelujen turvaamisessa ei ole enää kysymys ainoastaan julkishallinnon toiminnan ohjaamisesta.

Lain mukaan maakunnan liitot vastaavat aluekehitysviranomaisena aluekehitysjärjestelmästä alueella. Mallin mukaisesti maakunnittain valmistellaan maakuntaohjelmat, joiden tulee ohjata sekä rakennerahastojen painotuksia, kuin myös valtion viranomaisten toimintaa alueella. Alueella tehtävä ohjelmatyö ei ole kuitenkaan puhtaasti viranomaistoimintaa, vaan ohjelma tehdään laajapohjaisesti tukeutuen eri viranomaisten ja alueen asiantuntijoiden ja muiden toimijoiden verkostoon. (Alueiden kehittämislaki 12.7.2002 / 602.)

Hyvinvointiverkosto edustaa alan parasta tietämystä ja osaamista alueella. Niinpä verkosto on ilmaissut toiveen päästä mukaan maakuntaohjelman laadintaprosessiin sekä ohjelman toteutuksen valmisteluun.

Hyvinvointiverkoston "asiakaspinta" muodostuu alueen kunnista ja kansalaistoiminnan organisaatioista, jotka ovat verkoston toiminnassa tärkeimpiä hyödynsajia. Kunnat ovat suurten kehittämissaasteiden edessä. On ilmeistä, että kunnat alkavat nähdä hankemuotoisen kehittämistoiminnan tarpeellisuutta ja jopa välttämättömänä välineenä, jolla hallinnollisia uudistuksia valmistellaan ja toteutetaan. Nyt hanketoiminta on elänyt jossain määrin omaa elämäänsä, eivätkä hyvätkään tulokset aina ole realisoituneet organisaatioiden rakenteissa ja toimintaprosesseissa. Sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa kehittämistarpeita liittyy myös ikääntyvän työvoiman jaksamiseen, osaamisen ja työnjaon rakenteisiin, jolloin oppilaitosten ja kehittämisorganisaatioiden panosta voidaan myös tässä kohden hyödyntää.

Hyvinvointialan kehittämisverkoston hyöty kohdistuu viime kädessä alueen asukkaisiin, joiden hyvinvoinnista, palveluista ja sosiaalisesta turvallisuudesta on kysymys. Hyvinvointiverkosto haastaa myös uudenlaiseen hyvinvointinäkemukseen korostaessaan kansalaisten oman toiminnan ja organisoitumisen merkitystä. Hyvinvoinnin toteutumisessa on kysymys paljosta muustakin kuin siitä, onko kunnallisia palveluja riittävästi saatavilla. Kansalaistoiminnan eri muodot ja ihmisten omat verkostot eivät ole vain välineitä hyvinvointiin, vaan ne ovat jo sinällään ilmentymiä hyvinvointia tuottavasta toiminnasta.

Lähteet

Alarinta, J. 1998. Maaseutu innovatiivisena ympäristönä. Verkostot paikallisen elinkeinopolitiikan toteuttajina. Helsingin yliopiston maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus. Seinäjoki.

Alueiden kehittämislaki 12.7.2002/602. (<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20020602>) 7.6.2007.

Ammattikorkeakoululaki 9.5.2003/351. (<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030351>) 12.6.2007.

Heikkilä, M., Rintala, T., Airio, I. & Kainulainen, S. 2002. Hyvinvointi ja tulevaisuus maalla ja kaupungissa. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus (STAKES) tutkimuksia 126.

Hämäläinen, H. 2005. Innovaatiotoiminnalla ratkaisuja hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuuden haasteisiin. Yhteiskuntapolitiikka 2.

Jaroma, A., Vanttinen, T. & Nousiainen, I. 2005. Ammattikorkeakoulujen hyvinvointialan alueellisen kehittämisen lähtökohtia. Mikkelin ammattikorkeakoulu. Tutkimuksia ja raportteja 2.

Kahila, P. & Mylly, R. 2005. Entrecare – hyvinvointialan yrittäjyyden kasvuprojekti julkaisussa: Näkökulmia hyvinvointipalvelujen tuottamiseen – yhteistyö palvelujen turvaajana. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 4.

Kangaspunta, K. 2006. Etelä-Savon hyvinvoinnin tukiverkosto. (Julkaisematon) suunnittelumuistio 4.12.2006. Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus (ISO). Senet-hanke.

Lehto, T. & Valokari, K. 2003. Verkoston kehittäjän työkalupakki. Työelämän kehittämisohjelma. Raportteja 27.

Luostarinen, S. & Hyyryläinen, T. (toim.) 2000. Uudet kumppanuudet. Mikkeli.

Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 2004. Elinvoimainen maaseutu – yhteinen vastuumme. Maaseutupoliittinen kokonaisohjelma 2005 – 2008. Hyvinkää.

Niemelä, S. 2002. Menestyvä yritysverkosto. Verkostonrakentajan abc. Edita. Helsinki.

Storhammar, E. & Virkkala, S. 2003. Maaseutuyritysten innovaatioprosessit. Kaupungin ja maaseudun vuorovaikutuksen näkökulma. Jyväskylän yliopisto. taloustieteiden tiedekunta. Tutkimuskeskus. Julkaisu 153.

Tsupari, P., Sisto, J., Godenhjelm, P., Oksanen, O.-P. & Urrila, P. 2004. Yritysten liiketoimintasuhteet. Selvitys liiketoimintasuhteista ja verkostoitumisesta Suomessa. Tilastokeskus ja Elinkeinoelämän keskusliitto (EK). Katsauksia 6.

Valovirta, V., Niinikoski, M.-L., Oosi, O. & Net Effect Oy 2006. Dynaamisten innovaatioympäristöjen alueellinen haaste. Hyviä käytäntöjä ja kehittämistarpeita keskisuurilla kaupunkiseuduilla. Seinäjoen Teknoliakeskus Oy.

KIRJOITTAJAT

Elina Jouppila-Kupiainen
THM, lehtori
Mikkelin ammattikorkeakoulu
Terveysalan laitos
Mikkeli

Kari Kangaspunta
VTM, kehittämiskonsultti
Kehityspolku Oy
Mikkeli

Eijaliisa Kuva
merkonomi, sosiaali- ja terveydenhuollon osastosihteeri
projektikoordinaattori
Helsingin yliopisto
Ruralia-instituutti
Mikkeli

Sari Laanterä
TtM, projektipäällikkö
Helsingin yliopisto
Ruralia-instituutti
Mikkeli

Anja Manninen
TtL, yliopettaja
Diakonia-ammattikorkeakoulu
Diak Itä
Pieksämäki

Helena Mikkonen
TtM, lehtori
Mikkelin ammattikorkeakoulu
Terveysalan laitos
Savonlinna

Satu Piispa-Hakala
FM, kehittämispäällikkö, vs.
Helsingin yliopisto
Ruralia-instituutti
Mikkeli

Manu Rantanen
FM, kehittämispäällikkö
Helsingin yliopisto
Ruralia-instituutti
Mikkeli

Liite 1. "A glossary" – central terms in social economy
 Salla Kettunen, Aija Kettunen, Costanza Tersar and Satu Piispa-Hakala

co-operative	EU definition A co-operative is an autonomous association of persons united voluntarily to meet their common economic, social, and cultural needs and aspirations through a jointly owned and democratically controlled enterprise. The defining characteristics for a co-operative are: 1) Possibility of free and voluntary association and withdrawal from the enterprise 2) Democratic structure: a) each member has one vote b) majority decision making c) an elected leadership accountable to its members 3) Equitable, fair and just distribution of economic results. Co-operatives are enterprises like any other, but they are enterprises that exist to serve the needs of their members who own and control them, rather than to provide a return on investment. All enterprises exist to serve the interests of their cardinal stakeholder groups. For traditional companies that means investors, however in a co-operative returns on capital (which are in some cases permitted) must always be subordinated to other interests. In fact a non-co-operative enterprise might be called an association of capital (or investor-driven business) whereas a co-operative is an association of	Italian definition A Co-operative is an autonomous association of people united voluntarily to meet their common economic, social and cultural needs and aspirations through a jointly owned and democratically controlled enterprise. Co-operative is based on the following principles: 1) Free and voluntary adherence 2) Democratic management, responding to the principle: one member one vote 3) Economic participation of the members. Distribution of surplus is limited 4) Independence and autonomy 5) A constant attention to the members' needs 6) Solidarity among co-operatives 7) Commitment for the community As economic entities co-operatives are characterized by the variability of their corporation stock. A Co-operative must count at least 9 members. Only co-operatives which predominantly focus their economic activities on members can get significant tax allowances (reform of the Civil Code, 2003).	Finnish definition A co-operative is a jointly owned and democratically controlled enterprise. However, it may be stipulated in the rules of the co-operative that its main purpose is the common achievement of an ideological goal. According to the Co-operative Act, 'Co-operative' is defined as an organisation whose membership and share capital have not been determined in advance. The purpose of a co-operative shall be to promote the economic and business interests of its members by way of the pursuit of economic activity where the members make use of the services provided by the co-operative or services that the co-operative arranges through a subsidiary or otherwise. A co-operative shall be notified for registration, as provided in this Act. A co-operative must count at least 3 members (real or legal persons). Co-operatives Act (1488/2001; OSUUSKUNTALAKI) law available in English According to the bill the central distinctive marks are that 1) Each member has one vote	Swedish definition (<i>Swedish Act doesn't define a co-operative as Finnish and Italian do.</i>) The object of a co-operative society is to promote the economic interests of its members by means of economic activities in which the members participate 1. as consumers or other users, 2. as suppliers, 3. by contributing labour, 4. by making use of the society's services, or 5. in some other similar way. A co-operative society shall have at least 3 members (real or legal persons). Furthermore, a society shall be considered a co-operative society if: 1. the object of the society is to promote the economic interests of its members by working towards their participation, in the manner stated in paragraph one (above), in economic activities conducted by one or more other societies, 2. the society's assets to a predominant part comprise shares in it or the other societies; and 3. it or the other societies in accordance with paragraph one constitute co-operative societies. A co-operative society's activities may be pursued in one of the society's wholly owned subsidiaries. A co-operative society is

	<p>people (or people-driven business).(1)</p> <p>EU definition follows the definition determined by the ICA (International Co-operative Alliance) and adopted by International Labour Organisation (United Nations), e.g. Recommendation 193. (2)</p>	<p>Social cooperatives, disciplined by the law 381/91, have the specific aim to promote human solidarity and social integration of the weakest part of society (former convicted, disabled, drug addicts, people suffering from mental disease, minors at risk). They are divided in two main groups:</p> <p>Type A: cooperatives involved in the management of social-health services, promoting the common good of the community</p> <p>Type B: cooperatives providing productive activities (farming, manufacturing) through the employment of underprivileged people.</p> <p>Social cooperatives are one of the most significant suppliers of the public sector in the social-health field.</p>	<p>2) Members have restricted liability</p> <p>3) Turnover of members and co-operative capital</p> <p>4) Principles of the distribution of surplus</p> <p>5) Principles of how to distribute the saving in case the co-operative is ravelled out.</p>	<p>characterised by the fact that it fulfils specific conditions concerning rights for membership, the right to vote and the distribution of surpluses (dividends).</p> <p>The Co-operative Societies Act (SFS 1987:667, including amendments up to and including SFS 2000:493) law available in English</p> <p>Some remarks:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Co-operative in Swedish: kooperativ (främst ekonomiska föreningar) meaning co-operatives in the social economy are mainly economical associations (co-operative societies). (4) - A co-operative shall be registered - A co-operative shall have at least three members
<p>social enterprise</p>	<p>Social enterprises are part of the social economy sector. They constitute a collection of organisations that exist between the traditional private and public sectors. Although there is no universally accepted definition of a social enterprise, its key distinguishing characteristics are social and societal purpose combined with an entrepreneurial spirit of the private sector.</p> <p>Economic and entrepreneurial nature of initiatives:</p>	<p>Social Enterprise: defined by the law 118/2005 as "a private non-profit organization performing an economic activity in a stable and continuative way, aiming at the wellness of the community.</p> <p>All organizations performing economic activity aimed at the production or commerce of goods or services of public utility in a continuative and stable way can be defined as a social enterprise.</p> <p>They are active in the following fields:</p>	<p>An enterprise with the status of social enterprises provides employment opportunities particularly for the disabled and long term unemployed (unemployed jobseekers for at least 500 days).</p> <p>Employment authorities may provide support for the establishment of a social enterprise and the consolidation of its operations, if the specific aim of the trading is to employ persons in a poor market position.</p>	<p>In Sweden there isn't separate law or act to regulate social enterprise like there are in Italy and Finland. There is some amount of social enterprises and nationally they have great expectations on the on-going development work of social entrepreneurship (social företagande).</p> <p>Most of the social enterprises are co-operatives (economic associations) or voluntary foundations, but there are also companies.</p>

	<p>1) Continuous activity of producing goods and/or selling services</p> <p>2) High degree of autonomy</p> <p>3) Significant level of economic risk</p> <p>4) Minimum amount of paid work</p> <p>5) Social dimension of the initiatives</p> <p>6) An initiative launched by a group of citizens</p> <p>7) A decision-making power not based on capital ownership</p> <p>8) A participatory nature, which involves the persons affected by the activity</p> <p>9) Limited profit distribution</p> <p>10) An explicit aim to benefit the community</p> <p>Social enterprises devote their activities and reinvest their surpluses to achieving a wider social or community objective either in their members' or a wider interest.</p> <p>Social enterprises exist in all Member States. However, there is no single legal model for these enterprises. Many social enterprises are registered as private companies, others are in the form of social co-operatives, associations, voluntary organisations, charities or mutuals and some organisations are unincorporated.</p> <p>Despite their diversity, social enterprises operate mainly in the following three fields: 1) Work integration (training and</p>	<p>1) social assistance</p> <p>2) health care</p> <p>3) training and professional training</p> <p>4) defence of the environment</p> <p>5) valorisation of the cultural heritage</p> <p>6) social tourism</p> <p>7) degree and post-degree tuition</p> <p>Enterprise providing working opportunities to the disadvantaged or disabled (at least in a percentage of 30%) are also considered as social enterprises no matter the activity performed.</p> <p>Social enterprise can not distribute the margin among members but devote it to the performing of the economic activities or the raising of the capital stock. The governance is distributed among the members, while other form of control is entrusted to the workers which are not members.</p>	<p>A corporation, a foundation or another registered trader may on application be entered on the register of social enterprises. (3)</p> <p>They have to be in the trade register, produce goods and services on commercial principle, at least 30 % of the employees are disabled or long term unemployed (or both) and pays all its employees the pay of an able bodied person agreed in the collective agreement or customary and reasonable pay (irrespective of their productivity).</p> <p>A disabled person and a long-term unemployed person are included in the percentage of placed employees as long as employment subsidies or combined subsidies are paid towards their wage costs. In case of a long-term unemployed person the subsidy period may not exceed one year. In calculating the percentage of placed employees any employees whose regular working hours exceed 75 % of the maximum working hours in the sector are included. In case of disabled this is 50 %.</p> <p>Researchers and developers use the European or EMES (4) definition when they discuss social entrepreneurship.</p> <p><i>Act on Social Enterprises (No. 1351/2003)</i> law available in English</p>	<p>Social enterprises are defined according to European definition (especially EMES(4)).</p> <p>In Sweden social enterprise is an enterprise which</p> <ol style="list-style-type: none"> ambition is to integrate disadvantaged (f. ex. long term unemployed, handicapped, ex-prisoners) people to community and work life. invests its income mainly to its own development (or to other similar organisation). creates involvement of its members or employees through ownership, contracts or other documented way. is independent and self-sufficient from the authorities. <p>Swedish social enterprises can be divided in four groups. First the transitional firms, secondly the firms which create permanent work. Third group consists of permanently subsidized firms and finally the firms which work with people who have serious social problems. (5)</p> <p>Some remarks: - Social enterprise can be established as a private company with limited profit distribution (Lag om ändring i aktiebolagslagen SFS 2005:551). This new form can be used in social economy but it</p>
--	--	---	--	--

	<p>integration of unemployed persons); 2) Personal services (e.g. childcare services, services for elderly people, 'proximity' services and aid for disadvantaged people) and 3) Local development of disadvantaged areas (e.g. social enterprises in remote rural areas, neighbourhood development/rehabilitations schemes in urban areas).</p>			<p>isn't especially made for it.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Competition on the free market is a problematic question in Sweden too. - State has promoted establishment of co-operatives since the mid-80's.
<p>voluntary association</p>	<p>The European Association is defined as a:</p> <p>Permanent grouping of natural or legal persons whose members pool their knowledge or activities either for a purpose in the general interest or in order to directly or indirectly promote the trade or professional interests of its members.</p> <ul style="list-style-type: none"> - voluntary and open membership - equal voting rights - resolutions decided by majority - members' fees - no capital contribution - autonomy and independence - service providers, voluntary work, sports and advocacy/representative - important providers in health care, care for elderly and children and social services <p>Subject to the application at national level of the legal and administrative rules governing the carrying on of an activity or the exercise of a profession, the EA shall be free to determine the activities necessary for the pursuit of its objectives. It shall pursue them in accordance with the principles which derive from its character as a grouping of persons and in a disinterested fashion.</p>	<p>Voluntary Association: Group of people meeting together in order to satisfy their non-economical needs. Voluntary Associations (as disciplined by the law 266/1991) are characterized by the predominance of voluntary or unpaid work. This means that volunteers can not receive any kind of compensation for their activity, but they do receive a compensation for their expenses.</p> <p>Non-profit aims, independence, democratic management and public utility are all features characterising voluntary associations. To the extent it is necessary to guarantee the management of the structure; voluntary associations can nonetheless employ a small percentage of paid workers. Each Region has its own system of acknowledgement of this kind of organizations.</p> <p>Associations are characterized by:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) minimal degree of institutionalisation 2) non-profit aim 3) independent and democratic management 4) common-utility mission 	<p>It is allowed to establish an association to fulfil ideological purposes together. Voluntary associations are not-for-profit. It may be engaged only to such business or gainful employment which are defined in its constitution or have directly to do with its purpose or it is economically marginal.</p> <p>In order to make commitments and to be legal entity, the association has to be registered. In the registered associations, the members do not carry personal responsibility from associations' obligations.</p> <p>Members can be private persons, communities or foundations.</p> <p>Members (at least 15 year olds) use their votes in associations' meetings, when they have paid the membership fees.</p> <p>One association may be a member of another association.</p> <p>Yhdistyslaki (Act on associations) 26.5.1989/503 Free translation from law</p>	<p>In Sweden there isn't a separate law or act to regulate voluntary associations. Voluntary associations are distinguished from co-operative associations (See co-operative.) by their ideological objective (religious, academic, politic or charity).</p> <p>Every objective (even economical) is counted as ideological if it doesn't improve economical interests of the members and the association is not engaged in business. Voluntary associations are not-for-profit organisations.</p> <p>Voluntary associations (ideella föreningar) are registered by tax authorities (Skatteverket).</p> <p>Voluntary association can be engaged in business for example as co-operative association. If association is engaged in business it must be registered by Swedish Companies Registration Office (Bolagsverket).</p> <p>The name of the business does not have to be the same as the name of the association. Obligation to register is not an unambiguous question but if an</p>

<p>The profits from any economic activity shall be devoted exclusively to the pursuit of its objects, and may not be divided amongst the members. The definition covers all categories of "associations" by reference to who benefits from the services, (i.e. those aimed at the promotion of members' interests, and those aimed at meeting the needs of third parties).</p>	<p>Like voluntary organisations, foundations also undertake a wide range of activities. In some countries of EU the foundation is frequently the preferred vehicle for pursuing purposes indistinguishable from those typically pursued in other countries by voluntary organisations. From the legal point of view, however, foundations form a more homogeneous group than do voluntary organisations, the only important distinction being between those that are for essentially private, and those that are for essentially public, benefit.</p> <p>For present purposes foundations are thus bodies with their own source of funds which they spend according to their own judgement on projects or activities of public benefit. They are entirely independent of government or other public authorities and are run by independent management boards or trustees. (7)</p> <ul style="list-style-type: none"> - run by appointed trustees - capital supplied through donations and gifts - financing and 	<p>Foundations are non-profit private organizations whose creation is bound to the existence of a property.</p> <p>Foundations devote their economic and human resources to promote cultural, educational, social or religious, or other common utility goals in two different ways: supporting people or other organizations (supplying foundations) or directly sponsoring and managing its programmes (so called operative foundations). Both types of foundations are active in a wide range of fields: assistance, education, scientific research, vocational training.</p> <p>A legal or physical person can create a foundation by submitting it to juridical permission. The functioning of the foundation must be disciplined by its statute.</p> <p>A special discipline concerns bank foundations, which, after a long process of reform (the so called Amato Legislation/rule) are transforming in non-profit organizations committed in one or more of the six fields specifically</p>	<p>Anyone wishing to donate property for the establishment of an independent foundation shall draw up a deed of foundation. The establishment of an independent foundation after the death of the founder shall be provided for in a will.</p> <p>The establishment of a foundation shall be subject to permission. A foundation shall have approved by-laws, and it shall be entered in the register of foundations.</p> <p>The deed of foundation shall state the purpose of the foundation and its property. The application shall be granted if the purpose of the foundation is useful and the by-laws shall be approved if they have been drafted in compliance with this Act and if they are not against the law or proper behaviour.</p> <p>The application shall, however, not be granted if, under the by-laws, the purpose of the foundation is to carry on a business or if its main purpose evidently is to bring direct financial gain to the founder or a functionary of the foundation, or when the establishment of the foundation would serve to</p>	<p>voluntary association carries on business the members of the board might be personally liable for the loss of the association.(6)</p>
<p>foundation</p>	<p>In addition to Finnish definition: Foundation for public good (jallmännyttigt stiftelse) can have affiliated companies. Foundation constitutes a consolidated corporation with such companies. Stiftelselag (SFS 1994:1220, Foundations Act)</p> <p>Some remarks: - The by-law of the foundation is very important because it states the purpose and means of the foundation.</p>			

	<p>undertaking of research, supporting international, national and local projects; providing grants to relieve the needs of individuals, funding voluntary work, health and elderly care.</p>	<p>individuated by the legislation, namely: scientific research, education, art, management of the cultural heritage, health, assistance to the weakest categories.</p> <p>Civil Code (Art. 12 and followings)</p>	<p>circumvent the provisions concerning a fidei-commissum.</p> <p>When a foundation has been registered, it can acquire rights and undertake obligations as well as sue and be sued in its own name.</p> <p>A foundation shall not carry on any business that is not referred to in its by-laws and which does not directly further its purpose.</p> <p>Foundations Act (109/1930) Law available in English</p>	
<p>third sector</p>	<p>Incomes consist of membership fees, fund-raising and support from state.</p> <p>Possible budget surplus is used to develop the activities.</p> <p>Third sector has</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) rules and structure, is in certain amount institutionalised 2) it is private 3) not for profit (profit does not come to members or directors) 4) autonomous 5) voluntary 	<p>Third Sector: All subject, other than the Government and the Market, acting together in accordance to principles of common utility. Third sector organizations are private subjects. The third sector can also be defined as the attempt of the civil society to answer to the citizenship needs, filling the gap left by the Government and the Market. The Third Sector includes voluntary associations, social cooperatives, foundations, NGO characterized by their activity in the social field and generally all non-profit organizations (ONLUS, non-profit public utility organizations).</p>	<p>In addition to EU definition:</p> <p>Includes associations, foundations and often the religious communities and associations excluding churches.</p> <p>Special for Finland is the importance of registration to registry of associations. This makes the association competent to make agreements and procure property. (8)</p>	<p>In addition to EU definition:</p> <p>Third sector is not clearly separated from the social economy and social economy is officially defined by the Government Offices of Sweden and its Department of Culture (Regeringskansliet and Kulturdepartement). (9)</p> <p>Social economy (social ekonomi, gemenskapsekonomi) consists of organised lines of businesses which have societal ambitions, which decision-making is democratic and which are independent and self-sufficient from the official sector. These socio-economic organisations usually are associations, cooperatives, foundations and other communities or societies. Their motivation is either public good or member's benefit, not-profit seeking.</p>

<p>NGO</p> <p>The NGO-sector has often been described as extremely diverse, heterogeneous and populated by organisations with hugely varied goals, structure and motivations. It is therefore not an easy task to find a common definition of the term "non-governmental organisation".</p> <p>It cannot be based on a legal definition given the wide variations in laws relating to NGO activities, according to which an NGO may have, for instance, the legal status of a charity, non-profit association or a foundation.</p> <p>The term "NGO" can nevertheless be used as shorthand to refer to a range of organisations that normally share the following characteristics:</p> <ul style="list-style-type: none"> - NGOs are not created to generate personal profit, they do not distribute profits or surpluses to members or management - NGOs are voluntary - NGOs are distinguished from informal or ad hoc groups by having some degree of formal or institutional existence - NGOs are independent from state - NGOs' aim is to act in the public arena at large, on concerns and issues related to the well being of people, specific groups of people or society as a whole - NGO's size as well as its scope of activities can vary considerably - NGOs can focus on operational and/or advocacy activities <p>This list is inspired by the list of common features of voluntary organisations proposed by the Commission in its Communication</p>	<p>Non Governmental Organization: Any organization or international, national or local group of people not created by the government and committed in the sector of social solidarity and development cooperation.</p> <p>When working in project involving Italian cooperation with developing countries they have to be formally recognised by the Ministry of Foreign Affairs (law 49/97). Recognised NGO are entitled to receive funding by the government, in order to cooperate within projects sponsored by the ministry of Foreign Affairs or directly by the organizations.</p> <p>This acknowledgement is not required when competing for the participation in project sponsored by the European Union. NGO are active in a variety of field as foreign policy, economy, defence of human rights, globalisation, debt burden, South-North relations, peace-keeping. Unlike voluntary associations NGO, still depending partially on the contribution of unpaid volunteers, are mainly formed by paid workers.</p>	<p>Comparable to voluntary associations</p>	<p>Civil society in Sweden is not regulated by separate law. See voluntary association.</p>
--	--	---	---

<p>mutuals / mutual societies</p>	<p>of June 1997 "Promoting the Role of Voluntary Organisations and Foundations in Europe" (COM/97/0241 final).</p>	<p>Mutual Association: Mutual societies in Italy are disciplined by the law 3818/1886. Originally created to offer assistance to their members, mutual societies are now active in the following sectors: mutual aid, insurance, and warranties. Their role is to provide a high quality service to their members, freely associated among this common goal.</p> <p>They are non-profit societies, since they do not share profit but re-invest it in the production of services and activity offered to the members. Mutual associations are based on the principles of membership and opened to new members.</p> <p>Whereas cooperatives have the aim to organise, on a solidarity basis the production and distribution of goods, mutual societies have the aim to provide, on a solidarity basis, the access of their members to services and protection.</p> <p>The high percentage of insurance companies among them penalizes the public perception of mutual as subject promoting social utility. On the other hand, the lack of a corporation stock penalizes them in the financial market.</p>	<p>In Finland mutuals exist only as insurance companies. Insurants and owners of the guarantee capital are stakeholders. The guarantee capital can be paid back when a same size initial fund is made.</p> <p>Mutuals have voting rights in the proportion to number of shares.</p> <p>Insurance Companies Act 28.12.1979/1062 Free translation (Official translation available in Ministry of Social Affairs and Health 2.2.2001)</p>	<p>In Sweden mutuals exist only as insurance companies. Insurants and owners of the guarantee capital are stakeholders. The guarantee capital can be paid back when a same size initial fund is made.</p> <p>Mutuals have voting rights in the proportion to number of shares.</p> <p>Försäkringsrörelselag 1982:713 (Insurance Companies Act, the law has been updated several times. Also year 2006.) (ömsesidig bolag)(10)</p>
<p>Mutuals operate according to the principles of: 1) Voluntary and open membership 2) Equal voting rights (one member = one vote: resolutions carried by majority) 3) Autonomy and independence 4) No share capital - members' fees based on insurance calculations (where relevant) - no capital contributions</p> <p>A mutual enterprise is therefore an autonomous association of persons (legal entities or natural persons) united voluntarily, whose primary purpose is to satisfy their common needs and not to make profits or provide a return on capital. It is managed according to solidarity principles between members who participate in the corporate governance. It is therefore accountable to those whose needs it is created to serve.</p> <p>Mutuals can be differentiated from co-operatives (which are in many respects similar) by the fact that they operate with their own, collective and indivisible funds, and not with share capital. Rather than purchase shares, members pay fees (for example based on insurance calculations).</p> <p>In Europe there exist two distinct types of mutuals: Health (providence) mutuals, which predate modern social security systems and cover risks such as illness, handicap, infirmity</p>				

	<p>and death. They are normally subject to specific legislation. Insurance mutuals, which cover all types of risk (accident, life insurance etc.) and which are normally covered in general legislation regarding insurance.</p>			
--	--	--	--	--

- (1) <http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/coop/social-cmaf-agenda/social-cmaf-cooperatives.htm>
- (2) <http://www.ilo.org/lolex/cgi-lex/convde.pl?R193>
- (3) Register for Social enterprises <http://www.mol.fi>
- (4) EMES – European Research Network which studies social economy and the third sector (<http://www.emes.net>)
- (5) Socialt Företagande – En väg till arbetsmarknaden. En handlingsplan för tillväxt genom fler och starkare sociala företag. NTG – Equal DP (www.nutek.se). See also: Motion 2005/06:N395
- (6) Nationell handlingsplan för socialt företagande (http://www.riksdagen.se/Webbsvar/index.aspx?nid=410&dok_id=GT02N395&rm=2005/06&bet=N395)
- (7) Ideell förening som idkar näring. Informationsblad 15, 2005-03-18. (http://www.bolagsverket.se/blanketter_informtr/ideell/index.html)
- (8) Third Sector:
Helander, Voitto 1998. Kolmas sektori. Gaudeamus
Hokkanen Joni, Aija Kettunen ja Keijo Piirainen (2005). Järjestöjen toiminnan yhtiöittäminen. Syitä ja seurauksia. Sosiaalitalouden tutkimuskeskus.
- (9) Social Ekonomi – en tredje sector för välfärd, demokrati och tillväxt. (http://www.socialakoooperativ.com/acrobat_filer/soceksv.pdf) and Social ekonomi i EU-landet Sverige – Tradition och förnyelse i samma begrepp Ds 1998:48
- (10) Social ekonomi i EU-landet Sverige – Tradition och förnyelse i samma begrepp Ds 1998:48

Liite 2.

Kylän hyvinvointimarkkinat

Toimintamallin kuvaus

- A. Toimintamalli
 B. Prosessin kuvaus
 C. Hyvinvointimarkkinat – kyläillan ohjelma

A. Toimintamalli

Kuvaus	Hyvinvointimarkkinat on kylätapahtuma ja kehittämisprosessi, jossa kyläläiset, viranomaiset sekä yksityisen ja kolmannen sektorin palveluntuottajat käyvät kumppanuuspohjalta vuoropuhelua keinoista kylän palvelujen ja tulevaisuuden turvaamiseksi.
Kohderyhmä	Kylät harvaan asutuilla maaseutualueilla, joissa välimatka kuntakeskukseen on pitkä.
Tavoite	Toiminnalla pyritään vaikuttamaan positiivisesti kylän kehitykseen aktivoimalla kyläyhteisöä osallistumaan ja ottamaan itse vastuuta sosiaalisen hyvinvoinnin toteutumisesta sekä palvelujen järjestämisestä yhdessä järjestöjen, yritysten ja kunnan kanssa.
Hyöty asukkaille	<ul style="list-style-type: none"> • Kyläläisten aktivoituminen ja voimaantuminen • Lähipalvelujen ja kotipalvelujen saatavuuden lisääntyminen • Keskinäisen organisoitumisen ja yhteistyön lisääntyminen • Hyvinvoinnin ja sosiaalisen turvallisuuden lisääntyminen • Tiedon saanti oman terveyteen ja hyvinvointiin liittyvistä teemoista
Hyöty yhteiskunnalle	<ul style="list-style-type: none"> • Toimintamalli tukee kuntaa palvelujen järjestämisessä • Yhdenvertaisuuden toteutuminen välimatkoista riippumatta • Kansalaistoiminta ja yritystoiminta julkishallinnon kumppaniksi
Toteutuksen yleiset periaatteet	<ul style="list-style-type: none"> • Ei ole yksittäinen tapahtuma, vaan kehittämisprosessi, jossa kylän asukkailla keskeinen rooli • Kehittämisen tueksi kootaan kehittäjäverkosto, jossa mukana järjestöjä, yrityksiä ja kehittämishankkeita • Luova, tapauskohtainen toteutus

B. Prosessin kuvaus

Vaihe	Toteutus / osaprosessi	Huomioitava
1. Pohjustus	<p>1. Kartoitetaan kylän sosiaalinen organisoituminen, kylätoimikunta, järjestöt ym.</p> <p>2. Kontakti kylän edustajaan ja varmistetaan, että on tarvetta ja valmiutta toteutukseen</p>	<p>Alusta alkaen rakennetaan avoimuutta ja luottamusta.</p> <p>Ei "tuputeta", mutta tarjotaan yhteistyötä.</p> <p>Kyläläisten toiveiden ja tarpeiden kuuleminen, dialogisuus.</p>
2. Organisointi	<ul style="list-style-type: none"> • Sovitaan työryhmästä ja vastuunjaosta • Kyläläisten vastuuttaminen toteutukseen • Palvelutarvekyselyn toteutuksesta sopiminen 	<p>Toimitaan avoimin kortein. Tasapuolisuus, kaikki tärkeät tahot mukaan.</p>
3. Tiedotus	<p>Tiedotetaan kyläläisille etukäteen odotettavissa olevasta kyselystä ja toimenpiteistä sen jälkeen.</p>	<p>Tärkeää, että kyläläiset itse huolehtivat esim. tiedotteiden jakelusta.</p>
4. Palvelutarvekyselyn toteutus	<p>Kysely, jossa kartoitetaan asukkaiden kokemaa tarvetta erilaisiin palveluihin sekä heidän valmiuttaan palvelujen ostamiseen ja omaehtoiseen organisointiin.</p> <ul style="list-style-type: none"> • sosiaalipalvelut / kotipalvelut • vapaa-aikapalvelut • liikuntapalvelut • kuljetuspalvelut • kulttuuripalvelut • tietoliikennepalvelut 	<p>Toteutus lomakekyselynä jokaiseen talouteen.</p> <ul style="list-style-type: none"> • ymmärrettävä ja yksinkertainen • ei liian laaja
5. Tulosten koonti ja analysointi	<p>Tuloksista kootaan raportti, jossa keskeiset tulokset havainnollisessa muodossa.</p>	<p>Selkeys ja ymmärrettävyys.</p>
6. Palvelu- ja kehittäjäverkoston kokoaminen	<p>Kartoitetaan potentiaaliset toimijat (mm. hankkeet, yritykset järjestöt).</p> <p>Kyselyn tulosten mukaisesti kutsutaan mukaan tahot, jotka voivat olla järjestämässä tai tuottamassa palveluja kylälle.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Järjestöt 2. Yritykset 3. Julkishallinto 4. Soveltuvat kehittämishankkeet <p>Tavoitteena aktivoida toimijoita sekä saada "kehittämiskysyntä" ja "kehittämistarjonta" kohtaamaan.</p>

7. Hyvinvointi-markkinat – tilaisuuden ja kehittämisprosessin valmistelu	<ul style="list-style-type: none"> • Vahvistetaan ja selkeytetään yhteistyön pohjaa: mikä on yhteinen tavoite, yhteiset pelisäännöt, työnjako, vastuut • Suunnitellaan ja sovitaan tilaisuuden kulku • Suunnitellaan ja sovitaan tilaisuuden tiedotus 	<p>Luottamuksen synnyttämiseksi asiat tehdään selkeästi ja läpinäkyvästi. Sovitut asiat dokumentoidaan (muistiot). Kylän edustus työryhmässä tai kuullaan (esim. aika, paikka, paikka, tarjoilut, tiedotus ym.).</p>
8. Hyvinvointi-markkinat – tilaisuuden toteutus	<p>Tilaisuuden rakenneosia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Palvelukyselyn tulosten esittely (jos tehty) • Hanke-, ja yritysesitykset • Esittely- ja teemanurkkaukset, esim. <ol style="list-style-type: none"> 1. Hyvinvointipalvelut 2. Liikuntapalvelut 3. Kulttuuri 4. Muu kylän kehittämisteema kyselyn mukaisesti • Kyläläisten tuottamien kehittämisideoiden ja ajatusten kirjaaminen • Viihdytysohjelma & tarjoilu 	<p>Tilaisuus on samalla kertaa:</p> <ul style="list-style-type: none"> • tiedottava (palvelujen saatavuus, terveystieto ym.) • aktivoiva (kuullaan kehittämisideoita) • viihdyttävä (ohjelma, tarjoilu, leppoisaa yhdessäoloa) <p>Toteutus aina paikalliset tarpeet ja olosuhteet huomioiden. Ei kaavamaisuutta.</p> <p>Ihmiset eivät ole vain kuuntelijoita ja vastaanottajia, vaan myös aktiivisia toimijoita. Osanottajat kiertävät esittely- ja teemanurkkauksissa ja tuottavat ajatuksia ja ideoita ko. alueen kehittämiseksi.</p>
9. Arviointipalaveri	<p>Verkoston osapuolet:</p> <ul style="list-style-type: none"> • miten toimi, mitä opittavaa seuraavaa kertaa ajatellen? 	<p>Arviointi dokumentoidaan ja sitä hyödynnetään seuraavissa tilaisuuksissa (malli: suunnittele – toteuta – arvioi – kehitä)</p>
10. Kehittämis-ehdotusten eteenpäin vieminen ja toimeenpano	<p>Käynnistetään palvelut, jotka voidaan välittömästi toteuttaa.</p> <p>Osa ehdotuksista vaatii selvittelyä ym.</p> <p>Kylän ja kyläläisten pitäminen ajan tasalla. Tiedotteet tarpeen mukaan ja tarvittaessa tilaisuuden järjestäminen.</p>	<p>Edetään sovitun työnjaon mukaisesti. Kehittäjäverkoston keskinäinen tiedonkulku on tärkeää. Tavoite, että reaaliaikaisesti tiedetään missä mennään.</p>

C. Hyvinvointimarkkinat – kyläillan ohjelma (esimerkki)

Hyvinvointimarkkinat -kyläilta

Kaartila, Pitkälä, Ikoinniemi, Ritosaari, Moinsalmi, Pellossalo, Kosola

Tiistai 21.11. klo 17.30 – 20.30

Tanhuvaaran Urheiluopistolla, Moinsalmentie 1042

★ **SENET**
Kaartilan ja Pellosalo-Kosolan kyläkyselyn tuloksia ja kyläpalvelujen mahdollisuudet

★ **KYLÄ-SPORTTI**
liikkuva kylä

★ **VIRIKE** vireyttä ja hyvinvointia ikäihmisille

★ **KEKO** Savonlinnan seudun omaishoitajat

Ilona -hankeverkosto

Ilmoittautumiset 20.11. mennessä
Sami Huoman p. 044 341 0065 tai
sami.huoman@tanhuvaara.fi

Mukana myös

TULISHOW Jukka-Tapio Keränen

kotipalveluohjaaja Eija Riitta Hämäläinen

tiedote laajakaista –hankkeesta klo 17.40

verenpaineen mittausta

kahvitarjoilu

Liite 3.

Kumppanuuspöytä

Toimintamallin kuvaus

- A. Toimintamalli
B. Prosessin kuvaus

A. Toimintamalli

Kuvaus	<p>Kumppanuuspöytä on yhteistyö rakenne ja kehittämisfoorumi, jolla viranomaiset voivat yhdessä yksityistä ja kolmatta sektoria edustavien tahojen kanssa etsiä ratkaisuja palvelujen kehittämisen haasteisiin.</p>
Toimintamallin soveltuvuus	<p>Malli soveltuu kuntiin, jotka haluavat kehittää ja monipuolistaa palvelujen toteuttamistapoja ja samalla laajentaa kunnallista demokratiaa vahvistamalla kansalais- ja verkostolähtöistä suunnittelua.</p> <p>Malli soveltuu erityisesti kuntiin, joissa on syrjäisiä haja-asutusalueita tai muita väestöllisiä tai rakenteellisia tekijöitä, jotka vaikeuttavat kunnallisten palvelujen järjestämistä ja mahdollisesti heikentävät niiden laatua ja vaikuttavuutta.</p> <p>Kumppanuuspöytä-mallin avulla voidaan löytää uusia toimintamalleja sellaisiin sosiaalisiin ongelmiin, joita ei ole mahdollista ratkaista yksittäisten viranomaisten keinoilla tai toimivaltuuksilla (esim. työttömyys, syrjäytyminen, päihde- ja mielenterveysongelmat, yksinäisyys).</p>
Osapuolet	<p>Kumppanuuspöydän osapuolet valitaan tarvelähtöisesti ja ne edustavat seuraavia tahoja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • kansalaistoimintaa edustavat tahot (järjestöt kehittämiskohteen mukaisesti ja esim. kylätoimikunnat tai kaupunginosaseurat) • yritykset (kehitettävää palvelualueita edustavat yritykset) • eri hallinnonalojen viranomaiset • muut yhteisöt (esim. oppilaitos, seurakunta, palvelu- tai asiantuntijaorganisaatio)
Tavoite	<p>Kumppanuuspöydän tavoitteet voivat painottua seuraaviin alueisiin:</p> <ul style="list-style-type: none"> • palvelujen ja hyvinvoinnin turvaaminen esimerkiksi syrjäisellä alueella • palvelurakenteen monipuolistaminen ja esimerkiksi yritysten ja kolmannen sektorin panoksen lisääminen palveluissa • keinojen etsiminen tunnistettujen palvelutarpeiden tyydyttämiseksi • sosiaalisten ongelmien lievittäminen • yhteinen painopiste- ja strategiatyö, joka voi kohdistua esimerkiksi kylän tai asuialueen hyvinvoinnin ja palvelujen kehittämiseen

Hyöty kunnalle	<ul style="list-style-type: none"> • Saadaan suunnittelun ja kehittämisen tueksi uudenlaista asiantuntemusta ja resursseja • Voidaan löytää ratkaisuja ongelmiin, joita ei ole kyetty ratkaisemaan viranomaisten palvelujen ja toimenpiteiden avulla • Laajennetaan demokratian toteutumista kunnallishallinnossa • Voidaan saada taloudellisia säästöjä palvelurakenteen monipuolistumisen ja ongelmien lieventymisen kautta
Hyöty kuntalaisille	<ul style="list-style-type: none"> • Tarjoaa kuntalaisille uudenlaisen osallistumis- ja vaikuttamiskanavan • Vahvistaa kansanvaltaa ja osallisuutta • Aktivoi kuntalaisia edustavien organisaatioiden toimintaa • Laajentaa palvelujen saatavuutta, vaikuttavuutta ja hyvinvoinnin toteutumista • Lisää kuntalaisten tasavertaisuutta palvelujen saantiin asuinpaikasta riippumatta • Lisää viranomaisten, kansalaisten ja eri organisaatioiden keskinäistä ymmärrystä ja luottamusta
Toteutuksen yleiset periaatteet	<p>Kumppanuuden yleisten periaatteiden mukaisesti:</p> <ul style="list-style-type: none"> • keskinäinen luottamus • tasavertaisuus • kaikki hyötyvät periaate (win-win)
Toimintamallin variaatiot	<p>Variaatio 1. Aluepohjainen suunnittelu ja kehittäminen</p> <p>Variaatio 2. Ongelmalähtöinen suunnittelu ja kehittäminen</p> <p>Variaatio 3 Pysyvä yhteistyörakenne kehittämiseen, strategiatyöhön ja vuoropuheluun</p>

B. Prosessin kuvaus

Vaihe	Osaprosessi	Huomioitava
1. Kehittämistarpeen tunnistaminen	Nähdään ongelma tai kehittämishaaste, jossa eteenpäin pääseminen edellyttää hallinto- ja sektorirajat ylittävää toimintaa. Aloite voi tulla kehittäjä- tai viranomaistaholta.	Pelkkä ongelma ei riitä – se on myös tunnistettava ja nähtävä haasteena jolle voidaan ja halutaan tehdä jotain.
2. Kumppanuuden tunnustelu	Varmistetaan, että toiminnan käynnistämiseen on riittävä valmius (tahto ja edellytykset). Prosessi: 1. Epäviralliset puhelinkontaktit 2. Keskeisten viranomaistahojen ja muiden toimijoiden kartoitus 3. Kontaktiverkon rakentaminen	Kumppanuuspöytä-malliin oltava tilaus ja riittävä yksimielisyys. Kontakteissa kartoitetaan ja tunnustellaan paitsi organisaatioiden edustajia, myös persoonia, jotka ovat halukkaita ja kyvykkäitä verkostomaiseen yhteistyöhön.
3. Osapuolten määrittely	Kehittämisiongelma ratkaisee, ketä kumppanuuspöytään kutsutaan. Tavoitteena saada riittävä asiantuntemus ja keskeisten tahojen osallisuus.	Oltava herkkyyttä nähdä ja lukea virallisen toimijaverkon lisäksi paikallisen toimijakentän epävirallisia rakenteita. Kokoamisvaihe tehdään yhteistyössä viranomaistahon kanssa (esim. sosiaalitoimi).
4. Valmistelu ja osapuolten kutsuminen	1. Määritellään kumppanuuspöytä-työskentelyn tavoite ja ensimmäisen kokoontumisen työjärjestys. 2. Kutsujen lähettäminen – kutsujana kehittäjä- että viranomaistaho yhdessä.	”Neutraali” kokoontumispaikka (ei mielellään lautakunnan kokoontumishuone). Sovitaan työskentelyn ohjauksesta, jonka tavoite on olla enemmän luovaa ryhmätyöskentelyä, kuin perinteistä kokoustyöskentelyä.

<p>5. Kumppanuuspöydän ensimmäinen kokoontuminen</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tilaisuuden idean ja tavoitteen esittely 2. Osanottajien esittäytyminen 3. Työskentelystä sopiminen 4. Käsiteltävän teeman / haasteen esittely 5. Ideatyöskentelyvaihe 6. Toimenpiteiden kokoaminen 7. Jatko-toimenpiteistä sopiminen 8. Työskentelymuodoista sopiminen 9. Vahvistetaan osanottajien sitoutuminen prosessiin. 	<p>Esittäytymiseen ja tutustumiseen varataan aikaa, koska rakennetaan ihmisten välisiä suhteita. Ei olla pelkästään organisaatioiden ja roolien edustajia.</p> <p>Luodaan työskentelynormistoa, jossa pyritään avoimen ja luottamuksellisen ilmapiirin rakentamiseen. Myös tasavertaisuus! Mahdollistaa uusien luovien ideoiden syntyminen. Normina se, että uusia ideoita ei saa suoralta kädeltä ampua alas (arviointivaihe erikseen).</p> <p>Työskentelyssä tärkeää, että syntyy ajatus yhteisen prosessin käynnistymisestä. Muodot voivat olla erilaisia.</p>
<p>6. Kumppanuuspöytä työskentelyn jatkuvuuden turvaaminen</p>	<p>Välityöskentely voi pitää sisällään selvityksiä, kartoituksia ja myös konkreettisia toimenpiteitä.</p> <p>Kumppanuuspöytä-foorumi kokoontuu sovittuina aikoina määräaikaaisesti tai pysyvämpänä yhteistyörakenteena (variaatio 3).</p>	<p>Tärkeää on, että työskentely ei ole "pelkää puhetta", vaan ideoinnista käynnistyy suunnittelu- ja kehittämisprosesseja, joissa toteuttajana voi olla mikä toimijataho tahansa. Olemassa olevia hankkeita voi hyödyntää.</p> <p>Yhteinen tutustumismatka toiminnan alkuvaiheessa voi olla hyvä tapa tutustuttaa ihmisiä toisiinsa ja lujittaa kumppanuuspohjaa.</p>
<p>7. Toiminnan arviointi ja päättäminen</p>	<p>Määräaikaiseksi sovitun prosessin lopussa arvioidaan toiminnan onnistumista sekä päätetään prosessi.</p>	<p>Arvioinnissa kuullaan kunkin osanottajan käsitys esim. siitä,</p> <ul style="list-style-type: none"> • mikä toiminnassa oli onnistunutta? • mitä tuloksia / hyötyä saavutettiin? • mitä ongelmia? • arvio omasta osallistumisesta? • mihin ongelmiin ja haasteisiin soveltuu parhaiten? • miten toimintamallia tulisi kehittää?

HELSINGIN YLIOPISTO

Ruralia-instituutti